

Univerzita Palackého v Olomouci
Pedagogická fakulta
Katedra primární a preprimární pedagogiky

Diplomová práce

Alena Kušková

Vzdělávací oblast Člověk a jeho svět (RVP ZV) ve ŠVP základních
škol

Olomouc 2013

Vedoucí práce: Doc. PaedDr. Miluše Rašková, Ph.D.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci zpracovala samostatně a použila jen literatury a pramenů uvedených v seznamu.

V Olomouci dne 21. 3. 2013

.....

podpis

Ráda bych tímto poděkovala své vedoucí diplomové práce Doc. PaedDr. Miluši Raškové, Ph.D. za cenné rady, připomínky a vřelou spolupráci při její tvorbě. Děkuji i učitelům základních škol za ochotu spolupracovat při vyplňování dotazníkového šetření.

S poděkováním se obracím i na svou rodinu, od které se mi během celého studia na pedagogické fakultě dostávalo porozumění a podpory.

Obsah

ÚVOD	6
TEORETICKÁ ČÁST	9
1 SOUČASNÝ STAV VZDĚLÁVACÍ OBLASTI ČLOVĚK A JEHO SVĚT	9
1. 1 CHARAKTERISTIKA VZDĚLÁVACÍ OBLASTI	11
1. 1. 1 Pojetí předmětů oblasti Člověk a jeho svět ve školních vzdělávacích programech základních škol a jejich charakteristika	12
1. 1. 2 Začlenění průřezových témat	13
1. 2 CÍLOVÉ ZAMĚŘENÍ A KLÍČOVÉ KOMPETENCE VZDĚLÁVACÍ OBLASTI.....	15
1. 3 VZDĚLÁVACÍ OBSAH VZDĚLÁVACÍHO OBORU.....	17
1. 3. 1 Tematické okruhy	17
1. 4 VÝUKOVÉ MATERIÁLY K OBLASTI ČLOVĚK A JEHO SVĚT	20
2 PLÁNOVANÁ ÚPRAVA RÁMCOVÉHO VZDĚLÁVACÍHO PROGRAMU	22
2. 1 ZMĚNY V OBLASTI ČLOVĚK A JEHO SVĚT	23
3 HISTORICKÝ KONTEXT VZDĚLÁVACÍ OBLASTI ČLOVĚK A JEHO SVĚT..	26
3. 1 STRUČNÝ NÁSTIN DO ROKU 1774.....	26
3. 2 OBDOBÍ OD TEREZIÁNSKÝCH REFORMŮ DO ROKU 1848.....	28
3. 2. 1 Další reformátoři a učitelé za období tereziánských a josefínských reform ...	30
3. 2. 2 Hasnerův zákon	33
3. 2. 3 Gustav Adolf Lindner	34
3. 3 PŘÍNOS ANTONÍNA MACHAČE, JOSEFA TŮMY A JOSEFA SMRTKY PRO BUDOVÁNÍ PRVOUKY A JEJÍHO OBSAHU	35
4 VÝVOJ VZDĚLÁVACÍ OBLASTI OD POČÁTKU 20. STOLETÍ DO SOUČASNÉHO POJETÍ	37
4. 1 OBDOBÍ PŘED 2. SVĚTOVOU VÁLKOU A JEHO VÝZNAMNÍ PŘEDSTAVITELÉ	38
4. 2 ZMĚNY V UČEBNÍCH OSNOVÁCH PO 2. SVĚTOVÉ VÁLCE.....	40
4. 3 UČEBNÍ OSNOVY V LETECH 1976 A 1991	41
4. 4 ŠKOLSTVÍ PO ROCE 1991 PO SOUČASNÉ POJETÍ.....	43
VÝZKUMNÁ ČÁST	47
5 HLAVNÍ VÝZKUMNÁ METODA – RÁMCOVÁ ANALÝZA ŠKOLNÍCH VZDĚLÁVACÍCH PROGRAMŮ ZÁKLADNÍCH ŠKOL	47
5. 1 POJEM - KVALITATIVNÍ VÝZKUM	47

5. 2 VEDLEJŠÍ METODY – POZOROVÁNÍ A DOTAZNÍK	48
5. 3 METODIKA VÝZKUMU	50
5. 2. 1 Kódovací kniha	51
5. 3 SCHÉMA PRVNÍHO PŘÍPADU	53
5. 3. 1 Přednesení výsledků prvního případu	56
5. 4 SCHÉMA DRUHÉHO PŘÍPADU	58
5. 4. 1 Výsledky druhého případu	61
5. 5 SCHÉMA TŘETÍHO PŘÍPADU	64
5. 5. 1 Přednesení výsledků třetího případu	67
5. 5. 2 Učivo a očekávané výstupy	69
5. 6 INTERPRETACE KLÍČOVÝCH KOMPETENCÍ A PRŮŘEZOVÝCH TÉMAT	70
5. 7 SHRNUTÍ	73
6 VEDLEJŠÍ VÝZKUMNÁ METODA - POZOROVÁNÍ.....	75
6. 1 ZPRÁVA O VÝZKUMU POZOROVÁNÍ.....	75
6. 2 VYHODNOCENÍ VÝZKUMU	77
6. 3 SHRNUTÍ	87
7 VEDLEJŠÍ VÝZKUMNÁ METODA - DOTAZNÍK	89
7. 1 METODIKA VÝZKUMU	89
7. 2 VÝSLEDKY DOTAZNÍKOVÉHO ŠETŘENÍ.....	90
7. 3 SHRNUTÍ	100
ZÁVĚR.....	102
SEZNAM ZKRATEK.....	105
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ.....	106
LITERATURA	106
INTERNETOVÉ ZDROJE	108
MATERIÁLY ZÍSKANÉ ZE ZÁKLADNÍCH ŠKOL, U KTERÝCH NELZE UVÉST CITAČNÍ ZDROJ.....	109
SEZNAM PŘÍLOH.....	110
PŘÍLOHY	1
ANOTACE	31

ÚVOD

České školství je v neustálém koloběhu nových obměn. Poslední důležitou změnou se stal Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání (dále jen RVP ZV) vycházející v platnost od roku 2007. Zahrnuje nejen jeho vymezení v kurikulárních dokumentech, ale i charakteristiku pojetí a cíle. Uvádí hned devět vzdělávacích oblastí, které jsou tvořeny jedním vzdělávacím oborem nebo více obsahově vzdělávacími obory. Na jeho základě si pak školy tvoří své vlastní Školní vzdělávací programy (dále jen ŠVP). Tyto dokumenty pak hrají stěžejní roli v mé diplomové práci. Zabývám se analýzou těchto programů a to pouze ve sféře Člověk a jeho svět.

Téma, Vzdělávací oblast Člověk a jeho svět (RVP ZV) ve Školních vzdělávacích programech různých základních škol, jsem si vybrala především z důvodu, že se ráda zabývám historickými událostmi, které zažili naši předkové, ale také i přírodou, která se stále mění a je všude kolem nás. S postupem času a sběrem informací jsem zjistila, že jsem zvolila správné zaměření. Tato oblast mi dává i historii i přírodu a to v podobě zakomponování na prvním stupni základních škol.

Hlavním cílem diplomové práce bylo zpracování a následná rámcová analýza ŠVP vybraných škol. Následné vyhodnocení, jak se tyto programy navzájem liší nebo jsou více či méně srovnatelné. Přihlídím i k rozvíjení klíčových kompetencí a zařazení průřezových témat do výuky. Zda jsou průřezová témata zařazována jako samostatné předměty nebo jsou pouze jejich součástí. **Díličmi** cíli bylo vypořádání, jakým způsobem učitelé na školách se ŠVP v oboru, Člověk a jeho svět, pracují. Další cíl směřuje ke zjištění míry povědomí pedagogů o této oblasti, zejména o obsahu a struktuře. Co se týče teoretické části, tak **hlavním** cílem bylo přiblížit proměny oblasti. Prozkoumání současného pojetí s plánovanými změnami a v neposlední řadě její stručný vývoj v historickém kontextu. **Díličí** cíle se soustřeďují na konkrétní proměny názvů předmětů v minulosti a jejich postupných změn a kombinací ve výuce.

Diplomová práce je rozdělena na dvě části - teoretickou a výzkumnou. V teoretické části práce se zabývám současným stavem oblasti - Člověk a jeho svět. Obsahuje čtyři kapitoly. V první z nich seznamuji s rozčleněním a zpracováním sféry v Rámcovém vzdělávacím programu a Školních vzdělávacích programech vybraných škol. Patří sem tedy

její charakteristika, cílové zaměření, vymezení obsahu, průřezová témata a uplatnění klíčových kompetencí v rámci všech vzdělávacích oborů dané oblasti. Oproti tomu druhá kapitola je věnována plánovaným změnám z Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy. Poslední dvě kapitoly pojednávají o historickém kontextu vzdělávací oblasti. V nástinu stručně popisují vývoj do roku 1774 a poté podrobnější deskripci od roku 1774 po současnost. Využívám zlomových okamžiků ve vývoji oblasti a snažím se do hloubky popsat její situaci v té době. Jakým způsobem se měnil název, počet hodin, vymezení učiva, zda byla samostatnou součástí nebo součástí jiného předmětu apod. Neopomínám zařadit i některé z významných osobností s uvedenou oblastí spojených.

Do výzkumné části zařazuji kvalitativní výzkum s třemi metodami. Jako hlavní metodu výzkumu uplatňuji rámcovou analýzu ŠVP osmi různých základních škol. Cílem této analýzy je zjistit, s jakými rozdíly si školy oblast Člověk a jeho svět začlenily do svých Školních vzdělávacích programů. Otázka se týká počtu dotovaných hodin, vymezení obsahu vzdělávací oblasti, struktury ŠVP, názvu předmětů, rozčlenění hodin do prvního a druhého období, očekávaných výstupů a učiva, organizačních forem a metod práce. Pozorování a dotazník jsou vedlejšími metodami, jež doplňují tuto analýzu. Tím tedy kombinuji celkem tři různé metody stojící na stejném základě a provádím tak tzv. triangulaci. Pozorování nás zavádí do přímého kontaktu s vyučovací hodinou. Podstatou je nezáučeně pozorovat jak vyučovací hodiny z oblasti, Člověk a jeho svět, probíhají v praxi. Záznamy nabízí kolonky pro vyplnění potřebných složek. Především jde o popis samotné činnosti učitele a žáků, začlenění průřezových témat, propojení mezipředmětových vztahů, atmosféry ve třídě, její vzhled apod. V dotazníkovém šetření se naopak snažím o poznatek, jakou míru povědomí o zkoumané oblasti učitelé vlastně mají. Otázky se týkají podílu práce učitelů na tvorbě ŠVP dané oblasti, sféry použití organizačních forem a metod práce ve výuce. Dokonce se šetření zajímá i kategorií začlenění průřezových témat. Opírá se také o vlastní myšlenky, názory a připomínky pedagogů.

V současné době jde o aktuální téma. Ať už je to zmínka o plánovaných změnách nebo o prohloubení některých problematických témat. Větší pozornost věnuje například dopravní výchově, sexuální výchově a vedení ke kladnému soužití všech lidí. Vzdělávací oblast Člověk a jeho svět již v minulosti byla využívána některými studenty k jejich diplomovým pracím.

Ovšem konkrétní témata se odlišovala ve výzkumné či praktické části. Zabývali se například využitím organizačních forem ve výuce předmětů tohoto okruhu nebo zakomponováním průřezových témat do této výuky. Proto má práce uveďte nový pohled do zmíněné sféry.

V závěru své práce uvádím seznam příloh. Dále také literaturu a prameny, které jsem v diplomové práci použila.

TEORETICKÁ ČÁST

1 SOUČASNÝ STAV VZDĚLÁVACÍ OBLASTI ČLOVĚK A JEHO SVĚT

Počáteční kapitola nás zavádí do problematiky současného stavu vzdělávací oblasti Člověk a jeho svět. Setkáme se zde s charakteristikou tohoto oboru spolu s jejími stěžejními body a jaké pojetí vyznačuje ve Školních vzdělávacích programech. Jeden z oddílů podkapitoly je věnován průřezovým tématům. Zahrnuje výčet povinností školy vůči nim a stručný popis s přihlédnutím na to, do jaké míry ovlivňují osobnost žáka. Další součástí jsou cílová zaměření, klíčové kompetence a vzdělávací obsah této sféry. Podrobně je zpracovává a následně samostatně ve dvou oddílech rozepisuje. Vzdělávací obsah vzdělávacího oboru uvádí pět tematických okruhů. Závěr kapitoly ukončuje oddíl zabývající se učebními materiály. Konkrétně vymezuje některé příklady výukových materiálů i s nimi spojenou kritiku.

Vzdělávací oblast Člověk a jeho svět je do Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání (dále jen RVP ZV) zařazena pod první stupeň. Na druhém stupni na ni navazuje specializovanější výuka v oblasti Člověk a společnost (Dějepis, Výchova k občanství), Člověk a příroda (Fyzika, Chemie) a vzdělávací obor Výchova ke zdraví. Díky RVP ZV si školy mohou vytvářet vlastní pojetí předmětu. Mohou vytvořit jeden předmět od prvního do třetího ročníku (první období), který by zahrnoval vhodné učivo vybrané z různých tematických okruhů, a dva předměty ve čtvrtém a pátém ročníku (druhé období), kde první tři témata by vytvářela základ pro Vlastivědu a zbylá dvě pro Přírodovědu. Je ale možné vytvořit pouze jeden předmět i pro druhé období nebo jeden souvislý předmět pro všechny ročníky od první do páté třídy. Učitelé se nemusí striktně držet tematických okruhů. Mohou s nimi různě pracovat a propojovat je. (VÚP, 2006, s. 37)

Stručný a přehledný souhrn minimálních časových dotací nám v RVP ZV dává i níže uvedená tabulka Rámcového učebního plánu z RVP ZV. Jsou v ní obsaženy všechny vzdělávací oblasti s jejich uplatněním buď na prvním nebo na druhé stupni spolu s počtem dotovaných hodin, kterými jsou pak jejich obory vyučovány. Pro mou práci je stěžejní oblast Člověk a jeho svět, která je dotována dvanácti hodinami pouze pro první stupeň základních

škol. Nejsou pro ni uvedeny vzdělávací obory. Každá škola má možnost si pojmenovat předměty podle svého uvážení.

Tato forma obsahu se nazývá statickou a bylo zvykem ji používat při tvorbě didaktických projektů, jako jsou učební plány, osnovy a učebnice. (Vališová, Kasíková, 2007, s. 146)

Tabulka č. 1 - Souhrn dotovaných hodin

Vzdělávací oblasti	Vzdělávací obory	1. stupeň	2. stupeň
		1. - 5. ročník	6. – 9. ročník
		Minimální časová dotace	
Jazyk a jazyková komunikace	Český jazyk	35	15
	Cizí jazyk	9	12
Matematika a její aplikace		20	15
Informační a komunikační technologie		1	1
Člověk a jeho svět		12	-
Člověk a společnost	Dějepis	-	11
	Výchova k občanství		
Člověk a příroda	Fyzika	-	21
	Chemie	-	
	Přírodopis	-	
	Zeměpis	-	
Umění a kultura	Hudební výchova	12	10
	Výtvarná výchova		
Člověk a zdraví	Výchova ke zdraví	-	10
	Tělesná výchova	10	
Člověk a svět práce		5	3
Průřezová témata		P	P
Disponibilní časová dotace		14	24
Celková časová dotace		118	122

P = povinnost zařadit a realizovat se všemi žáky v průběhu vzdělávání na daném stupni, časovou dotaci lze čerpat z disponibilních časových dotací.

Poznámka: převzato z RVP ZV str. 114

1. 1 Charakteristika vzdělávací oblasti

Oblast Člověk a jeho svět je charakteristická svou rozmanitostí. Je to jeden ze vzdělávacích oborů, ze kterého si školy vytváří více vyučovacích předmětů. Má tzv. „široce pojatý integrovaný vzdělávací obsah.“ (VÚP, 2006, s. 56) Navazuje na poznatky z předškolního vzdělávání. Zahrnuje nesčetně mnoho zajímavých témat ze života, se kterými se děti setkávají každý den. Právě tím se dovídají něco nového nebo opráší to, co už znají. Díky tomu si své znalosti i prohloubí a přispívají tak k rozvoji dalších vědomostí i u svých spolužáků. (VÚP, 2006, s. 37)

Současný obsah je zaměřený na člověka, přírodu, historii, vlast, zdraví, kulturu, techniku, rodinu, společnost, zemi, lidi kolem nás, vesmír apod. Co je důležité, dává dětem pohled na to, co kdysi bylo a co je dnes. Hlavním cílem oblasti je, aby všechny nashromážděné informace z hodin si děti odnesly domů a dokázaly je pak uplatnit v praktickém životě. Tedy učit je nejen vědomostem, ale i dovednostem.

Žáci se učí pojmenovávat nové jevy, vzájemné vztahy a souvislosti. Poznávají sebe i své okolí. Seznamují se s lidmi v soudobé společnosti. S jejich zvyky a návyky, s věkovými rozdíly a postavením, s pravidly chování a vystupování. Učí se porozumět základním vztahům mezi lidmi a přemýšlí i o své existenci. Snaží se rozumět kráse přírodních dějů a jevů. Poznává různé druhy kultur, způsobů života, rodin apod. Vnímá současnost jako výsledek minulosti a předpoklad do budoucnosti. S touto oblastí mají žáci možnost volně projevit své myšlenky, názory a dojmy a reagovat na myšlenky, dojmy a pojmy druhých. (VÚP, 2006)

Důležitou součástí v hodinách této oblasti je určitě názorná představa dětí. Umožnit dětem vlastní prožitek, který by vycházel z konkrétní situace nebo modelových situací. Je možné dát příklad modelové situace, kterou prožilo jedno z dětí, nebo ji ze své zkušenosti zadá učitel. Použití těchto názorných přednesení má významnou roli při osvojování učiva. Menší výčet nám pomůže získat lepší představu.

Jedná se o učivo o:

- způsobu jednání (př. modelová situace, kdy dítěti je nabízena čokoláda neznámým člověkem → jak se zachováme)
- rozhodování (př. modelová situace, kdy dítě má před sebou důležité rozhodnutí a neví, ke které z možností řešení se má přiklonit)

- dovednosti (př. modelová situace, kdy kamarád spadne ošklivě na kole, nehýbe se, je v bezvědomí, co udělá (předpokladem je znalost poskytnutí první pomoci a zapamatování si čísla k přivolání záchranné služby)

Propojení této vzdělávací oblasti s reálným životem a praktickou ukázkou je pro děti nesmírně důležité. Napomáhá jim ve zvládnání nových životních situací, v pochopení a upevňování pracovních a režimových návyků. (VÚP, 2006, s. 37)

1. 1. 1 Pojetí předmětů oblasti Člověk a jeho svět ve školních vzdělávacích programech základních škol a jejich charakteristika

Rámcový vzdělávací program obsahuje i manuál, díky němuž si všechny školy vytvářejí své vlastní Školní vzdělávací programy (dále jen ŠVP). Člověk a jeho svět je zde jen jako ucelená vzdělávací oblast, která nabízí řadu tematických okruhů. Avšak názvy předmětů a počty hodin si každá škola do rozvrhu začleňuje a pojmenovává různě. Jak uvádí Manuál pro tvorbu školních vzdělávacích programů (2006, s. 55): „*Vyučovací předmět by měl svým názvem v ŠVP ZV zohledňovat (předjímat) svůj vzdělávací obsah, popřípadě příslušnost k danému vzdělávacímu oboru (oblasti). Název se proto může shodovat s názvem příslušného vzdělávacího oboru (vzdělávací oblasti), může být jeho modifikací, nebo může být zcela nový.*“ (Metodický portál - kolektiv autorů, 2010) Ačkoliv se touto problematikou budu zabývat hlouběji v deskripci ve výzkumné části, chtěla bych uvést malý příklad pro bližší představu.

Většina škol ve svých školních vzdělávacích programech zahrnuje do oblasti Člověk a jeho svět předměty - Prvouka, Přírodověda a Vlastivěda. Přičemž prvouka je myšlena pro první období prvního stupně (1. - 3. ročník) a přírodověda s vlastivědou do období druhého (4. a 5. ročník). V prvouce se pohybujeme v rozdělení pěti tematických celků. Pro Přírodovědu jsou charakteristické tematické celky: Rozmanitost přírody a Člověk a jeho zdraví. Pro Vlastivědu jsou tematické celky: Místo, kde žijeme, Lidé kolem nás a Lidé a čas.

Bližší seznámení se školními vzdělávacími programy jednotlivých základních škol nám diplomová práce ukáže v kapitolách ve výzkumné části celkového konceptu.

1. 1. 2 Začlenění průřezových témat

Nedílnou součástí Prvouky, Přírodovědy i Vlastivědy jsou tzv. průřezová témata. Nevyučuje se jim jen zde, ale jsou zahrnuta do všech vzdělávacích oblastí. Tvoří totiž „povinnou součást základního vzdělávání.“ (VÚP, 2006, s. 90) Vedení školy a učitelé nemusí všechna průřezová témata vyučovat v každém ročníku. Co je ovšem jejich povinností, musí dát žákům příležitost seznámit se postupně se všemi tematickými okruhy daných průřezových témat. Jakým způsobem žákům dané okruhy podají a v jakém měřítku, je dáno v ŠVP. Mohou se jimi zabývat v projektech, seminářích, kurzech, přednáškách či samostatných předmětech. Dohromady je v RVP ZV vymezeno šest průřezových témat. Vyznačujícím bodem je vlastní charakteristika s popisem a uvedení přínosu k rozvíjení osobnosti žáka. (VÚP, 2006, s. 90)

Průřezová témata obsahují okruhy otázek týkající se nynějších problémů celého světa. Nabízí žákům možnosti samostatného uplatňování ve společnosti, vzájemnou spolupráci a růst jeho osobnosti nejvíce v oblasti jejich postojů a hodnot. Aby fungovala průřezová témata dostatečně, musí být ve vzájemném vztahu se vzdělávacím obsahem daných vyučovacích předmětů a s obsahem různých činností, které děti provádějí ve škole nebo mimo ni. Mezi zmíněná témata patří: Osobnostní a sociální výchova, Výchova demokratického občana, Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech, Multikulturní výchova, Environmentální výchova a Mediální výchova. Jak jsem již zmínila, průřezová témata prochází všemi vzdělávacími oblastmi. Pro diplomovou práci je důležitý pouze vztah k vzdělávací oblasti Člověk a jeho svět.

První téma, **Osobnostní a sociální výchova**, učí děti sebezpoznaní, zralému sebepojetí a snaží se udržet jejich psychické zdraví. Směřuje k tomu, aby byl žák schopen komunikace mezi svými vrstevníky a ostatními lidmi ze svého okolí. (VÚP, 2006, s. 91) Ve **výchově demokratického občana** podle RVP ZV vedou učitelé žáky k takzvanému: „*vybavení žáka základní úrovní občanské gramotnosti.*“ (VÚP, 2006, s. 93) Dává mu možnost nápaditě řešit problémy a neshody. Hlavním cílem je vytvoření pozitivního demokratického klimatu ve třídě. Děti mohou volně bez jakýchkoli problémů vyslovovat své názory a připomínky, učí se novým pravidlům společnosti, zasahují do rozhodování ve skupinách, společenstvích či komunitě. V oblasti Člověk a jeho svět je koncipováno v tématu zaměřené na domov a vlast.

K dalšímu tématu, **Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech**, žáci přispívají svými vlastními zkušenostmi z osobního života v rodině a obci (městě). Přináší dětem ve škole daleko rozsáhlejší pohled do života v evropském a mezinárodním prostoru. (VÚP, 2006, s. 95)

Za zmínku stojí i oblast **Multikulturní výchovy**. Tento název je hodně používaným termínem. Avšak existuje i pojmenování interkulturní výchova, v anglickém překladu pak: multicultural nebo intercultural education. I když není hlavním okruhem v oblasti Člověk a jeho svět na prvním stupni, nepatrná část je jí zde věnována. Seznamuje s různými druhy kultur a vede žáky k tomu, aby je tolerovaly a začlenily do své společnosti. Jeden z rozporů totiž může vzniknout pouhým kontaktem osoby jiné národnosti, jiné barvy pleti či odlišným vyznáním víry s příslušníky majority. Další srážka může nastat v důsledku stěhování imigrantů do rozdílné kultury nebo státu. Klíčovou součástí by měla být opět modelová situace k danému problému. Tím si žák dokáže nejlépe uvědomit, jak se má za existující záležitost postavit.

Toto průřezové téma není jen součástí školního vyučování, ale setkáváme se s ním i při dalších aktivitách mimo školu. V zájmových kroužcích, na ulici, v obchodech, divadlech, při společenských událostech apod. Ovšem jádro celého problému leží v pedagogice. Škola má bezpochybně poslání k tomu, aby u svých svěřenců (žáků) formovala pozitivní vztahy a odbourávala vznik předsudků k příslušníkům jiných etnik a kultur. Tím tak zaručit bezkonfliktní soužití nás všech. (Průcha, 2009, s. 170 - 173)

Multikulturní výchova zahrnuje různé okruhy učiva. Mezi ně patří: Kulturní diference, Lidské vztahy, Etnický původ, Multikulturalita. Oblast multikulturní výchovy se odráží i ve vzájemných vztazích mezi učiteli a žáky, mezi žáky navzájem, mezi učiteli a rodiči, mezi školou a okolním prostředím. (VÚP, 2006, s. 97) V dnešní době je toto průřezové téma složkou i zahraničních zemí. Vyskytuje se již mnoho příruček pro učitele, které napomáhají k lepšímu výsledku ve vyučování multikulturní výchově. Celkově je podporována aktivní účastí organizací UNESCO, Rady Evropy, Evropskou unií aj.

Jak je to s multikulturní výchovou ve skutečnosti?

Zdá se, že je všem potížím zažehnáno. Jenomže podle empirických výzkumů, které byly provedeny na základě etnopedagogiky, příliš velký optimismus, týkající se kladného

působení na mladé lidi, není ale na místě. Průcha (2009, s. 170 - 173) ve své knize uvádí tři skupiny výzkumných problémů:

1. „*v jakém věku dětí a z kterých zdrojů vznikají negativní postoje vůči příslušníkům jiných ras nebo etnik*“ (Průcha, 2009, s. 172)
  - ✓ spojeno s problematikou předsudků, které začínají již v nízkém věku a s přibývajícím věkem spíše rostou, než by se snižovaly
2. „*postoje mladých lidí k imigrantům*“ (Průcha, 2009, s. 172)
  - ✓ věnuje se rozporu mezi tím, že žáci sice prohlašují kladný vztah k imigrantům, avšak nemají chuť se učit jejich zvykům a tradicím
3. „*školní kurikula jako jeden zdroj kulturních předsudků*“ (Průcha, 2009, s. 172)
  - ✓ poukazuje na učebnice ve školách, které jsou ve většině případů zkreslené a mohou tak u dětí vyvolat záporný stanovisko o sousedních nebo jiných národech

Environmentální výchova pojednává o vztahu mezi jedincem a životním prostředím kolem něj. Pomáhá žákům k utváření aktivního postoje ochrany prostředí. Oblast Člověk a jeho svět zakomponovala celkový pohled na přírodu a její okolí. Žáci mají možnost se přímo seznámit s přírodou. Tím zlepšuje vnímání a myšlení jedinců s úmyslem celkového emocionálního rozvoje osobnosti. (VÚP, 2006, s. 99)

Posledním tématem je **Mediační výchova**. Už z názvu je patrné, že se jedná o poznatky z médií a práce s nimi. Podle RVP ZV (2006, s. 101): „*Média se stávají důležitým socializačním faktorem, mají výrazný vliv na chování jedince a společnosti, na utváření životního stylu a na kvalitu života vůbec.*“ Jedním z cílů je osvojení si schopnosti rozebrat jednotlivé články a texty. Dále posoudit, jestli jsou z důvěryhodného zdroje a přijít na ukrytý záměr. Blízká vazba s oblastí Člověk a jeho svět není přímo uvedena.

1. 2 Cílové zaměření a klíčové kompetence vzdělávací oblasti

Nejen tato vzdělávací oblast, ale i ostatní oblasti, obsažené v Rámcovém vzdělávacím programu, směřují k utváření a rozvíjení klíčových kompetencí. Následující tabulka nám ukazuje veškeré cíle, kterých žáci díky těmto kompetencím mají dosáhnout.

Tabulka č. 2 - Přehled cílového zaměření vzdělávací oblasti (VÚP, 2006, s. 37)

Vede žáky k tomu, aby:
➤ byli schopni vlastního samostatného pracování ve výuce a dokázali mezi sebou spolupracovat i ve skupině
➤ dokázali, že se umí pohybovat v množství informací a uměli spojovat poznatky s dobou a místem v časech dávných, kulturních a zeměpisných
➤ prohloubili svou zásobu slovíček v daných oblastech a následně je používali k označení pojmů a dokázali o nich mluvit
➤ respektovali občany, kteří jsou od nich rozdílní a chovali k nim patřičnou úctu, v neposlední řadě se projevovali podle stanovených pravidel společného žití
➤ žák dosáhl jedinečnosti a sebevědomí při komunikaci s jinou osobou nebo osobami v různých příležitostných situacích
➤ si žáci vypěstovali pozitivní vztah k přírodě a patřičně se k ní podle toho chovali
➤ byli schopni vyslovit své pocity nejen k sobě, ale i k ostatním
➤ kolem sebe našli to, co je jim blízké a mají o to zájem, a v čem by v budoucnosti mohli vyniknout
➤ rozpoznali, co je zdraví a co může zapříčinit vznik nemocí, také aby věděli, k jakým závěrům se mají přiklonit, když je jejich zdraví nebo zdraví druhých ohroženo

K základním klíčovým kompetencím na prvním stupni patří kompetence k učení, kompetence k řešení problémů, kompetence komunikativní, kompetence sociální a personální, kompetence občanské a kompetence pracovní. Každá z nich uvádí, čím by se děti v základním vzdělávání měly vybavit a následně jak získané soubory klíčových kompetencí uplatnit ve společnosti a k dalšímu vzdělávání. Tento proces osvojování je složitý a probíhá dlouhodobě. Začíná v předškolní výchově a pokračuje ve vzdělávání na základních a středních školách. Zde to ale nekončí. V celém průběhu svého života dochází ke zvyšování jejich úrovně. Všechny kompetence rozvíjíme současně. Nestojí vedle sebe každá sama za sebe, ale prolínají se. Lze je získat vždy na konci celkového procesu edukace. „*Proto k jejich utváření a rozvíjení musí směřovat a přispívat veškerý vzdělávací obsah i aktivity a činnosti, které se ve škole probírají.*“ (VÚP, 2006, s. 14)

Například cílové zaměření uvedené v prvním a sedmém bodu, již výše, je u žáků rozvíjena kompetence sociální a personální. Druhou, třetí a osmou odrážkou, je budována kompetence k učení. Ve čtvrtém, šestém a devátém bodě pak kompetence občanská a kompetenci komunikativní je věnován bod pátý.

1. 3 Vzdělávací obsah vzdělávacího oboru

Jak už bylo řečeno na začátku, vzdělávací oblast Člověk a jeho svět je začleněna v RVP ZV pouze na první stupeň základních škol. Je realizována v pěti tematických okruzích. Vymezení obsahu daných tematických okruhů je opět stanoveno v RVP ZV. Tím pak mohou učitelé ve svých ŠVP propojovat a vytvářet různé varianty vyučovacích předmětů a jejich obsahů. Mezi zmíněné tematické okruhy patří: Místo, kde žijeme, Lidé kolem nás, Lidé a čas, Rozmanitost přírody a Člověk a jeho zdraví. Z nich pedagogové čerpají při vytváření očekávaných výstupů a učiva pro první a druhé období základního vzdělávání na prvním stupni.

1. 3. 1 Tematické okruhy

Místo, kde žijeme

V tematickém okruhu Místo, kde žijeme se žáci učí poznávat své okolí. Nemyslí se tím jen jejich nejbližší okolí a bydliště, ale i vztah a cítění k zemi, ve které se nachází a od narození jsou její součástí. Chápe, jakým způsobem fungují vztahy v rodině, mezi kamarády, ve škole, v obci, ve městě a ve společnosti. Žák se sám s pomocí své vlastní zkušenosti, svých představ, své aktivity učí hledat nové, pro něj zatím neobjevené a zajímavé věci. Je schopen se bezpečně orientovat ve světě. Pohybovat se bez jakýchkoliv obtíží. Důraz v tomto tematickém okruhu je kladen zejména na dopravní výchovu, praktické poznávání místních a regionálních zkušeností. (VÚP, 2006)

Jelikož je brán velký zřetel na učivo dopravní výchovy, diplomová práce nastíní, proč tomu tak je a co je jejím základem. Každý z nás jistě ví, jaký je dnešní provoz na silnicích. Narůstá počet smrtelně zraněných. Bezpečnost se obecně stává jedním z nejzávažnějších problémů na pozemních komunikacích v České republice. Způsobeno je to tím, že lidé nejsou dostatečně pozorní a nedodržují přísná pravidla silničního provozu. Neplatí to jen o řidičích, součástí jsou i chodci a cyklisté. Ti tvoří 30 % obětí silničního provozu. Jsou tak považováni za nejzranitelnější skupinu. Hlavním bodem Ministerstva

dopravy je tedy budovat zvýšení ochrany dětí a žáků na pozemních komunikacích již od samého začátku. Je důležité si totiž uvědomit, že děti v základních školách jsou nyní účastníky provozu a do budoucna se stanou i řidiči. Právě u nich bychom měli budovat správné návyky a chování popřípadě jsme schopni špatné chování a návyky odstranit. (Kolektiv autorů, 2012)

Základem správného pohybu v silničním provozu je znalost jeho pravidel. Jedno s těch nejdůležitějších nás upozorňuje, že bychom jako chodci měli mít oči neustále otevřené, jelikož tím budeme moci dostatečně rychle a včas zareagovat na nebezpečí, které nás může potkat. Následujícím výčtem se můžeme přesvědčit o součástech učiva o dopravní výchově:

- znalost, kde se smí chodit a jezdit, po které straně silnice a chodníku, a naopak, kde se nesmí chodit a jezdit;
- znalost dopravních značek, světelných signálů a pokynů policisty;
- znalost ukázněnosti a ohleduplnosti vůči ostatním účastníkům provozu.

My jako chodci chodíme zpravidla po chodníku. Může však nastat mnoho případů, kdy musíme jít po silnici, kde žádný chodník není. Platí zde odlišná pravidla. Po kraji silnice jsme opatrnější a věnujeme větší pozornost vozidlům, která nás neustále jedno za druhým míjejí. Žáci si osvojují učivo o správném chození po chodníku i mimo něj. Dále proč tomu tak je a proč by to měli striktně dodržovat. Obohacují se o znalosti dopravních značek, kde mají chodci přístup a kam nesmí. Proč se na označených místech nesmí pohybovat a kde naopak mají právo si hrát. Učitelé si tímto mohou vyhrát s nápady mnoha modelových situací, kdy krásně dětem přiblíží, co se stane, když tato pravidla nedodrží. *„Teprve ten, kdo bude umět správně sám bezpečně chodit, může pomýšlet i na to, jak by mohl v silničním provozu i jezdit.“* (Votruba, 1992, s. 5)

Lidé kolem nás

Jak se chovat za daných situací, jak jednat s ostatními lidmi, jak podporovat vzájemnou pomoc, respekt a úctu mezi nimi, to je předmětem výše uvedeného tematického okruhu. Žák si uvědomuje rovnoprávnost mužů a žen, zná základní lidská práva a povinnosti. (VÚP, 2006, s. 37) Součástí jsou i globální problémy světa.

Lidé a čas

Východím bodem okruhu je osvojování od nejbližších vědomostí z okolí domova (obce či města) žáků, po ty nejstěžejní okamžiky z historie našeho státu. Je schopen orientovat

se v časech minulých a přítomných a přemýšlet o tom, co bude v těch budoucích. Zásadním přínosem je samostatná práce při vyhledávání informací na internetu, v encyklopediích, knihách, časopisech. K zahození nejsou i poznatky z historických exkurzí do muzeí, kulturních památek apod. (VÚP, 2006, s. 37 - 38)

Rozmanitost přírody

Spolu s dalším okruhem tvoří skupinu pro předmět Přírodověda ve 4. a 5. ročníku, alespoň ve většině škol. Zkoumá vznik života na Zemi a jeho posun. Chce, aby si děti uvědomily, že v přírodě na Zemi probíhají různé jevy a děje ve vzájemné rovnováze, do které člověk (i ony) může lehce vstoupit a částečně ji přitom zničit, ale velmi obtížně ji bude vracet původní vzhled.

Člověk a jeho zdraví

Poslední okruh se zabývá člověkem jako takovým. Jaké má potřeby duševní i fyzické a jak je po fyziologické a biologické stránce stavěný. Žáci získávají povědomí o změnách svého těla (výška, váha) s přibývajícím věkem. Dokážou rozeznat situace bezpečné a nebezpečné pro zdraví, poznají základy první pomoci. Na konci období „*žáci docházejí k poznání, že zdraví je nejcennější hodnota v životě člověka.*“ (VÚP, 2006, s. 38)

Zdraví člověka je ovlivňováno řadou činitelů: režimem dne, zdravým způsobem stravování, dodržováním zásad osobní hygieny, vyhýbáním se škodlivých návyků (kouření, alkohol a jiné drogy, nadměrná psychická zátěž), pohybem, kulturou bydlení, mezilidskými vztahy v rodině, ve škole a na pracovišti. (Kubrichtová, Marádová, 1999, s. 7)

Výživa by měla být dostatečně rozmanitá a vyvážená. Měla by obsahovat potřebné živiny. Nejen to nás ale ovlivňuje. Záleží i na podávání jídla během dne. Je zapotřebí pravidelnosti. V neposlední řadě nesmíme zapomenout na dostatečný přísun tekutin (dva až tři litry denně). Pro osobní hygienu práce uvádí zásady, kterými by se člověk měl řídit, aby chránil své zdraví. Patří sem: péče o tělo, ústní dutinu, hygienu oblékání apod. Neopomíná i návyky, kterým se děti učí již od útlého věku: mytí rukou po použití toalety, před každým jídlem, po příchodu domů a denní mytí celého těla teplou vodou a mýdlem. Patří sem i vyváženost mezi odpočinkem a činností. I ve školství tomu tak je. V hodinách střídáme činnosti, jež vyžadují soustředění a činnosti, u kterých si naopak děti odpočinou a mohou se tak zkoncentrovat na další náročnější práci. (Kubrichtová, Marádová, 1999, s. 8 - 40)

1. 4 Výukové materiály k oblasti Člověk a jeho svět

Krátký citát, který ve své publikaci uvádí Skalková (2007, s. 103) zavádí do problematiky výukových materiálů: „*Kdo se chce stát vzdělaným, musí si nad zlato a stříbro vážit knih*“ (Jan Ámos Komenský). Předešlá podkapitola vyčlenila obsah všech tematických okruhů. Abychom je mohli vyučovat v následných předmětech, které si samy školy vytyčí, je zapotřebí nejrůznějších materiálů a prostředků pro jejich realizaci. Samozřejmě to není podmínkou, ale většina učitelů tyto pomůcky ve vyučování využívá. V oblasti knih se pohybujeme v nesčetném množství počtu učebnic, pracovních sešitů, encyklopedií, vlastivědných map, čítanek, sborníků, sbírek, slovníků, apod. Ovšem učebnice v současné době nejsou jediným prostředkem. Bývají zde zahrnuty filmové nahrávky, fotografie, počítačové programy nebo televizní pořady. I to přispívá k rozvoji žákovy osobnosti a lépe přiblíží danou látku. Naprostý zájem o učebnice započal až v 70 letech. „*Učebnice představuje významnou etapu didaktické transformace kulturních obsahů do školního vzdělávání.*“ (Skalková, 2007, s. 103) Obsah upustil od deduktivního postupu a začlenil pouze induktivní. Veškeré poznatky by měly vést žáky k ucelenému rozvoji a činnému přístupu při učení a k dovednosti využít osvojené poznatky v praxi. (Skalková, 2007, s. 103)

Pro žáky jako takové by se učebnice měla stát pomocníkem při osvojení učiva. Pro učitele pak inspirací k začlenění obsahu učiva do kontextu vzdělávání. Mohou ji používat i k přímé prezentaci apod.

Problematika učebnic není otázkou jednoho nakladatelství. Mezi ta nejznámější, která v naší České republice publikují, jsou nakladatelství Fortuna, Nová škola, Alter, Prodos, Pansofia a pro někoho více, pro někoho méně známé nakladatelství Hanami. Každé z nich si vytváří řadu učebnic a pracovních sešitů dle svého uvážení. Proto se setkáváme často s tím, že obsah jejich výtvorů nekoresponduje s obsahem, jež by byl přiměřený věku žáků. Často jsou příliš těžké na pochopení nebo přehlušené spoustu informací. (Vavrdová, 2009, s. 31 - 33)

Zůstává tudíž stále otázka ohledně výběru učiva. Co je to podstatné, důležité, základní? Co je naopak to vedlejší, nepodstatné? Každý zajisté lpí na svém názoru. Podle Skalkové (2007, s. 104) by učebnice neměly být pouze nositeli obsahu vzdělání, ale měly by disponovat vlastní činností dětí. Musí tedy dojít k obměně podstatné části skladby učebnic.

Navrhuje tímto několik hledisek pro zlepšení, kde v učebnicích:

- vznikají nová propojení textů a mimotextových složek (fotografie, obrázky, tabulky, apod.);
- více se do nich vkládají samostatná cvičení pro děti, úkoly směřují k rozvoji praktických dovedností u dětí;
- nové použití organizačních forem práce → zejména součást integrovaného učení a projektové výuky;
- podporují propojení a dobrou komunikaci mezi žákem a učebnicí.

Zároveň pro správné plnění učebnice je zapotřebí dodržet elementární postavení:

- *poznávací a systemizační*

- *upevňovací a kontrolní*

- *motivační a sebezvědomovací* (motivuje k samostatnému upevnění učiva)

- *koordinační* (zabezpečuje využití dalších prostředků)

- *rozvíjející a výchovná*

- *orientační* (dává učitelům a žákům přehled o svém obsahu)

(Skalková, 2007, s. 104)

Stěžejní je též složení textu tak, aby mu děti porozuměly.

Ve výše uvedené kapitole jsme se seznámili, jak to s oblastí Člověk a jeho svět vypadá dnes. Ovšem od Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy se do rukou ředitelů dostávají nová přepracování. Nahlédnutí do obměny nám nabízí druhá kapitola.

2 PLÁNOVANÁ ÚPRAVA RÁMCOVÉHO VZDĚLÁVACÍHO PROGRAMU

V pořadí druhá z kapitol nabízí náhled ke změnám v oblasti Člověk a jeho svět. Pojímá přepracování veškerých hledisek. Důkladně zaznamenává jejich komplexně nový vzhled.

V poslední době se do společnosti dostává zmínka o úpravách Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání. Zahájeny byly na podzim v roce 2011. V platnost budou uvedeny následující školní rok 2013/2014. Z hlediska toho, že nebyl dokončen cyklus vzdělávání pro RVP ZV, první korektura byla zaměřena pouze na oblasti Jazyk a jazyková komunikace a Matematika a její aplikace. Ústředním návrhem k úpravám RVP ZV se stala mezinárodní jednání. Do učiva tímto byla zahrnuta témata ohledně finanční gramotnosti, ochrany člověka za běžných rizik a mimořádných situací, obrany ČR, korupce a dopravní výchovy. Vážnost posledního bodu jsem již uvedla v předešlé podkapitole. Zapracovány budou i změny v oblasti sexuální výchovy. (Metodický portál, Urbanová Lenka, 2012)

Ať už jsou to změny zřejmé, které více zasáhnou do struktury výchovného programu nebo změny neevidentní, tedy nezmění tak obsah stávajícího plánu, musíme je brát v potaz a respektovat. Na jejich základě by každá škola pak měla přepracovat své Školní vzdělávací programy a doplnit nové varianty navržené Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy (dále jen MŠMT). Tímto se MŠMT stává i autorem přepracování. Zásluhy pro dřívější vydání Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání z roku 2006 a 2010 byly přiděleny Výzkumnému ústavu pedagogickému. Spoluúčast na tvorbě úprav mají i zástupci výše uvedených ministerstev (Ministerstvo financí, Ministerstvo obrany, Ministerstvo vnitra, Ministerstvo dopravy, Ministerstvo zdravotnictví) dále zástupci Národního ústavu pro vzdělávání, České školní inspekce, vysokých a základních škol. (Urbanová, 2012) Proměny oblasti Člověk a jeho svět přišly až později po přetvoření vzdělávacích oblastí Jazyk a jazyková komunikace a Matematika a její aplikace. Spolu s ní došlo i k proměně oblastí Člověk a společnost, Člověk a příroda, Člověk a zdraví a Tělesná výchova. To je ovšem otázka druhého stupně. Nás zajímá pouze oblast určená pro první stupeň.

2. 1 Změny v oblasti Člověk a jeho svět

Když se podíváme kompletně na uvedené změny celé vzdělávací oblasti, nejvíce obměn je zapracováno v tematickém okruhu Člověk, jeho zdraví a bezpečí (především známý pod názvem Člověk a jeho zdraví). I takové změny se zde objevují. Změny názvů v tematických okruzích, doplnění očekávaných výstupů v prvním i v druhém období, připojení nového učiva do okruhů apod. Oblast komplexně vymezuje vzdělávací obsah, který se týká člověka, rodiny, společnosti, vlasti apod., což jsem uvedla již v první kapitole. Navíc je zde uvedeno do hlavního obsahu ještě bezpečí. Slovo bezpečí se objevuje i ve zprávě o vnímání lidí. MŠMT (2010, s. 1) uvádí: „*Učí se vnímat lidi i kvalitní a bezpečné vztahy mezi nimi, všimnout si podstatných věcných stránek i krásy lidských výtvarů a přírodních jevů, soustředěně je pozorovat, přemýšlet o nich, případně je chránit.*“ K porozumění žáků o soudobém způsobu života, jeho přednostech i problémech přispělo i začlenění pochopení jeho perspektivy a rizik. Dostali jsme se však pouze na okraj těchto přepracování. Pojďme se podívat na konkrétní změny ve všech tematických okruzích (změny v charakteristice, očekávaných výstupech a učivu).

Nové pojmenování dostal pouze tematický okruh Člověk a jeho zdraví, jehož přeměněný název zní Člověk, jeho zdraví a bezpečí. Opět se zde setkáváme se slovíčkem bezpečí. V tematickém okruhu Místo, kde žijeme jsou z hlediska obsahu i očekávaných výstupů pro obě období nepatrné změny. Pokud se dostaneme k učivu, narazíme na prohloubení popisu určitého jeho bodu:

- ✓ škola - je doplněna o učivo „*riziková místa a situace, požadované chování ve škole i v okolí školy v případě ohrožení; možnost vzniku požárů, protipožární prevence*“ (MŠMT, 2010, s. 3)
- ✓ obec - přidán učivo „*předcházení rizikovým situacím v dopravě a v dopravních prostředcích (vidět a být viděn, bezpečnostní prvky, zadržené systémy); výbava jízdního kola, výbava cyklisty*“ (MŠMT, 2010, s. 4)
- ✓ naše vlast - je připojeno učivo o armádě České republiky

Druhý z okruhů, Lidé kolem nás, se liší obzvláště v očekávaných výstupech a učivu. V prvním období rozlišuje nejen příbuzenské vztahy v rodině, role rodinných příslušníků, ale také jak uvádí MŠMT (2010, s. 4): „*dobré a špatné vztahy mezi nimi, projevuje toleranci k přirozeným odlišnostem spolužáků i jiných lidí, jejich přednostem i nedostatkům*“.

Vyškrtnut je naopak třetí bod, jehož přepracovanou verzí je výše uvedená část. Druhé období se vyznačuje změnou ve vynechání specifických slovíček. K učivu o soužití lidí jsou připojeny principy demokracie a k učivu o chování lidí začleněna ohleduplnost, morální zásady, ovládání vlastní emocionality; riskantní situace; nebezpečné chování, předcházení sporům. (MŠMT, 2010, s. 4)

Třetím, stejnojmenným okruhem, zůstává sféra Lidé a čas. Jako jediná z pěti okruhů nezměnila ani svůj obsah ani očekávané výstupy ani učivo. Struktura zachovává svou původní formu. Není tomu tak v předposlední oblasti nazvané Rozmanitost přírody. Co se týká vymezení obsahu, je obohacena o dodatek, kdy se děti učí, „*jak se mají chovat při živelných pohromách, haváriích a jiných mimořádných událostech*“. (MŠMT, 2010, s. 2) S tím souvisí i začlenění nového poznatku do očekávaných výstupů v druhém období a do učiva pod názvem - Rizika v přírodě.

Nejobsáhlejší korekturou prošel okruh Člověk a jeho zdraví. Zde již přejmenován na Člověk, jeho zdraví a bezpečí. Žáci mají poznávat lidské bytosti nejen ze stránky biologické a fyziologické, ale i psychické a sociální. Chtějí, aby nabyli informací nikoli jen o zdraví a nemocech, o prevenci, nýbrž i o tom, jak se bránit. Podstatnou součástí je i věnování se vzájemné opoře. (MŠMT, 2010, s. 2) V očekávaných výstupech jsou například i tyto obměny:

- žáci rozliší bezpečí a nebezpečí, hrají si jen tam, kde je to bezpečné; jsou schopni pohybovat se jako účastníci silničního provozu
- žáci by měli být připraveni spolehlivě komunikovat s operátory tísňových linek
- čtvrtý bod očekávaných výstupů pro první období je samostatně vyřazen a je součástí druhého bodu (týkal se pravidel dopravní výchovy)
- dokáže rozpoznat životu nebezpečná zranění (MŠMT, 2010, s. 6)

Rozsáhlou úpravou prošlo učivo tohoto okruhu: Partnerství, rodičovství a manželství jsou společnou základnou, kde se děti učí o rodině, vztazích apod. Kolektivní složkou už není sexuální výchova. Ta tvoří samostatnou část pod názvem - Základy výchovy ke zralé integraci sexuality. Odstraněno je odtud učivo o HIV/AIDS. Je naopak zahrnuto do péče o zdraví a zdravé výživy, kde se s ním setkáváme jako s tématem o ochraně před infekcemi přenosnými krví. Dalším tématem jsou návykové látky a zdraví. Zde navíc poukazují na vliv spojení v elektronických médiích. Kromě ustálených témat se objevují i témata nová.

Mezi ně patří třeba přivolání pomoci, důležitá čísla; požáry; situace hromadného ohrožení, evakuace, signály. Děti se naučí jak čísla pro případnou pomoc, tak správný postup při volání na tísňovou linku. Vyučují se opatřením při vzniku požáru, jak zabránit popřípadě chránit se před ním. Složkou jsou i taktické kroky v ohrožení při neobyčejných událostech.

Ze strany cílového zaměření oblasti (viz. Tabulka č. 2) se v prvních čtyřech, sedmém a osmém bodě autoři nijak neliší od původní nepřepřacované verze dokumentu.

Po výše uvedených kapitolách, které nám nastolily dnešní pojetí zkoumané oblasti, se vrátíme do historie. Následují poslední dvě kapitoly teoretické části uvádějící oblast Člověk a jeho svět v jejím historickém kontextu.

3 HISTORICKÝ KONTEXT VZDĚLÁVACÍ OBLASTI ČLOVĚK A JEHO SVĚT

Naše školství má již dlouholetou tradici. Počátky vzdělávací oblasti Člověk a jeho svět se datují jistě již od nepaměti. Jen se s dobou neustále vyvíjela a obměňovala. Než přišlo k tomuto souhrnnému názvu, uběhlo nesčítelně mnoho let. A právě za tuto dobu prošla přírodní věda i historie mnoha novými poznáními a změnami. Lidé se už dříve zajímali o různá přírodní tajemství, která jim příroda nabízí. Snažili se zjistit, jak lidé před nimi žili, jak se oblékali, jak se živili, co dělali celé dny a noci, jak se zdokonalovali, na co přišli kdy nového apod. Na druhou stranu s neustálým pokrokem společnosti vytvářeli lepší a lepší společnost s bohatou historií a novými poznatky. Proto se ve třetí kapitole práce zaměřuji na vývoj vyučovacích předmětů ze vzdělávací oblasti Člověk a jeho svět – vlastivědu, přírodovědu a prvouku. Nejprve stručným nástinem a poté důslednějším výčtem od zlomového roku 1774. Kapitoly nabízí stěžejní data pro tento okruh, významné osobnosti spjaté se šířením přírodovědných a společenskovedních předmětů a začlenění předmětů do učebních osnov. Ty pojí různé odlišnosti v rámci názvů předmětů, počtů hodin a jejich zařazení.

V dřívějších dobách vznikaly školy pouze ve stínu církve. Pak se tyto školy nazývaly klášterní a katedrální. Později, asi ve 13. století, se k těmto institucím připojily školy městské (partikulární). Zlomovým okamžikem ve školství bylo postavení Karlovy Univerzity roku 1348, tedy v období 14. století. Zahrnovala čtyři fakulty (artistická, medicínská, právnická a teologická). (Vališová, Kasíková, 2007, s. 69)

3. 1 Stručný nástin do roku 1774

Předtím, než začneme o tom, jaké pokroky udělala tato oblast od roku 1774, podívejme se nejprve na úplný počátek její éry. Po vzniku škol v období 10. století se do vzdělání zahrnoval předmět věcné učení. Označení však nebylo jediné. Stejně tak se používalo pojmenování věcné nauky či reálie. Rozdělovalo se podobně jako dnes. Předmět, jemuž se vyučovalo v prvním a druhém ročníku, se přiřazoval titul Prvouka a ve třetím a čtvrtém ročníku titul Vlastivěda. Jediným uznávaným člověkem v oblasti přírodních jevů se stal řecký filozof Aristoteles (384 - 322 př. n. l.) se svými názory

na svět. Ten přikládá třem částím duše tři základní části výchovy: výchova tělesná, výchova mravní a rozumová. „*Tak jako příroda spojila u člověka všechny tři složky duše, je zapotřebí i při výchově harmonicky spojit všechny tři základní výchovné složky.*“ (Jůva, 1995, s. 7) Myšlení mu vlastní se stalo pro budoucí myslitele velice neobyčejným. Jeho filozofické postoje tak tvořily základ pro následnou budoucí filozofii. (Blatný, Jůva, 1996, s. 13)

S rozmachem společenské výroby došlo k převratu. Od nejrůznějších klepů a pomluv reálie očistil Francis Bacon Verulámský (1561 - 1626). Jeho převládajícími metodami byly indukce, analýza, srovnávání, pozorování a pokusy. Představitel renesanční pedagogiky kladl důraz na individuální postoj k žákům a soustavné uspořádání učiva od známého k neznámému. Ve svých následných pracích dokonce nastínil i další členění věd, kde zahrnul i historii nejen společenskou, ale i přírodovědnou. (Blatný, Jůva, 1996, s. 27)

Z jeho teorií vycházel, nám známý jako „Učitel národů“, i Jan Ámos Komenský. Ten mimo jiné zahrnoval do věcného učení příznačnou věc. A tou byla názornost. (Mikšíková, 1988, s. 7 - 8) V tomto období se pokládala otázka týkající se obsahu vzdělání. Docházelo ke změně rozměrů mezi vzděláním přihlížejícím na reálie a na klasické jazyky a postupným formováním odborného poznávání a bádání. (Skalková, 2007, s. 32) Věcné učení se stalo součástí mateřského jazyka. Ve svém díle „Brána jazyků“ uvádí důležitost propojení zásady názornosti a věcného učení s vyučováním jazyků. Tím vede žáky k lepšímu pochopení skutečnosti, kterou mu učitel chce předat. (Vavrdová, 2009, s. 8)

Vše, co tedy děti ve škole probíraly, se učily ukázkou, předpisy a hlavně praktickými příklady. Byl tak prvním myslitelem, který ve výuce uplatňoval induktivní způsob práce, tj. „*důsledně vycházet z poznání bezprostřední zkušenosti, na jehož základě si žák sám za pomoci učitele odvozuje obecný závěr a důsledky vyplývající pro praxi.*“ (Jůva, 1995, s. 16)

Komenský ve svých spisech také poukazoval na důležitost tzv. vztahového myšlení. Zaobírá se věcmi a pojmy ve vzájemných souvislostech. To se odráželo zejména v oblasti vlastivědy - složka historie a geografie. Geografický princip se prosazoval v historii a historický princip do geografie. (Vavrdová, 2009, s. 9) Otázka by se ale určitě týkala i přírodovědy. Našli bychom spoustu vztahového myšlení. Zkusme si uvést alespoň jeden z příkladů. Pokud se podíváme na člověka a přírodu, nemůžeme si nevšimnout vzájemného souladu. Lidské principy se projevují v přírodě a přírodní principy se projevují na člověku.

3. 2 Období od tereziánských reforem do roku 1848

Malý souhrn informací o vývoji předmětu věcné učení (reálie, věcné nauky) a změnách ve vzdělávacím procesu před rokem 1774 jsem naznačila v předešlé podkapitole. Teď se podrobněji zamysleme nad zlomovými okamžiky v dalších postupných krocích této oblasti od vzdálené minulosti po tu nejbližší. V následujících odstavcích se budeme pohybovat v období Národního obrození, kdy jeho fáze můžeme rozdělit na dobu tereziánskou, dobu josefínskou, období vlastenecké a následně období vrcholné.

Začneme právě poslední třetinou 18. století, a to rokem 1774. Rokem pro školství velice významným. Je to období vlády Marie Terezie. Její nástup na trůn zaručoval příchod nových reforem. Jednou z nich, a pro nás podstatnou, bylo zavedení povinné školní docházky. Ta měla bezpochyby pozitivní vliv na negramotnost poddaných. Nastolila pro ně i nové typy škol, z nichž mohly dokonce přestoupit až na gymnázia a jiné druhy vyšších škol. (Vališová, Kasíková, 2007, s. 69 - 89) Z učebních osnov se úplně vytratila čeština, která byla nahrazena němčinou, ale byly do nich zakomponovány reálie, tj. „*předměty praktické potřeby (polní hospodářství aj.) a bylo upraveno i vzdělání učitelů*“. (Blatný, Jůva, 1996, s. 47)

Nové pojetí a přístup rakouského elementárního učení Marie Terezie předala do rukou opatu Ignazi von Felbigerovi (1724 - 1788). Felbiger, jako uznávaný reformátor, hned propracoval plán s označením: Všeobecný školní řád pro německé normální, hlavní a triviální školy ve všech císařsko-královských dědičných zemích (*Allgemeine Schulordnung für die deutschen Normal-,Haupt- und Trivialschulen in den sämtlichen k. k. Erbländern*). Později byl respektován jako zákon. Avšak jeho postup vpřed mu překazilo období Metternichovy vlády roku 1805, kdy přírodní vědy byly ze škol odstraněny. Reformátor Felbiger ustanovil tři druhy škol: triviální, hlavní a normální. (Vališová, Kasíková, 2007, s. 69 - 89)

Považuji rovněž za důležité se o panu Felbigerovi zmínit jako o zastánci postupu od známého k neznámému a od nejbližšího k vzdálenému. Chtěl tak zabránit dřívějším omylům v postupu vyučování, které se naopak věnovalo vzdáleným tématům a zapomínalo se tak na poznání svého nejbližšího okolí. (Vavrdová, 2009, s. 10) Kde a co se na školách vyučovalo, nám přibližuje níže uvedená tabulka.

Tabulka č. 3 - Typy vyučování na školách

Název	Místo	Obsah vzdělání
triviální školy (1 - 2třídní)	fara	čtení, psaní, počítání, náboženství, základy hospodaření a průmyslu
hlavní školy (3třídní)	krajské město	týž jako ve škole triviální, navíc základy reálií a latiny, sloh, kreslení, geometrie
normální školy (4třídní)	zemské město	tytéž předměty jako na škole hlavní v širším rozsahu

(Vališová, Kasíková, 2007, s. 70)

V tabulce je vykreslena příslušná škola, její místo působení s obsahem, kterým se vyznačovalo vzdělávání dětí. Převážně se ve školách učilo základnímu triviu: čtení, psaní a počítání. Ve školách hlavních se k nim přidalo učivo o reáliích, jazyk latina, v češtině se přidala část slohová a v matematice část geometrická. Vše bylo doplněno kreslením. Co se týče normálních škol, zahrnovaly stejné učivo jako na školách triviálních. Změna se týkala pouze obsahu, jenž byl ve výuce ve větším rozsahu. Nesmíme opomenout, že podstatný díl ve vzdělání mělo náboženství, hospodaření a průmysl. Výuka triviálních škol probíhala na farách. Oproti tomu hlavní školy sídlily v krajských městech a normální školy v městech zemských. (Vališová, Kasíková, 2007, s. 69 - 89)

Ve školách se učilo hromadně. Používaly se učebnice a probíralo se podle předem stanovených předpisů. Aby se mohlo vyučovat, byla potřeba kvalifikovat osoby, které tuto činnost budou vykonávat. Proto Marie Terezie zřídila tzv. preparandy tj. „*přípravky pro budoucí učitele škol triviálních a hlavních.*“ (Vališová, Kasíková, 2007, s. 71)

Učitelé, vyučující tyto žáky, byli přezkoušeni odbornou komisí. Díky tomu vydal roku 1775 Felbiger další své dílo pod názvem: *Knihy metodní*, odkud čerpali informace pro učení a pro zkoušku. Platnost elementárního školství zůstala až do roku 1869. (Blatný, Jůva, 1996, s. 48)

3. 2. 1 Další reformátoři a učitelé za období tereziánských a josefínských reforem

Kromě významného reformátora, Ignáze Felbigera, se za tohoto období setkáváme s řadou dalších zajímavých jmen, která přispěla k rozvoji věcného učení. Jedním z nich je Ferdinand Kindermann (1740 - 1801). Za svého života se snažil vytvořit ideální rakouskou venkovskou školu, kde usiloval o to, aby si děti osvojily jistý typ práce. Ta by se stala jejich pozdější zásobárnou pro živobytí. Velký přínos pro vzdělání měl jeho návrh na tzv. industriální školy tj. vzdělávání se za určitou peněžní odměnu. Práce ve školách měla samozřejmě především výchovný význam, avšak s vidinou malého příjmu přitahovala děti do vyučování více. (Blatný, 1996, s. 51) Jeho představa se stala skutečnou. A tak od roku 1779 tyto školy byly zřizovány, kdy v roce 1792 bychom v naší zemi napočítali na pět set industriálních škol. V duchu školy byly zakládány dílny, zahrady či pole. Neučilo se pouze základní trivium, ale i rady a poučení o přírodě a společnosti, o stavitelství, zemědělství a chovatelství. Pro dívky pak poznatky o šití, pletení, o praktickém zhotovování krajků, vaření apod. (Kasper, Kasperová, 2008, s. 89)

Dostáváme se do období josefínského osvícenství. S tím přichází i jméno dalšího vlasteneckého učitele, Jana Nepomuka Josefa Filcíka (1785 - 1837). Svými kratochvilníky (tj. přírodopis a čítanka) přispěl do soudku rozšíření učiva na školách venkovských. Nesetkal se však s moc velkým ohlasem. Lidé nebyli dostatečně připraveni se kromě běžného trivia (čtení, psaní, počítání) a hudby učit rozsáhlejšímu učivu o přírodních vědách. Filcík používal ve svých textech metodu induktivního postupu. To znamená, že každé rostlině, zvířeti nebo kameni přisuzoval pojmenování rodové i druhové bez jakékoli německé nebo jiné terminologie. (Strnad, 1975, s. 160 - 171) Příkladem vlastní tvorby J. Filcíka bych uvedla část popisu slona uvedený v knize Strnada (1975, s. 161): „*Vlast zvířete tohoto jest pro střední Afrika a jižní Asie. Nejkrásnějších slonů spatřujeme na Cejloně. Zvířetem domácím ho nazvat nelze, atd.*“. Vytvořil plno sbírek příprav na vyučování přírodovědy a zeměpisu. Všechny série uplatnil až v koncepci: Čítanka čili Kratochvilníky školní. Dílo mělo 651 stran, kde se nacházely velice poučné a legrační články. Souhrnné pojetí Filcíkovi čítanky je zcela jeho vlastní prací. Předělo ji rozpracování jednotlivých složek přírodopisu, zeměpisu a v neposlední řadě i obrázky ze starožitných a slovanských reálií. Jak uvedl J. Šmíd po svém důkladném prozkoumání v roce 1900: „*Můžeme vším právem považovat Filcíkovu Čítanku za matku naší nynějších čítanek*“. (Strnad, 1975, s. 167) Tvorbou Jan Nepomuk Josef

Filčík bezpochyby předešel svou dobu a svými sbírkami učebnic a metodických příruček se zavděčil všem učitelům na vesnických a farních školách.

Při průletu dějinami bych neměla zapomenout také na Jana Jakuba Rybu, Karla Slavoje Amerlinga a Jana Vladimíra Svobodu.

Jan Jakub Ryba (1765 - 1815), bývalý učitel v Rožmitálu a znám také jako výborný hudební skladatel, byl vzorným pedagogem na triviálních školách, který do svých hodin zařazoval reálie a svůj obraz doby předal v díle: Školní deníky. Známým dílem z hudební sbírky J. J. Ryby je Mše vánoční. Ve školním prostředí dbal také na spolupráci s rodinou, což mělo pomoci k rozvoji celkového vzdělávacího účinku na děti. (Blatný, Jůva, 1996, s. 50 - 51)

Za zakladatele vzdělávacího ústavu pro učitele českých národních škol v roce 1842 považujeme MUDr. Karla Slavoje Amerlinga (1807 - 1884). Pojmenoval jej Budeč. Snažil se zde o reformu tehdejšího školství a to v povědomí Jana Ámose Komenského. Vyučování reáliím bylo ve spojení s praxí a se životem. Lpěl na tom, aby u dětí rozvíjel tvořivé myšlení, umění, průmysl. Vzdělávat chtěl všestranně a zaměřit jej na celkově veškeré podstatné oblasti lidského vědění a činnosti. Měl v úmyslu i vychovat výkonné pracovníky a učitele, aby ovládali přehledně technologii a metody přírodovědného zkoumání ve sférách botaniky, geologie atd. (Strnad, 1975, s. 182 - 190) Ovšem s velkým vlivem německého jazyka a nízkým přínosem peněz tento ústav ztroskotl a Amerling se stal ředitelem české hlavní školy v Praze na Panské ulici. Zde působil dvacet let. (Jůva, 1995, s. 51)

Podstatnou zmínkou o jeho osobnosti je vypracování Návrhu pro národní školy z roku 1848. Setkáváme se zde s vytyčením obecných zásad vyučovacího procesu a s potřebnými nástroji pro dosažení požadovaného cíle. Dále s rozvržením individuálních kategorií národních škol pro děti od 2 do 14 let. Zřizovaly se školky pro děti od 1 do 3 let a tzv. opatrovny pro děti od 4 do 5 let. Zde se vyučovaly převážně názornému pozorování v přírodě. I následující stupeň nezapomíná na výuku dějepisu a přírodopisu, kde se děti seznamují s kameny, rostlinami a živočichy. I přes počáteční potíže se mu podařilo spojit vyučování trivie s názorným či věcným učením nebo i s počátky vlastivědné výuky. Je však známý fakt, že tento návrh nebyl realizován. (Strnad, 1995, s. 191 -196), (Blatný, Jůva, 1996, s. 54)

S kritikou Amerlingova plánu se setkáváme u Františka Tesaře. Publikoval současně s ním dílo pod názvem: Všeobecné předpisy pro školní vyučování v Poslu z Budče. Zásadním rozdílem je odlišné pojmenování tříd a tudíž i jiné zařazení dětí dle věku. (Strnad, 1995,

s. 191 - 196), (Blatný, Jůva, 1996, s, 54) Srovnání názorů Amerlinga a Tesaře uvádím pro přehlednost v tabulce.

Tabulka č. 4 - Názor Karla Slavoje Amerlinga

Druhy škol	mateřská škola	opatrovna	přípravný - názorná - odlíkovna	věcnice
Věk dětí	2 – 3 let	4 – 5 let	6 – 7 let	8 – 14 let

Tabulka č. 5 - Názor Františka Tesaře

Druhy škol	opatrovny	přípravný	školy obecné	měšťanské školy	průmyslové školy	rolnické školy
Věk dětí	do 6 let	6 – 8 let	8 – 12 (14) let	připravují absolventy obecných škol pro průmysl		pro rolnictví, zahradnictví

František Tesař kladl důraz na přiměřený obsah učiva pro žáky. Řídil se bezpodmínečně podle této zásady: „*Školy at' vycházejí ze života a at' odchovávají pro život*“. (Strnad, 1995, s. 193)

Vrcholným dílem v Amerlingově kariéře jsou: Porady pražského i venkovského učitelstva. Stává se hlavním z učitelů a chce zvýšit úroveň znalostí učitelů v přírodních vědách. Účastníci měli možnost využít jeho knihovnu, různé mechanické přístroje, sérii přírodnin. Postupem času se zaobírali a diskutovali o různých tématech. Například o sbírání přírodnin, o společném vzdělávání, o zřizování knihoven apod. Pro náročnost jednání byly zřizovány pro přehlednost sekce, z nichž jedna je věnovaná přírodním vědám. (Strnad, 1995, s. 188 - 190)

Velice slavné jsou i Amerlingovy literární činnosti a jejich přínos pro věcné učení. Ve svém díle *Člověk, veliká pohádka*, které vzbudilo velké ovace, se můžeme seznámit s přesvědčením o tom, že je nutné do vyučování začlenit věcné učení a tělesnou výchovu. Doslova se v knize usiluje o zapojení člověka do historie. (Blatný, Jůva, 1996, s. 55) Klíčovou složkou Amerlingova odkazu jsou i nástěnné obrazy přírodovědného pojetí především. Vydal ucelenou řadu nástěnných obrazů, které nesou svou tematikou určitá pojmenování: Živočichové v obrazech, Rostliny jedovaté, houby a rostliny pěstované, Řemeslnické dílny,

Život v přírodě. Nevyšly uceleně, ale zhruba každé dva roky od r. 1850 - 1859. Díky němu tak školství dostalo sbírky krásných obrazů pro názornou výuku elementárního učení o přírodě. (Rašková, 2006, s. 10)

Jméno Jana Vlastimila Svobody (1800 - 1844) je spojeno se založením českých organizací pro předškolní vzdělávání. Byl vynikajícím učitelem v době národního obrození a pracoval v opatrovně v Praze na Hrádku. Jeho významným dílem (1839) je Školka, čili prvopočáteční, praktické, názorné, všestranné vyučování dítek k věcnému vybroušenému rozumu a zušlechtění srdce s navedením ke čtení, počítání a kreslení pro učitele, pěstouny a rodiče. (Kasper, Kasperová, 2008, s. 99) Stala se konceptem pro rozvoj předškolního vzdělávání a zůstává průkopnickým dílem v dějinách pedagogiky. Autor v této knize přikládá důraz na metodickou přípravu učitele na výuku a jeho didaktické umění. (Strnad, 1995, s. 186 - 191)

3. 2. 2 Hasnerův zákon

Nacházíme se v revolučním období kolem roku 1848. Doba, kdy poměry mezi státem a církví nebyly zrovna na dobré cestě, došlo k vydání tzv. konkordátu (1855). Ten měl upravit postavení mezi nimi. Avšak církví podlehla většina oborů ze školství. Ke změně došlo až v roce 1867, neboť oblast školství se opět převedla do rukou státu. (Kasper, Kasperová, 2008, s. 96 - 98)

Revoluční rok nebyl přínosný pro nové školské zákony pro základní vzdělávání, jen pro střední školy. Proto se stále učilo dle Všeobecného školního řádu z roku 1774. Zlom nastal roku 1869 se zveřejněním tzv. říšského zákona, nazývaného podle ministra Hasnera, jež jej zkomponoval. Podstatnou změnou je zavedení nových předmětů do českých škol. Pojetí školského systému podle pana Hasnera mělo podstatu v zavedení povinné osmileté školní docházky na obecných školách, osmiletou docházku na měšťanských školách a rozšíření obsahu vzdělání. Tento školský zákon (Hasnerův) platil prakticky až do roku 1918. S tímto obdobím souvisí i rozdělení české a německé národnosti v českých zemích, což vyústilo v „boj“ zejména ve školství. Existovalo mnoho německých škol a přineslo i zakládání samostatných spolků jako například „Německý školský spolek“. Hned následujícího roku 1870 byl vydán Řád školní a vyučovací pro obyčejné školy obecné. Předepsal stěžejní pravidla a povinnosti dětí a učitelů a zákaz tělesných trestů. Venkovské školy vznikaly jako jiná možnost obecných škol, kde se reáliím vyučovalo jako samostatných

předmětů. Z hlediska jejich obsahu pak povýšily na vyšší úroveň vzdělání. (Kasper, Kasperová, 2008, s. 96 - 98)

Díky modifikaci předchozího zákona tzv. Školské novele z roku 1883, která chtěla vyhovět církvi, došlo k redukci přírodovědného učiva a omezení povinné školní docházky na dobu šesti let. Novela zůstala v planosti až do roku 1922, kdy byl nahrazen tzv. Malým školským zákon. (Vališová, Kasíková, 2007, s. 75 - 76)

3. 2. 3 Gustav Adolf Lindner

Druhá polovina 19. století je významným obdobím jednoho z předních obrozeneckých pedagogů. Je jím Gustav Adolf Lindner (1828 - 1887). Ten se jako nejvýraznější představitel vlasteneckých učitelů zasloužil o návaznost na odkaz Jana Ámose Komenského. Svým myšleným pojetím chtěl rozvíjet všechny složky společnosti. Díky mimořádnému schválení učil některé předměty v českém jazyce. Stejně tak jako Hasner zakázal tělesné tresty a dbal na nucenou výuku tělesné výchovy. Nejcennější a nejnápadnější přínos pro české dějiny a české školství uplatnil při působení v učitelském ústavu v Kutné Hoře. (Morkes, 2007)

Výhodou pro věcné učení bych z jeho tvorby uvedla článek *Názornost a názorové vyučování*, ve kterém přejmenovává věcné učení na názorné učení. To znamená, že by se mělo používat nejrůznějších pomůcek, modelů, skutečných předmětů, přístrojů apod. Polemizoval i s případným vytvořením názorného učení jako samostatného předmětu. S postupem času dospěl k názoru, že v nižších třídách bude samostatný předmět rozhodně pozitivem a dětem dobrou motivací. Velkou pozornost při hodinách kladl nejen na názornost, jež jsem zmínila výše, ale i reálie a praktickou výuku. Od roku 1882 v Kutné Hoře nechal ředitelské křeslo jinému a stal se profesorem na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Z nabraných zkušeností a z jeho velkolepé a úspěšné cesty v oboru školství po sobě zanechal množství učebnic, přednášek a dalších zajímavých děl. Proto určitě nebude urážkou, když uvedu pár slov G. A. Lindnera, které ve svém příspěvku uvedl Morkes (2007) a je budoucí promluvou do duší učitelů: *"Pravá škola musí vychovávat v duchu doby a pro zájmy svého národa."*

3. 3 Přínos Antonína Machače, Josefa Tůmy a Josefa Smrtky pro budování prvouky a jejího obsahu

Po Gustavu Adolfu Lindnerovi jsme se posunuli kousek dál k novým pokračovatelům v rozvíjení věcného učení na školách obecných. Představu o školském systému ve svém díle Učivo k názornému vyučování v prvních ročnících školy národní z roku 1887 rozpracoval Antonín Machač. (Mikšíková 1988, s. 10) Názorné učení považuje za stěžejní pro osvojení jakéhokoli učiva. Vypracoval tuto knihu na základě obrazů vytvořených E. Hölzlem. Účinkuje jako učebnice velice přehledná a pozoruhodná na tehdejší dobu. Hned v první kapitole knihy se s tímto typem studia setkáme. Machač dává před děti obraz na školní tabuli a pouze se dotazuje na to, co děti mohou vidět. „*Co visí na tabuli? Co vidíte vlevo na tom obraze? Co je vedle toho mlýna?, apod.*“ (Machač, 1905, s. 1) Děti učiteli tím pádem odpovídají na otázky. To, co vidí názorně, se pak naučí i prakticky. Tak pokračoval se všemi tématy. Celou koncepci vyučování doplňuje svými průpovídkami, básničkami a písňemi o určitém tématu. Když ukončil cyklus jaro, přešel na soubor léto, podzim a nakonec zimu. Každý z nich je rozpracován do podrobnějších popisů a podtémat. Dokonce zde doplnil stránky o černobíle načrtnuté obrázky připomínající život rostlin a živočichů na zahradě, na poli, na louce. Celkový obsah všech cyklů je též rozpracován nezávisle na sobě. Zpestřením pro děti byly hádanky a hry, jež završily celou dokonalou strukturu díla. Příkladem jsou ukázky hádanek a krátkého příběhu:

Tabulka č. 6 – Ukázka z díla Antonína Machače: Téma zahrada a louka

<i>Svatá Voršila perly rozsila; měsíc viděl, nepověděl; slunce vstalo, posbíralo. (rosa)</i>	<i>Nevěje se, neseje se, a přece roste. (tráva)</i>	<i>Roztrhaná plachta nad zemí letí. (mračno)</i>	<i>Rachty, rachty, roztrhané plachty po poli běhají, pod kůlnou sedají. (brány)</i>
--	---	--	---

(Machač, 1905, s. 12, 14)

Tabulka č. 7 – Krátká ukázka hry

Hra na kozu odranou:

Postavičky: koza, liška, vlk, medvěd, ježek

*Koza: Byla koza rohatá, do půl boka odratá,
utíkala horami, skrývala se děrami:
skryla se do liščí díry.*

(schová se někam do kouta)

Liška: (odcházejíc kol -díry-):

Kdo jsi zvíře, v mojí díře?

...

(Machač, 1905, s. 25)

V neposlední řadě jsou soubory doplněny dodatky, které dávají do kupy, čemu se mají děti na konci naučit (jména věcí a jevů, činnosti, místo, polohu, apod.)

Přenesme se dále. Konkrétně do roku 1898, kde si Josef Smrtka pohrával s otázkou, jak nazývat názorné vyučování jiným způsobem. U něj se tímto poprvé setkáváme s novým, dnes nám velice dobře známým označením, „prvouka“. Přišel na to díky propracovanosti obsahu učiva tohoto předmětu, kde se děti učí prvnímu soustavnému řízení smyslů, prvnímu rozhovoru o různých věcech, prvnímu výcviku řeči a prvnímu formování citů a vůle. Se slovem „první“ se setkáváme v každém bodě. Odtud název prvouka, v laickém překladu první učení. (Mikšíková, 1988, s. 10)

Přelom 19. a 20. století patří významné osobnosti, která opět navazuje na Lindnerovo pojetí. Josef Tůma, žijící v letech 1865 – 1933, je znám jako autor díla Vyučování na školách venkovských, kde poprvé použil názvu Prvouka. Na podkladu G. A. Lindnera stanovil Tůma nové didaktické postupy, protože do počátku 20. století věcnému učení nebyla věnována z hlediska obsahu taková pozornost.

4 VÝVOJ VZDĚLÁVACÍ OBLASTI OD POČÁTKU 20. STOLETÍ DO SOUČASNÉHO POJETÍ

S přehledem vývoje do konce 19. století jsme se již seznámili podrobněji v předešlých podkapitolách. Pomalu se tedy blížíme k současné koncepci. Během tohoto období prošla prvouka mnoha změnami. Stříдалo se její pojetí v tom smyslu, že byla součástí mateřského či českého jazyka anebo se stala samostatným předmětem ve vyučování. Současně se změnami v zařazení předmětů se objevoval přechod mezi pojmenováním prvouka a věcné učení a odlišným pojmenováním v ročnících vyšších. Počty hodin věnované tématu se s obměnou setkaly také. S postupem let vznikaly nové, přepracované osnovy. I s nimi docházelo k přeměnám. Jakým způsobem byla rozdělena tato oblast, můžeme rozpoznat v následující tabulce.

Tabulka č. 8 - Přehled předmětu v osnovách

Rok vydání učebních osnov	Pojmenování předmětu	Složka jiného předmětu/samostatný předmět	Počet hodin za týden	Jiné
1915	prvouka	složka mateřského jazyka	4 hodiny	
1933	prvouka	samostatný předmět	4 hodiny	součástí ruční práce a kreslení
	věcné učení (vlastivěda)	samostatný předmět	-	
1948	prvouka	samostatný předmět	4 hodiny	součástí ruční práce a kreslení
	vlastivěda	samostatný předmět	4 hodiny	
1953	věcné učení	složka mateřského jazyka	2 hodiny	
1960	věcné učení, vlastivěda	složka mateřského jazyka, samostatný předmět	2 hodiny	

1976	prvouka, vlastivěda, přírodověda	samostatné předměty	2 hodiny	
1991	prvouka, vlastivěda, přírodověda	samostatné předměty	2 hodiny	prvouka ve 3. ročníku 3 hodiny

(Rašková, 2006, s. 17)

4. 1 Období před 2. světovou válkou a jeho významní představitelé

Jsme na počátku 20. století. Rok **1915** je mezníkem, kdy vyšly nové učební osnovy. „*Učební osnovy jsou školním dokumentem, který charakterizuje obecný cíl a pojetí vyučování daného předmětu, vymezuje obsah a rozsah učiva, jeho funkci.*“ (Skalková, 2007, s. 92) V nich je propracováno věcné učení (prvouka) do prvního a druhého ročníku na nižším stupni jako součást mateřského jazyka, vlastivěda jako samostatný předmět ve třetím, čtvrtém a pátém ročníku pro střední stupeň a předměty zeměpis, dějepis, přírodopis a přírodopis pro šestý až osmý ročník. Podstatou učení bylo spojení slova, kresby a výkonu. S pokročilejší dobou roku 1922 byl vydán tzv. „Malý školský zákon“. S ním přišly změny s povinnou školní docházkou, což znamenalo prodloužení na osm let na celém území Československého státu. Prvouka byla udávána za základ všeho učení až do roku 1933. (Mikšíková, 1988, 10 - 11)

Za zmínku zde stojí uvést Rudolfa Šimka, jakožto učitele a prvního kritika Tůmy, který se snažil o nové pojetí předmětu. Jak uvedl ve svém díle *Vlastivěda v národní škole*, učivo reáliím by se mělo vyučovat až na vyšším stupni školy národní a z prvního stupně je tak úplně odstranit. Dalším dílem je *Česká prvouka z roku 1924*. Vzbudila ovace i antipatie. (Mikšíková, 1988, s. 11)

Výnos ministerstva školství a národní osvěty ze dne 6. května 1930 zahájil vydání nových učebních osnov tzv. Normální učební osnovy pro obecné školy. V platnost vyšly v roce **1933**. Specifickým rysem je u nich zejména to, že učivo je propracováno jen v hlavních bodech na dobu jednoho roku. Osnovy začaly platit pro všechny školy obecné již ve stejném školním roce. Nárys obsahu umožňuje žákům výchovu a vyučování na řádných zásadách, na jednotném obecném vzdělání a tělesném a duševním zdraví. Opět se zde setkáváme s myšlenkou učit děti nejen vědomostem, ale i dovednostem. Nehromadit na žáky pouze informace pro vědomosti, nýbrž dát jim možnost použít je v praktickém životě. Pokud

podmínky v procesu dovolí, přihlíží také k individualizovanému přístupu ve vyučování namísto hromadného. Přihlíží tím k osobním schopnostem, koníčkům a požadavkům žáků. Vhodně bývá v předmětech využívána i skupinová výuka. Prvouka se stává základním bodem ve školství. Kolem ní je soustředěno veškeré učení. Na ni pak navazují ostatní vyučovací předměty. Čas věnovaný hodinám se lišil od předmětu k předmětu. Byl stanoven přesný počet hodin daného předmětu za týden. Už se ovšem nelpělo na tom, zda budou probíhat v půlhodinách nebo hodinách (delších časových úsecích). Učitelé si tedy podle potřeby vytvořili svůj plán. Pro první stupeň se užívalo spíše intervalu po půl hodinách vyučování. Příjemnou součástí normálních osnov se staly vycházky. Realizace probíhala v době výuky. (Ministerstvo školství a osvěty, 1933, s. 3 - 6)

Následně je uvedena podrobnější charakteristiku předmětů Prvouka, Vlastivěda, Věcné nauky, Přírodopis a Přírodozpyt, uvedených ve výše popsáných osnovách z roku 1933.

Prvouka - jádrem předmětu je poznávání dějů, jevů a vzájemných vztahů v přírodě a formování kladného vztahu dětí k přírodě a společnosti. Důležitým prvkem je nezávislé projevoování žáků v procesu. Podle normálních osnov (Ministerstvo školství a osvěty, 1933, s. 42) v prvouce běží zpravidla: „*o věc, o výchovu smyslového vnímání a pozorovacích technik, o výcvik pozornosti, paměti, představivosti a fantazie, o základy jazykového výcviku, o technickou výchovu a ochranu vlastního těla a o mravní výchovu*“.

Věcné nauky - na nižším stupni jsou zastoupeny vlastivědou a na vyšším stupni zeměpisem, dějepisem, přírodopisem a přírodozpytem. Tvoří základnu pro jiné vyučovací předměty. Čerpají z ní rozmanité způsoby životních podnětů a patřičným postupem je rozvíjejí.

Vlastivěda - podstatou je vést děti lásce k rodnému kraji a naší vlasti. Získat tak poznatky využitelné pro budoucí vyšší stupeň vzdělání.

Přírodopis - ke kladnému vztahu k životu se připojuje poznání o lidském těle spolu s nejvýznamnějšími medicínálními zásadami a prostředky. Součástí je i věcná příručka k hubení škůdců, pěstování rostlinek apod.

Přírodozpyt - podkladem je pochopení chemických a fyzikálních zákonů. (Ministerstvo školství a osvěty, 1933, s. 42 - 51)

Následuje nemilé překvapení v podobě obsazení naší republiky německou fašistickou armádou. Vypukla druhá světová válka. Pedagogové veškerých stupňů byli neustále stíháni.

4. 2 Změny v učebních osnovách po 2. světové válce

Když druhá světová válka roku 1945 skončila, došlo k dalším změnám v učebních osnovách. Vznikl tzv. Učební plán a učební osnovy pro školy národní, který začal platit ještě ten samý školní rok **1948/1949**. Tyto osnovy, vydány jako příloha k Věstníku ministerstva školství a osvěty, dávají pokyn k tomu, aby učitelé dětem podali učivo základní a nové, jako důležitý prvek pro pochopení věcí jiných. Klíčový úkol je v osnovách formulován takto: *„školy pečují o všestranný rozumový, citový, mravní a tělesný rozvoj žactva. Vedou k činné účasti na životě školy a na budovatelském díle republiky. Pěstují smysl pro společenství v rodině, národu, Slovanstvu a lidstvu.“* (Ministerstvo školství a osvěty, 1948, s. 7)

Dle učebního plánu jsou Prvouka a Vlastivěda do procesu zařazeny jako samostatné předměty. Prvouka jako samostatný předmět v prvním a druhém ročníku a Vlastivěda jako předmět ve třetím, čtvrtém a pátém ročníku. Dokonce je prvouce věnováno čtyři hodiny týdně v obou ročnících. Stejně je tomu u Vlastivědy. Přírodopis se zde jako nezávislý objekt nevyskytuje. Přibližme si i zde učební osnovy těchto předmětů. (Ministerstvo školství a osvěty, 1948, s. 3 - 15)

Prvouka - úkoly a cíle jsou v podstatě v tom samém duchu jako v předešlých osnovách z roku 1933; prohlubovat u dětí lásku k domovu, vlasti, lidem; kladný vztah k přírodě kolem nás; podporovat větší výřečnost žáků a jeho svobodný projev. Patří sem i osvojení dovedností v podobě pěstování plodin a chovu zvířat. Vyučovací hodiny jsou obohacovány hrami, jež mohly využít i v dalších předmětech.

Vlastivěda - hlavním úkolem a cílem je formování pozitivního vztahu k jiným národům. Proniknout do oblasti správného chování a jednání ve společnosti. Součástí vlastivědy jsou:

- učení o vlasti
- učení o přírodě
- žakovská organizace

Dohromady vytváří ucelenou složku. V procesu vyučování vlastivědy se používalo vlastních zážitků, zkušeností dětí a jejich přesvědčení. Vše doplňoval učitel svým výkladem. Nástěnné obrazy, četba, mapy, fotografie apod. byly bez pochyby neopomenutelnou součástí též. Díky vydání osnov se na škole zařadila vlastivěda i do nepovinných kroužků mimo vyučování. (Ministerstvo školství a osvěty, 1948, s. 30 - 36)

Přepracování osnov v letech 1953/1954 a 1960 zařadilo opět věcné učení jako součást mateřského jazyka. Roku **1953** započal tzv. zákon o školské soustavě spolu s učebními osnovami roku 1954. Prvouka a vlastivěda už nebyly převládajícími předměty. Stal se jím mateřský jazyk. Vyučovalo se jich pouze formou výletů a vycházek do přírody nebo zakomponováním do mateřského jazyka v podobě čtení z textů. Někteří pedagogové ovšem vědění o přírodě a vlasti jako volné hodiny naprosto vypustili a nechali je pouze částí čtení. (Mikšíková, 1988, s. 14 - 16)

Na tuto koncepci se zaměřil Otokar Chlup. Započal práce nad východiskem problému. Usilovalo se o prodloužení školní docházky a lepší výsledky práce žáků. S vydáním nového školského zákona (zákon o soustavě výchovy a vzdělávání) 8. května roku **1960** došlo k protažení školní docházky na 9 let. Dle ustanovení v osnovách učení o přírodě a společnosti přetrvává v předmětu mateřský jazyk a to pod názvem „věcné učení“. Je tomu tak pouze pro první a druhý ročník. V postupných ročnících (třetím a čtvrtém) se vyučoval jako nezávislý předmět Vlastivěda. (Vališová, Kasíková, 2007, s. 85 - 86) Významnou součástí osnov z roku 1960 je vyzdvižení výchovného ohledu v předmětu věcné učení.

4. 3 Učební osnovy v letech 1976 a 1991

Než se začneme dále zajímat, jaká byla situace s konkrétními osnovami z roku 1976 a 1991, podívejme se stručně na výtah z práce kolektivu z Výzkumného ústavu pedagogického pod vedením Miroslava Cipra z roku 1969. Tito autoři ve svém díle popisují studii, která uvádí jak v budoucnu renovovat základní vzdělávání. Podaný koncept modernizace učebního plánu měl několik variant. Vítězně vyšly pouze dvě z nich. V praxi studie probíhala tím způsobem, že ve školách byly ověřovány všechny druhy nejméně tři roky. Skupiny učitelů na školách zapisovali záznamy o spokojenosti a zkušenostech s nimi a následně je předložili výzkumníkům. Došlo ke zpracování výsledků a vyhodnocení. První z možností se dala rozsáhle využít, a to i na malých školách. S druhou obměnou, která byla náročnější, si poradili pouze kvalifikovaní učitelé. (Výzkumný ústav pedagogický, 1969, s. 69 - 76)

Jaký styl vykazoval koncept vítězných variant u předmětů Prvouka, Vlastivěda a Přírodověda, nám přiblíží níže uvedená tabulka. Ukázka je pouze pro jednu variantu. Ve všech ostatních se počty dotovaných hodin těchto předmětů nemění.

Tabulka č. 9 - Přehled vyučovacích hodin z konceptu modernizace, varianta I.

Předmět	Ročník	Hodin/týden
Prvouka	první	2
	druhý	2
Vlastivěda	třetí	1
	čtvrtý	2
Přírodověda	třetí	2
	čtvrtý	2

Po delším čase se autoři opět opřeli o názor zařadit do vyučovacího procesu Prvouku, do té doby složka mateřského jazyka, jako samostatný předmět. Zde především kladou důraz na pozorování dějů a jevů v přírodě a ve společnosti. V prvním ročníku si samy děti přinášejí spoustu nových informací o světě kolem nich, které ve škole pomocí učitelů utvrďují a snaží se je stmelit dohromady. Východiskem je rozpracování učiva do důkladně propracovaných osnov. Podstatou učiva je pak hlavně živá příroda tzn. učivo o rostlinách, živočiších a o člověku. (Výzkumný ústav pedagogický, 1969, s. 107 - 109)

Díky náhlému rozmachu v oblasti přírodních věd, výzkumníci považovali za důležité zařadit do vyučovacího procesu i Přírodovědu. Ta se jako nezávislý předmět zapracovala do třetího a čtvrtého ročníku prvního stupně a měla se vyučovat dvě hodiny týdně. Přírodověda byla podkladem pro pozdější odborné předměty biologii, fyziku, geologii a chemii. Zásadní úmysl zde byl přirozený styk s přírodou. Žáci měli možnost přímého pozorování, zacházení s přírodním materiálem, uskutečňování nejrůznějších experimentů s učitelem, pestrého výběru cvičení a dalších aktivit. Na opačné straně se žáci seznámili s tím, jak přírodu kolem sebe chránit, jak ji udržovat v čistotě a chovat se k ní taktně. Z hlediska učiva se do Přírodovědy zařadila témata, která jsou navrhována tím stylem, že se dotýkala vzájemného spojení s mezipředmětovými vztahy. (Výzkumný ústav pedagogický, 1969, s. 119 - 122)

Pokud bych měla uvést výjimečnost dalšího přepracování učebních osnov, podívejme se na ty z roku **1976**. V těchto osnovách už najdeme Přírodovědu opravdu jako jedinečný

předmět. Ministerstvo školství České socialistické republiky (1976, s. 79) uvádí, že Přírodověda vytváří tzv. „*přechod mezi univerzálně pojatou prvoukou v 1. a 2. ročníku a jednotlivými přírodovědnými vyučovacími předměty na 2. stupni základních škol*“. Zesílený zájem v ní je přikládán vedení k péči o své zdraví a bezpečnost a také výchově k rodičovství. Školství plně ovlivňuje socialistický režimem, jenž pěstoval socialistické vlastenectví a proletářský internacionalismus. Celkové osnovy nezapomínají na počáteční stanovení cílů, kterých chtějí při vyučování dosáhnout. Ucelenému programu nechybí i podrobné rozpracování obsahu učiva všech předmětů podle ročníků a počet dotovaných hodin za týden i za jeden školní rok. (Ministerstvo školství ČSSR, 1976, s. 45 - 91)

Poslední přeměnou Ministerstva školství se staly osnovy z roku **1991**. U nich bych zmínila pouze tu zajímavost, že Prvouka byla přeorganizována. Nahradila Přírodovědu a Vlastivědu ve třetím ročníku. Na tyto předměty připadl teprve až čtvrtý ročník základní školy. Vyučovalo se jich pouze dvě hodiny týdně. Prvouky se učilo v prvním ročníku po dvou hodinách týdně a ve třetím ročníku o jednu hodinu navíc. Nechaly vyniknout svobodnou tvořivost pedagogů, využití nejrůznějších forem práce a metod. Učební osnovy pro tyto náměty jsou koncipovány výčtem obsahu s přehledem tematických celků a metodickým doporučením.

Zde jsou uvedeny některé z nich:

- rady jak nejlépe by si děti mohly představit časové přímky v dějinách lidského společenství
- návrhy využití vyučovacích metod práce ve vyučování
- doporučení pro lepší představu minulosti, současnosti a budoucnosti.

4. 4 Školství po roce 1991 po současné pojetí

Postupem času se ukázala nezbytnost školské reformy, na níž se usnesli i další výzkumníci zabývající se touto studií ve své habilitační práci. Obměna měla řešit záležitosti vnějšího a vnitřního školství. Dopodrobna měla rozpracovat vzdělávací soustavu z hlediska cílů, obsahu, metod výuky, forem práce, klasifikace a vedení. Z vnějšího pohledu zabrousili do oblasti peněžního rázu a ukotvení dílčích prvků v právních normách. „*Je považováno za důležité, aby vnější reforma vytvářela podmínky a otevírala prostor pro vnitřní reformu*“.

(Spilková, 1997, s. 13) Avšak podkladem pro úspěšnost změny je zapotřebí delšího časového trvání a přiměřeného postupu. Hlavní požadavek, na jehož základě se nové české školství má vztyčit, tkví na lidskosti, demokratizaci a svobodomyšlnosti. Tato habilitační práce pro návrh školské reformy má ale mnohem rozsáhlejší pojetí. Pojímá oblast komplexně ve vzájemném spojení s ostatními zeměmi evropské unie a jejich školskými systémy. Tudiž stěžejním bodem analýzy práce je také zkoumání této problematiky. (Spilková, 1997, s. 13 - 19)

Pedagogové v těchto letech nebyli stále bezpodmínečně spokojeni s rozvržením obsahu učiva. Následně proto složili hlavy dohromady a podnikly patřičné kroky k realizaci vlastního projektu. Konečný produkt, vycházející v platnost 22. 8. 1995, se nazývá: Standard základního vzdělávání. Tomuto dokumentu předcházela tzv. globální standard, který představoval stěžejní cíle a potřebné výstupy na prvním stupni základních škol. Na základě toho pak učitelé vyhotovili koncepty standardů pro jednotlivé předměty.

Z výnosu Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy (1995, s. 1) o uplatnění programu: „*Standard základního vzdělávání představuje jeden z významných nástrojů péče o kvalitu vzdělání poskytovaného základní školou., ... Svým pojetím je standard základního vzdělávání dokumentem otevřeným: jako takový bude periodicky aktualizován, doplňován a zpřesňován.*“ Plán formuluje celkové základní vzdělávání na prvním stupni a i při dalším vzdělávání.

Poskytuje potřebný výčet:

- o úmyslech, které mají být kontrolovány
- o kompletním resumé učiva, které škola žákům dává
- o naprostém zaručení stejné úrovně vzdělávání dětí
- o souhrnu učiva, které by na konci prvního stupně mělo být probráno.

(Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 1995, s. 1 - 2)

Třetí část dokumentu se zaměřuje pouze na oblast prvního stupně. Obor, jež nás zajímá, je do plánu zahrnut do sféry společenskovední a přírodovědní. Směs učiva Prvouky, Vlastivědy a Přírodovědy je tvořen těmito okruhy:

Tabulka č. 10 - Přehled přírodovědných okruhů ze standardu základního vzdělávání

Okruhy:	Učivo (pouze některé ukázky)
Naše vlast, náš domov	- Vlast. Domov. Krajina. Místní oblast. Škola. Naše vlast. Mapa vlasti.
Orientace v prostoru místní oblasti	- Orientační body a linie. Orientace podle světových stran. Obyvatelstvo krajiny.
Orientace v čase	- Den a noc. Roční období. Kalendář. Režim dne. Lidské generace. Letopočet.
Orientace v životě společnosti	- Mezilidské vztahy, láska, přátelství, rodina, úcta a pomoc. Lidská obživa a práce.
Naše vlast- Česká republika	- Řízení naší společnosti. Prezident, vláda, parlament, výkonné orgány moci. Zákony. Státní symboly.
Svět kolem nás	- Komunikace a vzájemné vztahy mezi lidmi. Lidská společenství. Doprava a cestování.
Krajina	- Zemský povrch a jeho tvary. Ovzduší. Teplo. Srážky. Počasí. Vodstvo na pevnině.
Neživá příroda	Půda, horniny, nerosty. Voda, vzduch, koloběh vody v přírodě. Počasí.
Živá příroda	- Znaky živých organismů. Potravní řetězec. Rovnováha v přírodě.
Člověk	- Lidské tělo, základní stavba a funkce částí těla. Etapy lidského života.

(Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 1995, s. 35 - 36)

Od školního roku 1993/1994 je následně vedle základních škol realizován i program **Obecná škola**. Nejprve se testoval a poté od roku 1996 byl poskytován jako vzorový. Tyto školy jsou institucemi vyučující pět ročníků na prvním stupni podle etap. První a druhý ročník tvoří „prvé dvouletí“, kde se zejména žáci učí přizpůsobení prostoru třídy a školy, pedagog umožňuje mezipředmětovou propojenost hodin, přísně nedodrží stanovený čas na hodinu, nýbrž uzpůsobí čas dětem tzv. vyučování v blocích. „Třetí ročník“ teprve ukáže, co v dětech je. Zda se dokážou věnovat výuce a patřičně se na ni koncentrovat. Stabilizuje se čas vymezený pro určitou hodinu a odloučí se primární předměty. Poslední fází je „čtvrtý a pátý ročník“, který si klade za povinnost zkvalitnění konceptu výuky. Dostáváme se i k tomu, že neučí pouze jeden učitel, ale jejich pozice se střídají. (MŠMT, 1996, s. 7)

Jak uvádí Helus a Piřha (MŠMT, 1996, s. 6) v díle *Vzdělávací program obecná škola: „Obecná škola ještě více, než ostatní druhy škol, nese civilizační úkol vytvářet sociabilitu jedinců.“* U žáků buduje jejich vlastní roli a místo ve společenském prostředí hned s příchodem do školy. Jedna z dalších snah tohoto projektu je tvorba globálního povědomí žáků o světě a o recipročních vztazích s lidmi kolem nich. (MŠMT, 1996, s. 8 - 12) Takové tvorbě vztahu napomáhá i fakt, že učitelé dětem za jejich výkony dávají slovní hodnocení na místo klasifikace. Zpočátku se setkávali s menšími obtížemi díky neznalosti tohoto postupu, ale postupem času si zvykli. A to nejen samotní žáci, ale i rodiče, kteří k takovému ohodnocení podepisují souhlas. (Spilková, 1997, s. 54)

Pozastavme se nad nejzákladnějšími změnami v oblasti našich klíčových předmětů. Vlastivěda se snaží velice odklonit od původního zpracování. Chce, aby slovo vlast pro žáky nebylo jen pouhou povrchní představou. Proto konstatuje, že důležité je dětem kvalitně a s citem vysvětlit minulost a tím v nich podnítit vlastenectví. Prostředí učiva Prvouky má v první řadě výchovnou podstatu a zaobírá se především aklimatizací žáka ve škole a ve společnosti. Završení tohoto vzdělávacího programu je uvedení obsahu učiva dle konkrétních ročníků, jejich podrobné vymezení od témat až po cíle a jednoduchý sborník materiálů k těmto předmětům. (MŠMT, 1996, s. 120)

Na tomtéž základě se v dalších letech objevovala nová a nová pojetí. Jedním z nich byl například projekt **Národní škola**, na němž se podílelo nejméně 150 pedagogů z Asociace pedagogů základních škol. Poskytuje pestré výsledky jak v obsahu učiva, tak ve sféře organizačních forem a metod práce. Je třeba podotknout, že všechny programy jsou v návaznosti na Standard základního vzdělávání. (Spilková, 1997, s. 53)

Nyní jsme se dostali na konec teoretické části. Dozvěděli jsme se o celkovém pojetí oblasti Člověk a jeho svět a to z hlediska historického i současného. Následně na ni bude navazovat část výzkumná. Setkáme se v ní s rámcovou analýzou ŠVP osmi různých škol. Jako vedlejší výzkumné metody pak budou rozpracovány ve formě dotazníkového šetření a nezúčastněného pozorování.

VÝZKUMNÁ ČÁST

5 HLAVNÍ VÝZKUMNÁ METODA – RÁMCOVÁ ANALÝZA ŠKOLNÍCH VZDĚLÁVACÍCH PROGRAMŮ ZÁKLADNÍCH ŠKOL

V dnešní době se nabízí mnoho metod pro záznamy dat s jednotlivými prostředky pro jejich zpracování. Podstatou výzkumné části diplomové práce je zpracování dokumentů s pomocí kvalitativního výzkumu a jeho metodami. Díky rámcové analýze mohou lépe přiblížit zkoumaná data. Tuto metodu vynalezli v osmdesátých letech angličtí výzkumníci Ritchie a Spencer. Jak také uvádí Hendl ve své knize, podnikli patřičné kroky ke zjednodušení systematického prozkoumávání kvalitativních dat. Z hlediska postupu práce se nejprve nashromáždí dostatečné množství materiálu, se kterým se dále pracuje na bázi třídění a redukce. Následně navazuje samotné přednesení. To nám ukazuje popis o probíraném jevu. Zde přichází na řadu technika vytváření tabulek. Ve schématu se setkáme s tématy a kategoriemi. Popřípadě jsou u témat volena i podtémata. Nesmí chybět i jasný a výstižný výťah o tom, jakým způsobem jsme v tomto případě postupovali. Oproti kvantitativní analýze vypovídá rámcový výzkum o pojmenování celkových vět či odstavců nebo jen samotných slov či frází. V posledním stádiu jsou vyobrazeny stěžejní části dat, se kterými výzkumník dále pracuje. V této fázi je nutné položit si otázku, jak nejlépe vyhodnotit její koncept a základ. (Hendl, 2008, s. 217 - 221)

5.1 Pojem - kvalitativní výzkum

V začátku jsem uvedla hlavní výzkumnou metodu, která je podkladem celé práce. Ovšem je zapotřebí nastínit, co vlastně obnáší celý kvalitativní výzkum. Stručné pojetí Creswella, uznávané osobnosti v oblasti metodologie, pojímá kvalitativní výzkum ve svém díle z roku 1998 následovně (Hendl, 2008, s. 48): „*Kvalitativní výzkum je proces hledání porozumění na různých metodologických tradicích zkoumání daného sociálního a lidského problému. Výzkumník vytváří komplexní, holistický obraz, analyzuje různé typy textů, informuje o názorech účastníků výzkumu a provádí zkoumání v přirozených podmínkách.*“ Oproti kvantitativnímu výzkumu, který pracuje na bázi kontroly hypotéz, je kvalitativní

výzkum založen na základě charakteristických prvků. Tím se ukazuje jejich originalita. Zde už nejde o přednesení hypotéz, nýbrž o zodpovězení výzkumných otázek. Ty se v procesu bádání mohou přizpůsobovat. Dotyčný, jež pro práci sáhne po této metodě, si tak zkouší roli tzv. „detektiva“. Vyhledává a analyzuje daný jev, poznává mnoho nových tváří a koná výzkum přímo v okolním prostředí. Popis je velice důkladný. Může předvést samostatné případy názorů, prožitků či pocitů respondentů. Je patrné, že díky rozdílům těchto výzkumů v procesu zkoumání, pracuje kvalitativní výzkum i s jinými metodami. O kvalitativním výzkumu je známo, že jeho výsledné efekty jsou naprosto jedinečné a nelze je zobecňovat. (Průcha, 2009. s. 188 - 189) Existuje mnoho přístupů, jež se pokládají za důležité pro kvalitativní výzkum. Patří k nim tzv. případová studie, etnografický přístup, zakotvená studie a fenomenologický výzkum, biografický výzkum, zkoumání dokumentu, výzkum historický, akční a kritický. Do metod získávání dat v kvalitativním přístupu zařazujeme například:

- ✓ kvalitativní dotazování - rozhovor (strukturovaný rozhovor s otevřenými otázkami, rozhovor pomocí návodu, neformální rozhovor atd.), dotazník
- ✓ pozorování - zúčastněné, nezúčastněné a strukturované pozorování
- ✓ dokumenty a fyzická data

Výzkumníci ovšem velice častěji využívají metod z obou druhů výzkumu, a to ve vzájemném propojení. Pak už mluvíme o tzv. smíšeném výzkumu. Nesouhlas a záporný postoj u tohoto typu nám přikládají metodologové Glaser a Corbinová. Neuznávají žádný způsob sběru dat a následného vyhodnocení výsledků, které nejsou odvozeny ze statistických metod. Dalším konkrétním případem nevýhodnosti je, že analýza přikládá uzavřenou skupinu případů, jevů či dějů a jejich ukládání je značně časově náročné. (Hendl, 2008, s. 47 - 53)

Ke kvalitativnímu výzkumu jsem se zavázala z důvodu bližšího kontaktu s materiálem. Umožnilo mi to více do hloubky prozkoumat podstatu tohoto jevu.

5. 2 Vedlejší metody – pozorování a dotazník

Podrobnější studii o hlavní výzkumné metodě jsem přednesla již v úvodu páté kapitoly. Kvalitativní výzkum si však žádá vybrat si z dalších jiných metod. Tím tak splníme podmínku tzv. triangulace. Pojem triangulace pochází z oblasti zeměměřičství. Docházelo zde

k určení geografických bodů za pomoci měření ze dvou míst. Jako výzkumník tedy nepracuji pouze s jednou metodou, ale s kombinací několika druhů. Výzkum se však pohybuje kolem stále stejného zkoumaného jevu. Problém ve výběru vhodných metod pro šetření skýtá jak kvalitativní tak kvantitativní výzkum. (Hendl, 2008, s. 147 - 148)

Do metod získávání dat patří mnou zvolená vedlejší metoda kvalitativního dotazování. Můžeme ji popsat jako typ získávání informací od dotazovaných osob. Celkově odpovídají na otázky, které se týkají zkoumaného jevu. Kvalitativní dotazník obsahuje otevřené a uzavřené otázky. Při vytváření dotazníku musíme dbát na určité požadavky. Z hlediska rozsahu musí odpovídat přiměřenosti, u aspektu přednesení dotazníku pak výzkumník musí přemýšlet o jeho distribuci (elektronickou poštou nebo přímým kontaktem s respondenty). Nejstěžejnější částí je však celková úprava dotazníku. Zda se tvůrce rozhodne pro otevřené, uzavřené nebo škálové otázky. Produktem dotazníku jsou u otevřených otázek subjektivní odpovědi respondentů. U škálových otázek je posouzení ze zadané stupnice a výsledkem uzavřených otázek pak jasně stanovené odpovědi. Je možná i jejich kombinace. Důležitý je také čas pro jeho vyplnění. Doba by se měla pohybovat v přiměřeném rozsahu. (Průcha, 2009, s. 197 - 199)

Druhou vedlejší metodou diplomové práce je pozorování. Pozorování je přirozený děj. Kolem sebe se díváme a pozorujeme rozhovory, chování a činnost lidí. V kvalitativním výzkumu jde o hlubší záměr. Nejde jen o to, co vidíme, ale také co slyšíme, cítíme a čicháme. Rozdělením pozorování přijdeme na následující kategorie:

- zúčastněné pozorování - výzkumník se přímo zapojuje do dění v dané situaci
- nezúčastněné a strukturované pozorování - výzkumník se přímo nezapojuje do dění; je tichým pozorovatelem; podle předem zadaných aspektů studuje subjekt

Základními zásadami v nezúčastněném pozorování jsou:

- pozorovatel si subjekty drží od těla a snaží se o neutrální pohled
- pozorovatel by se měl od pozorované skupiny držet dále, aby tak nerušil jejich práci
- převážně je využívána pro popis chování a činnosti (Hendl, 2008, s. 191 - 203)

5. 3 Metodika výzkumu

Základní složkou mého kvalitativního výzkumu jsou Školní vzdělávací programy vybraných osmi základních škol, a to pouze vzdělávací oblast **Člověk a jeho svět**. Po vybrání tématu byl zřetelný první krok - nashromáždit patřičný materiál k rozboru pro výzkumnou část. Některé ŠVP jsem si mohla volně stáhnout z webových stránek patřičné základní školy. Ovšem většina škol je uvedené neměla. Proto jsem oslovila několik dalších základních škol o jejich zapůjčení za účelem zpracování v mé diplomové práci. Již zde jsem byla nemile překvapena. Nepředpokládala jsem, že bych mohla být neúspěšná. Setkala jsem se nejméně se dvěma případy, kdy mi ředitel popřípadě ředitelka část plánu vůbec nechtěli zapůjčit. Nakonec se mi však podařilo získat osm z nich. Základní školy jsou vybrané v rámci Olomouckého, Jihomoravského a Zlínského kraje. Zcela dominantní jsou plně organizované školy zastupující šest míst, neplně organizovaná škola a škola málotřídní. S nasbíraným materiálem jsem začala dále pracovat. Pro lepší zorientování se v dokumentech, došlo k vytvoření uceleného přehledu vzdělávací oblasti Člověk a jeho svět do stejných tabulek. Tabulky jsou zpracovávány dle počtu dotovaných hodin, uspořádání tematických okruhů, charakteristiky, organizačního vymezení apod. Tím následně mohlo dojít k deskripci a jinému zkoumání. Interpretaci prvků daných případů jsem specifikovala do tabulky a následně zpracovala a vyhodnotila výsledky. Nezařazenými kategoriemi pro tabulku se stal přehled klíčových kompetencí a průřezových témat. Stalo se tak díky obsáhlosti popisu. Práce jim tudíž věnuje samostatné podkapitoly po vyhodnocení zpracovaných tabulek.

Za dalšími použitými metodami se skrývají metody - pozorování a dotazník. Z důvodu větší věrohodnosti rámcového zjištění jsem z nabízejících metod vybrala právě ty. Tvorba dotazníkového šetření se opět týkala vzdělávací oblasti Člověk a jeho svět. Otázky byly směřovány učitelům prvního stupně základních škol. Dotazník zahrnoval kombinaci otevřených, uzavřených a škálových otázek. Výzkum směřoval k vyhodnocení výzkumné otázky o povědomí učitelů v této oblasti. Pod úkol šetření spadalo i zjištění o míře využití různých metod a forem ve výuce v této oblasti.

Metoda pozorování skrývala značnou složitost při přípravě. Předem byly zvoleny aspekty pozorování následně přenesené do tištěné podoby. Domluvila jsem se s příslušnými učiteli prvního stupně na hodiny pozorování v předmětech ze zkoumané oblasti. V osmi vyučovacích hodinách jsem vypožorovala všechny varianty - prvouku od prvního do třetího ročníku, vlastivědu a přírodovědu v ročníku čtvrtém a pátém. V příslušné třídě jsem naprosto

tiše, nerušeně a nezúčastněně pozorovala dané subjekty. Stali se jimi samotní žáci i učitel. Dále se zde objevilo také hledisko vzhledu třídy a jejích klimatických podmínek, pomůcek, cílů a témat hodin. Systematické vyplňování příslušných kolonek bylo předstupněm dalšího zpracování a vyhodnocení ve zcela jedinečné kapitole.

Vedlejšími metodami, dotazníkem a pozorováním, jsem chtěla dojít ke zjištění míry povědomí učitelů prvního stupně základních škol o této oblasti v jejich ŠVP. Zejména o obsahu a struktuře této oblasti. Pozorováním naopak konkrétní převedení této oblasti do praxe a zjistit, jak s ní učitelé a děti pracují.

Díky tomu jsou vymezeny tyto výzkumné otázky:

- Jaká je míra podobnosti vzdělávací oblasti Člověk a jeho svět ve Školních vzdělávacích programech vybraných škol?
- Jsou zařazována průřezová témata jako součást předmětů nebo jsou předměty samostatnými?
- Jak učitelé využívají této oblasti v praxi?
- Jaká je úroveň povědomí učitelů prvního stupně o zmíněné sféře?

5. 2. 1 Kódovací kniha

Tento výzkum je kvalitativní. Objevila se však složitost v popisu obsahu u charakteristiky předmětu a celkového konceptu uspořádání předmětů ve Školních vzdělávacích programech. Z tohoto důvodu jsem využila prvků kvantitativní analýzy. Pro tyto části jsem vypracovala menší kódovací knihu, která jednodušeji vystihne podstatu zkoumaného případu.

Tabulka č. 11 - Kódování

1. Uspořádání vzdělávacího obsahu předmětu ve ŠVP:

A	Tematické okruhy (Místo, kde žijeme, Lidé kolem nás, Lidé a čas, Rozmanitost přírody, Člověk a jeho zdraví) tvoří samostatné složky ŠVP. Dále jsou rozpracovány podrobněji na učivo a očekávané výstupy od 1. do 3. ročníku spolu s podtématy tematických okruhů.
B	Tematické okruhy nejsou uvedeny. Učivo a očekávané výstupy jsou členěny pouze dle ročníků.

C	Tematické okruhy nejsou uvedeny. Očekávané výstupy a učivo jsou členěny pouze dle ročníků. Navíc je přiřazena jedinečná a výstižná charakteristika každého tematického okruhu.
D	Nejprve uveden rozpis očekávaných výstupů všech tematických okruhů samostatně. Učivo a očekávané výstupy jsou pak dále propracovány po ročnících.
E	Nejsou uvedeny tematické okruhy. Učivo a očekávané výstupy se člení dle ročníků. Školní vzdělávací program dané školy uvádí pouze podtémata rozdělující očekávané výstupy a učivo podle ročních období.
F	Ročníky tvoří samostatné složky ŠVP. Dále jsou rozpracovány na očekávané výstupy a učivo dle tematických okruhů uvedené již výše.
G	Ročníky tvoří samostatné složky ŠVP. Dále jsou rozpracovány na očekávané výstupy a učivo dle tematických okruhů uvedené již výše. Navíc je přiřazena jedinečná a stručná charakteristika každého tematického okruhu.
H	Nejprve uveden rozpis očekávaných výstupů a vzdělávacích strategií všech tematických okruhů tohoto předmětu samostatně. Učivo a očekávané výstupy jsou pak dále propracovány po ročnících.
I	Nejsou uvedeny tematické okruhy. Učivo a očekávané výstupy se člení dle ročníků. Školní vzdělávací program dané školy uvádí pouze podtémata rozdělující očekávané výstupy a učivo.

Tabulka č. 12 - Modely charakteristiky předmětu

2. Tvorba modelů pro charakteristiku předmětu	
A1	Obsahuje samostatnou charakteristiku předmětu. Zahrnuta jsou cílová zaměření vzdělávací oblasti.
A2	Obsahuje pouze samostatnou charakteristiku předmětu.
A3	Obsahuje samostatnou charakteristiku předmětu. Je doplněna o charakteristiku vzdělávací oblasti Člověk a jeho svět, jejíž částí tento předmět je.

5.3 Schéma prvního případu

Tabulka č. 13 - Vymezení případů a témat s hodnotami výzkumu I

Případy		Školní vzdělávací programy základních škol			
		1	2	3	4
Název ŠVP		Naše škola	Živá škola	Otevřený svět	Škola zdravého životního stylu
Časové vymezení předmětu ročník/hodin	I.	2	2	2	2
	II.	2	2	2	2
	III.	3	2	3	2
Disponibilní hodiny	I.	-	-	-	-
	II.	-	-	-	-
	III.	-	-	-	1
Název předmětu		prvouka	prvouka	prvouka	prvouka
Počet stran		24 s	6 s	11 s	13 s
Formy výuky	neuvedeno	✓	✓	✓	-
	frontální	-	-	-	✓
	skupinová	-	-	-	✓
	projektová	-	-	-	✓
	hromadná	-	-	-	✓
	individualizovaná	-	-	-	✓
Metody výuky	neuvedeno	✓	✓	✓	-
	pr. s textem	-	-	-	✓
	pr. s mapou	-	-	-	✓
	práce s internetem	-	-	-	✓
	beseda	-	-	-	✓

	praktická cvičení	-	-	-	-
Organizační vymezení	neuvedeno	-	✓	✓	-
	třída	✓	-	-	✓
	vycházka exkurze	✓	-	-	✓
	počítačová učebna	-	-	-	✓
	výstavy divadla, kina	-	-	-	✓
Typ uspořádání vzdělávacího obsahu vzdělávací oblasti		A	B	D	E
Typ charakteristiky předmětu		A1	A2	A2	A1

Poznámka: disponibilní- hodiny, se kterými se pružně manipuluje podle potřeby

Tabulka č. 14 - Vymezení případů a témat s hodnotami výzkumu I

Případy		Školní vzdělávací programy základních škol			
		5	6	7	8
Název ŠVP		Šance	Duha	Učení je radost	Škola pro život
Časové vymezení předmětu ročník/hodin	I.	2	2	2	2
	II.	2	2	2	2
	III.	2	3	3	2
Disponibilní hodiny	I.	-	-	-	-
	II.	-	-	-	-
	III.	1	-	-	-
Název předmětu		prvouka	prvouka	prvouka	prvouka
Počet stran		18 s	11 s	11 s	7 s

Formy výuky	neuveveno	✓	✓	✓	✓
	frontální	-	-	-	-
	skupinová	-	-	-	-
	projektová	-	-	-	-
	hromadná	-	-	-	-
	individualizovaná	-	-	-	-
Metody výuky	neuveveno	-	✓	✓	✓
	pr. s textem	-	-	-	-
	pr. s mapou	-	-	-	-
	práce s internetem	-	-	-	-
	beseda	✓	-	-	-
	praktická cvičení	✓	-	-	-
Organizační vymezení	neuveveno	-	✓	✓	✓
	třída	✓	-	-	-
	vycházka exkurze	✓	-	-	-
	počítačová učebna	-	-	-	-
	výstavy, divadla, kina	✓	-	-	-
Typ uspořádání vzdělávacího obsahu vzdělávací oblasti		F	G	C	F
Typ charakteristiky předmětu		A3	A2	A2	A3

5. 3. 1 Přednesení výsledků prvního případu

Vyhodnocením tabulky přijdeme pouze na jediný případ, ve kterém se všechny školy shodují. Totožnost se týká oblasti - **název předmětu**. Kompletně všechny školy ve svých ŠVP uvádí pojmenování prvního ze zkoumaných předmětů - Prvouka. V ostatních případech se školy, třeba jen nepatrně, liší.

Prvním případem je odlišnost v **uceleném názvu** pro Školní vzdělávací programy. Každá škola si jej pojmenovala na základě svého uvážení. Pět těchto pojmenování v sobě skrývá podstatu školního prostředí. Objevují se zde slova jako: učení, škola apod. Ostatní školy vymyslely svým programům jména zcela z jiného okruhu. Příkladem je označení ŠVP číslo 5 s názvem - Duha nebo ŠVP pod číslem 6 a jejím pojmenováním - Šance. Jiným případem je vyhodnocení **vymezeného počtu hodin pro předmět**. Zde je situace padesát na padesát. Čtyři školy (1, 3, 6, 7) pracují v prvním ročníku dvě hodiny týdně, v druhém ročníku také dvě hodiny týdně a ve třetím ročníku již tři hodiny. Ostatní čtyři (2, 4, 5, 8) mají stejný počet hodin prvouky ve všech ročnících. Celkově tu připadají dvě hodiny za týden. Do oblasti patří ještě zmínit, že základní školy 4 a 5 uvádí do třetího ročníku tzv. disponibilní hodiny. Jsou to hodiny, s nimiž může vedení manipulovat dle potřeby.

Následující situace v **počtu stránek** věnovaných konkrétnímu předmětu, se školy pod číslem 3, 6 a 7 shodují. Celková výměra počtu stránek je jedenáct. Naprostým vítězem v sečtení stránek (24 s) předmětu se stala škola s číslem 1. S nejméně stránkami se setkáváme u ŠVP základní školy vedených jako 2 a 8. Do tabulky jsou zakomponovány druhy organizačních forem a organizační vymezení dle prostoru. Hledisko **forem organizace** uvádí pouze základní škola číslo 4. Začleňuje skupinovou, hromadnou, frontální, projektovou a individualizovanou výuku v popisu ŠVP. Ostatní školy tento jev neuvádí. Stanovené hledisko **organizačního vymezení** je v poměru 5 : 3. U pěti ŠVP se nesetkáváme vůbec s konkrétním organizačním vymezením. Zbytek škol se případu věnuje. Celkově zapracovaly čtyři typy. Výuka v kmenových třídách se objevuje u ŠVP základní školy 1, 4 a 5. Oproti tomu počítačové učebny využívá pouze škola 4. ŠVP základních škol 1, 4 a 5 začlenily vycházky a pouze dvě z nich (4 a 5) i návštěvu výstavy, divadla či kina.

Kritérium **výukových metod** se týká pouze základních škol číslo 4 a 5. Totožné jsou u výukové metody - beseda. Ve 4 jsou uvedeny dále metody práce s textem, s mapou a práce

s internetem. V 5 kromě besedy figurují i praktická cvičení. Posledními dvěma případy jsou **uspořádání vzdělávacího** obsahu vzdělávací oblasti a typ charakteristiky předmětu. Tato část byla velice obsáhlá a do tabulky se nevešel celý popis. Proto nám k jejímu vyhodnocení pomohla kódovací kniha. Výsledkem je zjištění, že každá škola si našla svůj jedinečný způsob sestavení očekávaných výstupů a učiva. Pouze dvě uspořádání jsou totožná (5 a 8). Písmeno F se stalo jejich typem uspořádání. To znamená, že ročníky tvoří samostatnou složku ŠVP a dále jsou rozpracovány na očekávané výstupy a učivo dle tematických okruhů.

S možností **charakteristiky předmětu** nám vypomohlo vytvoření tří modelů. Z nich se nejčastěji objevil model A2 (čtyři případy), který pojednává pouze o samostatné charakteristice daného předmětu bez obecné charakteristiky Člověk a jeho svět. Stejný počet zastoupení měl model A1 a A3. Ve dvou případech se objevila charakteristika zahrnující samostatnou charakteristiku daného předmětu spolu s cílovými zaměřeními vzdělávací oblasti. Model A3 začleňoval samostatnou charakteristiku předmětu s doplněním o obecnou charakteristiku vzdělávací oblasti Člověk a jeho svět, jíž je předmět součástí.

Do tabulky není začleněna popisná charakteristika. Na místo toho byla zvolena přehledná varianta přímého uvedení. V Rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání jsem si našla několik základních oblastí, které by se měly objevit v charakteristice předmětu.

- člověk, rodina, společnost, vlast a vztahy mezi lidmi
- naše historie a současnost
- příroda

V případě charakteristiky základní školy číslo 1 se neobjevuje téma historie a současnost. Více je zde rozvedena důležitost ekologického myšlení a kladného vztahu k přírodě. Důraz je kladen na fyzické, duševní a sociální zdraví.

Charakteristika základní školy číslo 2 je mnohem rozsáhlejší. Zmiňuje se o všech tématech. Nejvíce je rozvedena otázka působení člověka na přírodu a zdravé životní prostředí.

V základní škole číslo 3 jsou zakomponována veškerá sledovaná témata. Charakteristika je doplněna obecnějšími návrhy ke splnění cílů předmětu.

I v základní škole číslo 4 jsem našla všechny oblasti. Jejich charakteristika je doplněna možnostmi využívání kmenových tříd i speciálních učeben s interaktivní tabulí.

Okruh historie a současnost není specifikována u základní školy číslo 5. Naopak je zde více rozvedena důležitost vytvoření příjemného pracovního klimatu, atmosféry důvěry při formování vlastního pohledu na svět.

Základní škola číslo 6 splňuje všechna mnou vytyčená kritéria. Poukazují na důležitost vnímání specifik jejich místního kraje.

Sledované okruhy jsou v charakteristice základní školy číslo 7 obsaženy všechny. Popis je stručný a velice obecný.

Poslední hodnocenou základní školou je škola číslo 8. Její charakteristika je nejrozsáhlejší. Podrobněji je zde rozpracován vztah dítěte ke škole, ke společnosti, důraz je kladen na poznávání svého okolí a města. Chybí zde zmínka o oblasti historie a současnost a oblasti přírody.

5. 4 Schéma druhého případu

Tabulka č. 15 - Vymezení případů a témat s hodnotami výzkumu II

Případy		Školní vzdělávací programy základních škol			
		1	2	3	4
Název ŠVP		Naše škola	Živá škola	Otevřený svět	Škola zdravého životního stylu
Časové vymezení předmětu ročník/hodin	IV. 1. pololetí	1	2	2	2
	IV. 2. pololetí	1	2	2	1
	V	2	2	2	1
Disponibilní hodiny	IV.	-	-	-	-
	V.	-	-	-	1
Název předmětu		přírodověda	přírodověda	přírodověda	přírodověda
Počet stran		20 s	4 s	6 s	9 s
Formy výuky	neuveдено	✓	✓	✓	✓
	skupinová	-	-	-	-

	projektová	-	-	-	-
	hromadná	-	-	-	-
Metody výuky	neuvedeno	✓	-	✓	-
	práce s internetem	-	✓	-	-
	beseda	-	-	-	✓
Organizační vymezení	neuvedeno	-	-	✓	-
	třída	✓	✓	-	✓
	vycházka, exkurze	-	✓	-	✓
	exkurze planetárium	-	-	-	-
	exkurze botanická a zoologická zahrada	-	-	-	-
	počítačová učebna	✓	✓	-	-
	technické muzeum	-	-	-	-
Typ uspořádání vzdělávacího obsahu vzdělávací oblasti		F	B	H	I
Typ charakteristiky předmětu		A1	A2	A2	A1

Tabulka č. 16 - Vymezení případů a témat s hodnotami výzkumu II

Případy	Školní vzdělávací programy základních škol			
	5	6	7	8
Název ŠVP	Šance	Duha	Učení je radost	Škola pro život
Časové vymezení	IV. 1. pololetí	1	2	2
		1	2	1

předmětu ročník/hodin	IV. 2. pololetí	1	2	2	1
	V.	1	2	2	2
Disponibilní hodiny	IV.	-	-	-	-
	V.	1	-	-	-
Název předmětu		přírodověda	přírodověda	přírodověda	přírodověda
Počet stran		8 s	9 s	7 s	5 s
Formy výuky	neuvedeno	✓	✓	✓	-
	skupinová	-	-	-	✓
	projektová	-	-	-	✓
	hromadná	-	-	-	✓
Metody výuky	neuvedeno	✓	✓	✓	-
	práce s internetem	-	-	-	✓
	beseda	-	-	-	-
Organizační vymezení	neuvedeno	-	✓	-	-
	třída	-	-	-	✓
	vycházka exkurze	✓	-	✓	✓
	exkurze planetárium	✓	-	✓	✓
	exkurze botanická a zoologická zahrada	✓	-	-	-
	počítačová učebna	-	-	-	✓
	technické muzeum	-	-	✓	-

Typ uspořádání vzdělávacího obsahu vzdělávací oblasti	F	G	C	C
Typ charakteristiky předmětu	A3	A2	A2	A3

5. 4. 1 Výsledky druhého případu

Ve výše vypracované tabulce se dozvíme, že se opět ŠVP kompletně shodují pouze v **názvu předmětu** - Přírodověda. Přírodověda je předmětem, který je vyučován pouze ve čtvrtém a pátém ročníku. Zajímavostí u **časového vymezení** je ŠVP základní školy číslo 4. Ten se vymyká od ostatních tím, že ve čtvrtém ročníku rozděluje počet hodin na pololetí. V prvním pololetí je předmět vyučován dvě hodiny týdně. V pololetí druhém pouze jednu hodinu týdně. V pátém ročníku už se s tímto jevem neseťkááme a po celý rok je zastoupena jednou hodinou za týden. Zbytek škol s jejich časovou dotací se také zcela neshodují. Přijďeme na případy (3, 6 a 7), kdy přírodověda je vyučována ve čtvrtém i pátém ročníku dvě hodiny týdně. Ale jsou tu i další případy, kdy se jí využívá jednu hodinu ve čtvrtém ročníku a dvě hodiny v pátém ročníku. Zcela opačným příkladem je ŠVP číslo 2. Poslední variantou je ŠVP číslo 5. Pracují s ní v obou ročnících v jedné hodině za týden. S **disponibilními hodinami** počítají případy škol 4 a 5. Uvádějí jednu disponibilní hodinu do pátého ročníku.

Aspekt počtů stran věnovaných předmětu se pohybuje v rozmezí od čtyř do devíti stran. Odpoutává se pouze škola 1 se svými dvaceti stránkami popisu. Shoda pak připadá na školy 4 a 6 s jejich devíti stránkami. Z hlediska **organizačních forem** a vymezení předmětu, oproti prvoce jsem našla zakomponovanou skupinovou práci, frontální výuku a výuku hromadnou. Tyto formy se objevují pouze v ŠVP pod číslem 8. Jiné je to s **organizačním vymezením**. Oproti práci s prvním předmětem jsou zde zařazeny ještě konkrétní exkurze: exkurze do planetária, jež jsou uvedeny v ŠVP číslo 5, 7 a 8; exkurze do botanické a zoologické zahrady (pouze v ŠVP číslo 5). Dále jedna ze škol (7) do popisu zařadila i návštěvu technického muzea. Největší procento úspěšnosti mělo zakomponování obecných vycházek či exkurzí. Hned za nimi jsou kmenové třídy a počítačové učebny. Nesmíme zapomenout na ŠVP 3 a 6, které neuvádí ani jeden ze zvolených prvků.

Zúžil se nám okruh **metod výuky**. Převaha je 5 : 3. Školní vzdělávací programy 1, 3, 5, 6 a 7 neudávají žádné ze zvolených metod. Dva případy (2 a 8) přiklánějí důležitost k práci s internetem, v základní škole 4 pak důraz na besedu. Konečným rozbořením tabulky jsou **typy uspořádání** a typy charakteristiky předmětu. Z tabulky vyplývá, že jsou totožné typy, již uvedené v prvouce, a nové typy, jež vznikly na základě potřeby jiných odlišností. Hned na úvod tu máme tři shody. Školní vzdělávací programy základních škol číslo 1 a 5 mají uspořádání typu F, tudíž ročníky tvoří samostatnou složku ŠVP a dále jsou rozpracovány na očekávané výstupy a učivo dle tematických okruhů. Se známými typy uspořádání pod kódy B, C a G se můžeme setkat u základní školy 2, 6 a 8, 7. Pod zcela novými typy ucelení H a I se skrývají základní školy 3 a 4. U typu H je nejprve uveden rozpis očekávaných výstupů a vzdělávacích strategií všech tematických okruhů tohoto předmětu samostatně. Učivo a očekávané výstupy jsou pak dále propracovány po ročnících. V typu I nejsou uvedeny tematické okruhy. Učivo a očekávané výstupy se člení dle ročníků. Školní vzdělávací program dané školy uvádí pouze podtémata rozdělující očekávané výstupy a učivo.

V konečné fázi nám zbývá vyčlenit **typ charakteristiky** podle předem zadaných modelů. Ukazují se nám všechny tři druhy. V zastoupení typu A2 se nám představují ŠVP základních škol 2, 3, 6 a 7 se svou samostatnou charakteristikou. Druh A1, kde je předvedena samostatná charakteristika spolu s cílovými zaměřeními, je v zastoupení dvou škol (1 a 4). Stejně tak je tomu u typu A3, jež uvádí zbývající případy škol.

Další charakteristice vyučování Přírodovědě věnují kratší, ale výstižný popis. Všechny základní školy ve svém popisu tzv. navazují na učivo prvouky z prvního, druhého a třetího ročníku. Přírodovědu představují jako samostatný předmět s vymezeným časem pro daný ročník (viz tabulky číslo 11, 12). Považuji za důležité zmínit, že do tohoto předmětu základní školy 1, 3, 4, 5 a 8 zakomponovaly pouze tematické okruhy Rozmanitost přírody a Člověk a jeho zdraví. Ostatní z nich se týkají Vlastivědy. Ovšem zbylé případy 2, 6 a 7 pod popisem učiva a očekávaných výstupů uplatňují i jiná z tematických okruhů. Základní škola číslo 2 k předešlým dvěma uvedeným okruhům přičítá ještě tematickou oblast Lidé a čas. Školní vzdělávací program 6 naopak zohledňuje sféru, Lidé kolem nás. Poslední ze zmíněných ŠVP zahrnuje okruh Místo, kde žijeme. Stěžejními oblastmi, které se v Rámcovém vzdělávacím programu objevují, jsou:

- příroda
- učivo o člověku.

Základní škola číslo 1 popisuje obě z oblastí. V prvním případě se snaží utvořit pozitivní vztah dětí k přírodě. V druhém pak žáci poznávají podstatu zdraví člověka, příčiny nemocí a případné chování v situacích ohrožení vlastního života nebo života druhých.

Charakteristika ŠVP číslo 2 neuvádí ani jednu z uvedených sfér. Pouze začlenila, že Přírodověda prohlubuje učivo z prvouky a rozšiřuje jej. Jedinou zmínkou o tématu je vytváření zkušenosti z vlastního pozorování přírody. Tím napomáhá zájmu o učivo a dobrým znalostem.

S nejpodrobnějším výtahem charakteristiky se setkáváme u základní školy 3. Obě oblasti jsou ukázány. Část kompozice v oblasti přírody obsahuje seznámení její proměny v ročních obdobích, ochranu před nepříznivými vlivy a učení o praktických činnostech a změnách. Část se věnuje poznání naší Země jako planety sluneční soustavy. Druhá oblast ukazuje převážně na funkci a stavbu těla a odpovědnost nás lidí za naše vlastní zdraví a bezpečnost.

Přírodu v charakteristice ukazuje i ŠVP 4. Vymezení živé a neživé přírody a její rozdělení na skupiny. Člověk je zde zařazen hlavně v souvislosti s poznáním lidského těla i s orgány a pojednáním o získání vztahu k vlastnímu zdraví a zdravému způsobu života.

V pořadí pátý ŠVP s charakteristikou vymezuje hlavně to, že utváří pozitivní vztah člověka k přírodě. K učivu o člověku se vyjadřují pouze ke zdravému způsobu života.

Základní škola 6 zmiňuje oba okruhy. K těm je přiřazen i popis dalšího tematického okruhu Lidé kolem nás. Pojednává o globálních problémech a vztazích lidské společnosti.

Nejméně rozsáhlý popis má základní škola 7. V příkladu prvním uvádí obecnou charakteristiku v zastoupení s živou a neživou přírodou a s vlivem lidské činnosti na přírodu. O člověku zmiňuje celkové potřeby a funkce člověka opět se zaměřením na své osobní zdraví a bezpečí. K základním okruhům jsou do charakteristiky začleněny tematické okruhy Místo, kde žijeme a Lidé kolem nás.

Poslední škola popisuje charakteristiku rozděleně dle tematických okruhů. Přírodu v tom smyslu, že opět sleduje vliv člověka na ni a jak ji popřípadě zlepšit. U člověka popisuje zejména získávání dovedností a řešení jednoduchých modelových situací.

5.5 Schéma třetího případu

Tabulka č. 17 - Vymezení případů a témat s hodnotami výzkumu III

Případy		Školní vzdělávací programy základních škol			
		1	2	3	4
Název ŠVP		Naše škola	Živá škola	Otevřený svět	Škola zdravého životního stylu
Časové vymezení předmětu ročník/hodin	IV. 1. pololetí	2	2	1	1
	IV. 2. pololetí	2	2	1	2
	V.	2	2	2	2
Disponibilní hodiny	IV.	-	-	-	-
	V.	-	-	-	-
Název předmětu		vlastivěda	vlastivěda	vlastivěda	vlastivěda
Počet stran		26 s	4 s	6 s	8 s
Formy výuky	neuvedeno	-	✓	✓	✓
	různé formy	✓	-	-	-
	skupinová	-	-	-	-
	projektová	-	-	-	✓
	frontální				✓
Metody výuky	neuvedeno	✓	-	✓	-
	práce s mapou	-	-	-	✓
	práce s internetem	-	✓	-	✓
	práce s informacemi	-	-	-	✓

Pomůcky		různé	různé dostupné	-	plány, mapy, obrazy
Organizační vymezení	neuvedeno	-	-	-	-
	třída	✓	✓	-	✓
	vycházka exkurze	-	✓	-	✓
	počítačová učebna s interaktivní tabulí	✓	✓	-	✓
	výstavy divadla, kina	-	-	-	✓
	muzeum	-	-	✓	-
Typ uspořádání vzdělávacího obsahu vzdělávací oblasti		F	B	D	I
Typ charakteristiky předmětu		A1	A2	A2	A1

Tabulka č. 18 - Vymezení případů a témat s hodnotami výzkumu III

Případy		Školní vzdělávací programy základních škol			
		5	6	7	8
Název ŠVP		Šance	Duha	Učení je radost	Škola pro život
Časové vymezení předmětu ročník/hodin	IV. 1. pololetí	2	2	2	1
	IV. 2. pololetí	2	2	2	1
	V.	2	2	1	2
Disponibilní hodiny	IV.	-	-	-	1
	V.	-	-	-	-
Název předmětu		vlastivěda	vlastivěda	vlastivěda	vlastivěda

Počet stran		11 s	8 s	6 s	4 s
Formy výuky	neuvedeno	✓	-	-	-
	různé	-	✓	✓	-
	skupinová	-	-	-	✓
	projektová	-	-	-	✓
Metody výuky	neuvedeno	-	✓	✓	-
	práce s mapou	✓	-	-	✓
	práce s internetem	-	-	-	✓
	práce s informacemi	✓	-	-	✓
Pomůcky		mapy	různé	různé	mapy, mapky, plány
Organizační vymezení	neuvedeno	✓	-	-	-
	třída	-	✓	✓	✓
	vycházka exkurze	-	-	-	✓
	počítačová učebna	-	-	✓	-
	výstavy divadla, kina	-	-	-	✓
	muzeum	-	-	-	-
Typ uspořádání vzdělávacího obsahu vzdělávací oblasti		F	G	C	C
Typ charakteristiky předmětu		A3	A2	A2	A3

5. 5. 1 Přednesení výsledků třetího případu

I v třetí tabulce zůstaneme u stejného počátku. Totožnost v názvu předmětu se tu také objevuje. Předmět se u všech základních škol jmenuje - Vlastivěda. Setkáme se zde opět se stejným jevem, jako tomu bylo u základní školy číslo 4 v předmětu Přírodověda. Uvádí ve čtvrtém ročníku odlišný **počet vyučovacích hodin** za pololetí. Dotace je však přehozena. Vlastivědu v prvním pololetí čtvrtého ročníku učitelé vyučují po jedné hodině týdně a v druhém naopak po dvou hodinách. K disponibilním hodinám se přiřklání pouze ŠVP číslo 8.

Nejvyšší pokrytí **stran** předmětu vidíme v příkladu 1 s jejich dvaceti šesti stranami. Ostatní ŠVP se pohybují v rozmezí od čtyř do jedenácti stran. Hledisko organizačních forem a vymezení se od sebe patrně liší. Zatímco **organizační formy** výuky neuvádí hned čtyři z programů (2, 3, 4 a 5), u **organizačního vymezení** se s neuvedením setkáváme pouze v jednom případě (u ŠVP číslo 5). Nejvíce forem organizace k popisu přispívá základní škola 8, jež zahrnuje skupinovou, frontální a projektovou výuku. Objevuje se zde nový aspekt - různé. Tyto školy (1, 6 a 7) neuvádí konkrétní příklady práce v hodině, ale pouze obecně nastíní, že existující formy využívají. Výuka probíhá nejčastěji v kmenové třídě. Dokonce je zahrnuta u šesti případů Školních vzdělávacích programů (1, 2, 4, 6, 7, 8). Hodnotné zastoupení má počítačová učebna ve čtyřech případech (1, 2, 4, 7) a v nemalém měřítku se zde objevuje i vycházka či exkurze (2, 4, 8) a výstavy, divadla, kina (4, 8). Ukončujícím příkladem jsou návštěvy muzeí. Ten se objevuje jen u ŠVP 3.

Oproti přírodovědě se k **metodám výuky** připojuje práce s mapou a práce s informacemi. Všechny tři metody ukazují programy 4 a 8. Zahrnují jak práci s internetem, tak práci s mapou a informacemi. Školní vzdělávací program číslo 5 kombinuje práci s mapou a informacemi. Základní škola 2 zařazuje jen práci s internetem. Ostatní školy 1, 3, 6 a 7 se do metod ve svých programech nepouštěly.

Dostáváme se k interpretaci **typu uspořádání** a **typu charakteristiky předmětu**. V této fázi již nebyl nezaznamenán nový typ uspořádání ani charakteristiky. Pod typem F se ukázala základní škola 1 a 5. Shodu zaznamenává tabulka v případech 7 a 8. Jinými typy, jež se objevují, jsou B, D, I a G. Například typ B vyhodnocuje, že nejsou uvedeny tematické okruhy a učivo a očekávané výstupy jsou členěny pouze dle ročníků. V typu I nejsou uvedeny tematické okruhy, učivo a očekávané výstupy se člení dle ročníků a školní vzdělávací

program dané školy uvádí pouze podtémata rozdělující očekávané výstupy a učivo (viz. kódovací kniha). Konec nám nabízí typ charakteristiky předmětu. Jestli jsou zahrnuta cílová zaměření, obecná charakteristika Člověk a jeho svět nebo jen jeho samotný popis. Vlastivěda je totožná s předešlými předměty.

S uvedením typu charakteristiky se přesouváme do oblasti obsahu. Na základě zhodnocení všech ŠVP základních škol jsou vytyčeny tři základní oblasti, kterými se Vlastivěda zabývá:

- část historická
- část zeměpisná
- část kulturní (naše vlast)

Kompletně mají zastoupení ve všech Školních vzdělávacích programech. Konkrétní vymezení každého z nich nám ukážou následující výtahy. Obecně je Vlastivěda pojímána jako předmět, který navazuje na učivo Prvouky a je součástí vzdělávací oblasti Člověk a jeho svět.

V prvním ŠVP vymezuje uplatnění pohledu žáků do historické části naší země a do současného způsobu uspořádání a kulturního života.

Školní vzdělávací program pod uvedením 2 klade důraz na prolínání zeměpisné a historické oblasti. Z toho důvodu pak žáci dostávají nový pohled na dějiny. Důležitou součástí je propojení s ostatními předměty například výtvarnou výchovou, čtením, matematikou, hudební výchovou a praktickými činnostmi.

Podpora národního cítění a vztahu k vlasti je zakomponována ve vzdělávacím programu číslo 3. Dále obsahuje informaci o struktuře postupu učení. Vycházejí od nejznámějších dějů v blízkém okolí po nejdůležitější okamžiky v minulých dobách. Součástí je důležitost modelových situací při vzdělávání žáků.

Důraz na projekty v historické i zeměpisné části nám skýtá ŠVP 4. Charakteristické je také samostatné vyhledávání, získávání a zkoumání informací z dostupných zdrojů (učebnice, internet, apod.).

Charakteristika u základní školy 5 v rámci kulturní části uvádí formování žákovy osobnosti k vlastnímu národu a k tradičním zvyklostem. Opírání se o poznatky o naší vlasti, státním zřízení a správě ČR. Zeměpisné a dějepisné učivo zaznamenává pouze v kombinaci poznávání a určení vzájemných souvislostí.

Program základní školy 6 zaznamenává důraz na dopravní výchovu a v případě kulturní části pak rozvoj vztahu k vlasti. V oblasti historické a zeměpisné poukazuje na orientaci v časech minulých a současných.

Součástí ŠVP 7 je samostatné rozdělení charakteristiky do tematických okruhů. Zahrnuje zejména rozvíjení vztahu k zemi, seznámení s právy a povinnostmi člověka ve společnosti a orientaci v časových událostech.

Konečnou fází je program 8. Objevují se všechny části. Vyzdvižení se týká seznámení se stěžejními okamžiky v dějinách. Z hlediska kulturního přikládají důraz na zájem o tradice, zvyklosti a zvláštnosti naší země.

5. 5. 2 Učivo a očekávané výstupy

U problematiky učiva a očekávaných výstupů se setkáváme s velice obdobnými podobami u všech základních škol. **Učivo** zaznamenává ucelená témata, která jsou ve zkratce vypsána vždy v pravém sloupci každého Školního vzdělávacího programu. Podrobněji je v levém sloupci rozpracováno učivo na výstupy, jimiž by žáci měli na konci probraného učiva disponovat. Protože největší zastoupení tematických okruhů je v předmětu Prvouka, zaměříme se na její důkladnost. Po rozboru Školních vzdělávacích programů prvního ročníku se hned setkáváme s totožným vypracováním. Uveden je zde tematický okruh Místo, kde žijeme v podobě vytyčení učiva o prostředí školy a její činnosti v ní, o prostorách školy, o okolí školy, o bezpečné cestě do školy a zpět domů. Dále sem patří témata v podobě orientace v místě bydliště, v okolní krajině a základní poznatky o vlasti.

Na **očekávané výstupy** se pak kladou vyšší nároky na podrobnost. Uvádí ucelené věty v odrážkách o tom, co by na konci tématu žáci měli umět. Například se zde setkáme s tím, že z oblasti učiva o škole, která je uvedena výše, se očekává znalost cesty do školy a zpět, znalost pojmenování učitele, popis třídy a jiných místností ve třídě. Ví, jak se v prostorách školy má chovat, výborně by se zde také měl i orientovat. S tím souvisí i poznávání křestních jmen a příjmení spolužáků, používání vhodných forem pozdravu a dodržování jednoduchých komunikačních pravidel ve třídě. V některých najdeme i zmínku o rozlišení práce a odpočinku uspořádání věcí ve školní aktovce a dodržování základních hygienických návyků. Ve sféře Rozmanitosti přírody si učitelé pohrály s učivem o ochraně přírody a živočichů v ní, o práci na zahradě a přeměnách přírody v ročních obdobích. Spojuje poznatky o roztržení přírodnin, péči o živočichy a rostliny a jejich

zástupce a význam pro člověka. Do očekávaných výstupů školy přikládají budoucí základní znalosti žáků. Těmito poznatky jsou například provedení jednoduchých pokusů, určení společných a rozdílných vlastností známých látek, pozorování a popisování přírody a jejích změn. V neposlední řadě vyjmenuje jednotlivé měsíce v roce a uplatňuje zásady správného chování k přírodě a životnímu prostředí. V podobném duchu jsou následně zpracovány tematické okruhy všech ročníků i dalších předmětů na ni navazujících. Můžeme se o tom přesvědčit v přílohách na konci diplomové práce. Vybrán byl ŠVP určité školy, který jsem si shrnula do tabulek. Podrobně uvádí analýzu učiva i očekávané výstupy stejně, jak jsou napsány v originále.

Komplexní vzhled této kategorie si však samotné školy zpracovaly po svém. Jedna řadí učivo a očekávané výstupy dle ročního období jaro, léto podzim zima, jiná zas jen dle tematických okruhů nebo jednotlivých ročníků. V posledním případě to znamená, že jsou vidět jednotlivé ročníky a všechny tematické okruhy jsou v něm zastoupeny. Ovšem nejsou na první pohled výrazně patrné. Teprve po důkladnějším prostudování zjistíme, které z oblastí právě věnujeme pozornost.

5. 6 Interpretace klíčových kompetencí a průřezových témat

V předešlých podkapitolách jsme se mohli podívat na vzájemné odlišnosti z hlediska různých aspektů. K vyhodnocení nám vypomohla tabulka s následnou prezentací jejích výsledků. Ve Školních vzdělávacích programech se ještě mimo výše uvedených zkoumaných případů objevují i klíčové kompetence a průřezová témata. Školy využily Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání, kde je výčet klíčových kompetencí upřesněn. Kopírují jasné představy z RVP ZV nebo si myšlenky samy upravují. Příkladem je uvedení základní školy 1 v klíčové kompetenci pracovní:

Tabulka č. 19 - Příklad kompetence pracovní

<p>Převzato z RVP ZV</p>	<ul style="list-style-type: none"> - používá bezpečně a účinně materiály, nástroje a vybavení, dodržuje vymezená pravidla - hodnotí výsledky své práce nejen z hlediska kvality, ale i z hlediska ochrany svého zdraví a ochrany životního prostředí - využívá znalosti a zkušenosti získané v jednotlivých vzdělávacích oblastech v zájmu vlastního rozvoje
-------------------------------------	---

Poupraveno	<ul style="list-style-type: none"> - vykonává svědomitě zadanou práci - vykonává jednoduchý pokus - hodnotí výsledky své práce
-------------------	---

Oblast je pojata komplexně. Rozbor se neprobírá samostatnými předměty. Prozkoumáním se ukázalo, že ŠVP sedmi škol mají zařazeny kompletní přehled klíčových kompetencí. Zařazeny jsou dvěma způsoby - jako složka obecné charakteristiky na počátku uvedení vzdělávací oblasti nebo jako popisná složka každého předmětu zvlášť. Jedná se o klíčové kompetence k učení, k řešení problémů, sociální a personální, komunikativní, občanské a pracovní. Jediná základní škola (číslo 2) uvádí pouze čtyři z nich. Chybí jí začlenění kompetence k řešení problémů a kompetence k učení. Zaměříme se podrobněji pouze na tento školní vzdělávací program. Výčet klíčových kompetencí je samostatně uveden v úvodu spolu s charakteristikou jednotlivých předmětů. Stejný typ využívá základní škola 5. Ovšem uvádí již příklady všech kompetencí. V kompetencích se uvádí cíl, kterým by žáci na konci základního vzdělávání měli disponovat. Základní škola číslo 2 dává za směr vzdělávání ve Školním vzdělávacím programu:

Tabulka č. 20 - Výtah klíčových kompetencí z ŠVP ZŠ 2

Kompetence komunikativní	<ul style="list-style-type: none"> - rozvíjet u dětí schopnost správně, výstižně a logicky formulovat své myšlenky a názory na lidskou společnost, přírodní jevy a historické události - vést žáky k využívání širokých možností informačních a komunikačních prostředků - seznámit žáky s různými typy textů a obrazových materiálů o probíraných tématech (kroniky, encyklopedie, internet apod.)
Kompetence sociální a personální	<ul style="list-style-type: none"> - vést žáky ke schopnosti pracovat ve dvojici a v menší pracovní skupině při vyhledávání informací i zpracování výstupů vlastivědného a přírodovědného charakteru - předkládat žákům možnosti stanovení pravidel pro činnost skupiny a vést je k jejich dodržování - individuálním přístupem budovat sebedůvěru žáka a jeho samostatný rozvoj
Kompetence občanské	<ul style="list-style-type: none"> - na základě příkladů z historie vést žáky k respektování přesvědčení druhých lidí - vést žáky k chápání základních vztahů v různých ekosystémech a souvisejících environmentálních problémů - ukázat význam jednotlivých složek životního prostředí

Kompetence pracovní	<ul style="list-style-type: none"> - seznámit žáky s vlastnostmi některých materiálů - poukázat na možná zdravotní a hygienická rizika při práci - naučit pracovat žáky podle návodu, předem stanoveného postupu
--------------------------------	---

Vyhodnocením dojdeme k výsledku, že opravdu převážná část je přejata z RVP ZV pouze s malou úpravou. Kompetence, které zde nejsou uvedeny, jsou v ostatních programech škol napsány obdobně. Další ukázka nabízí Školní vzdělávací program základní školy číslo 5. V **kompetenci k učení** směřuje k operování s obecně užívanými termíny, znaky a symboly, uvádí věci do souvislostí a propojuje do širších celků poznatky z různých vzdělávacích oblastí. Díky tomu si pak žák zhotovuje komplexnější pohled na přírodní a společenské jevy. Ve zbylé kompetenci, **k řešení problémů**, nás dotyčná škola seznamuje s tím, že děti by měly vnímat různé problémové situace ve škole i mimo ni. Dále pak za cíl pokládají dovednost problém rozpoznat a pochopit. To je nutí k tomu, aby uměly promýšlet a plánovat způsoby jejich řešení. Do popředí se dostává vlastní úsudek a zkušenost.

Nyní pohlédneme do sféry **průřezových témat**. Opět se zde setkáváme s odlišným jevem. Při porovnávání se naskytly čtyři z možností zařazení průřezových témat do ŠVP. Mluvíme o tématech - Multikulturní výchova, Výchova v evropských a globálních souvislostech, Environmentální výchova, Mediální výchova, Výchova demokratického občana a Osobnostní a sociální výchova. Nepočtenější skupinou jsou ŠVP 1, 4, 5, 6 a 7 základní školy. Souhrn průřezových témat je zde zakomponován jako samostatná složka každého předmětu zvlášť. Konkrétní účast na tématu je pak následně zapracována přímo u očekávaných výstupů a učiva. Přímé účasti průřezových témat u výstupů a učiva je přihlíženo i v dalších dvou ŠVP. Stěžejní rozdíl mezi základní školou 2 a 3 je ten, že první z nich si přičítá vytyčení průřezových témat, jež se nacházejí jen v obecné části popisu nikoli u jednotlivých předmětů. V posledním posuzovaném programu oproti ostatním nejsou uvedena vůbec. Neseznámíme se s nimi ani v obecné části ani v přímém popisu předmětu a ani u výstupů a učiva.

Celkové zařazení průřezových témat je zajímavé. V předmětu Prvouka můžeme dle rozboru Školních vzdělávacích programů vyčlenit základní školy pod číslem 4 a 5. Seznamují žáky se všemi průřezovými tématy. Zbytek ze zkoumaných vzorků neuvádí okruh mediální výchovy. Naopak nejčastěji se objevují sféry kolem environmentální výchovy, multikulturní výchovy a osobnostní a sociální výchovy. Přírodověda a Vlastivěda jsou už více

členěny k danému tématu. Proto je pro ně typická převaha některých z nich. Utvářet pozitivní vztah dětí k přírodě, poznávat co je škodlivé a co přírodě pomáhá, je otázka environmentální výchovy. Proto v Přírodovědě má zastoupení ve všech ŠVP. V menší míře je zastoupena osobnostní a sociální výchova se smyslem utváření praktických dovedností každého žáka. O poznání lépe je na tom ve Vlastivědě okruh multikulturní výchovy zabývající se mezilidskými vztahy ve společnosti, respektováním a solidaritou vůči odlišným kulturám. Dále pak vybaveností žáka určitou úrovní občanské gramotnosti ve výchově demokratického občana a otevírání širších možností ze života evropských a mezinárodních prostor v oblasti výchovy k myšlení v evropských a globálních souvislostech.

5. 7 Shrnutí

Ve výzkumné části jsem si zvolila osm výzkumných vzorků k analýze. Hlavním cílem v předešlých podkapitolách a oddílech byla snaha o přiblížení jejich odlišností. Vzorky čítaly různé školní vzdělávací programy základních škol. Je již jasné, že ani jeden z nich se naprosto neztotožňuje s jiným.

Po rozvržení tabulek na jednotlivé předměty, nás hned upoutalo, že všechny Školní vzdělávací programy si tyto předměty pojmenovávají stejným názvem. Od prvního do třetího ročníku - Prvouka a na ni navazující předměty - Přírodověda a Vlastivěda pro ročník čtvrtý a pátý. Shoda přichází i v oblasti popisu charakteristiky předmětu. Ne však celkově v jednom typu. Z programů byly vytyčeny tři možnosti. Školy pouze nekombinovaly jeden přes druhý a zachovaly si vlastní typ charakteristiky u každého z předmětů.

Aspekt věnovaný počtům stran samostatným předmětům ve ŠVP nám ukázal míru odlišnosti prvního případu od ostatních. Pohybuje se kolem dvaceti stran u každého z nich. Míru stran však není nutno negativně či pozitivně soudit. Jednotlivé školy si počítačovou formou své ŠVP upravily. Některé zvolily menší písmo, jiné větší. Další předvádí rozpracování do tabulek, ostatní do uceleného popisu či odrážek. Z dostatku prozkoumaných informací je také patrná souvislost s charakteristikou předmětu. Přírodověda zaujímá důležité upozornění v okruhu člověka a přírody. Vlastivěda pak konstruuje poznatky z historie naší vlasti, zeměpisných zajímavostí a kulturního bohatství. Oproti tomu Prvouka, jako předmět prvních třech ročníků zaujímá stanovisko všech zmíněných částí, na níž výše zmíněné předměty navazují.

Stanovisko klíčových kompetencí a průřezových témat se na závěr hodnotí zcela příkladně. Sedm základních škol ve svých Školních vzdělávacích programech zařadily postupně všechna z průřezových témat. Pouze jedna ze škol výčtu průřezových témat týkající se rozvíjení vztahu k vlasti, vytváření občanské gramotnosti a globálnímu povědomí nevěnovala pozornost. U klíčových kompetencí se setkáváme s patřičnou odezvou u všech ŠVP. Veškeré zakomponování je jasné a výstižné. Přesvědčivě směřují ke zdárnému aktivnímu rozvíjení. Díky shrnutí dochází k ukončení hlavní výzkumné metody. Posledními dvěma kapitolami směřuji práci k vedlejším zvoleným metodám diplomové práce.

6 VEDLEJŠÍ VÝZKUMNÁ METODA - POZOROVÁNÍ

Po předvedení hlavní výzkumné metody v první části výzkumu diplomové práce následuje zpracování těch vedlejších. Jsou doplňkem deskripce dokumentů. Nejprve nás kapitola seznámí se zprávou o výzkumu pozorování a poté jejím vyhodnocení. Zpráva zahrnuje shromáždění plánu o pozorování, kde, kdo a jakým způsobem byl pozorován. Obsahuje výčet pozorovaných aktivit, události, pocity a cíle pozorování. Dotazníkové šetření v kapitole sedmé nás zavádí do oblasti povědomí učitelů prvního stupně o zkoumané oblasti. Kombinací otevřených, škálových a uzavřených otázek se snaží o vyhodnocení a následné přednesení výsledků.

6.1 Zpráva o výzkumu pozorování

Základním předpokladem pro realizaci nezúčastněného strukturovaného pozorování se stal list se seznamem kategorií pro záznam každého z pozorování. Výzkum se zabývá různými aspekty vyčleněnými pro oblast Člověk a jeho svět. Z kategorií pak vyplývají další výzkumné otázky, na které by metoda měla odpovědět. Výzkumné otázky jsou ve vztahu k aspektům pozorování.

Tudíž jsou vymezeny následující:

- Jaké formy výuky učitelé využívají v hodinách této vzdělávací oblasti?
- Jaké nejčastější metody se zde objevují?
- Spadají průřezová témata do předmětů?
- Které z kompetencí se rozvíjí v nejvyšší míře?

Podařilo se domluvit osm vyučovacích hodin, kde se vystřídalo všech předmětů vzdělávací oblasti, Člověk a jeho svět. Prvouka zaujímala první až třetí ročník, Přírodověda a Vlastivěda ročník čtvrtý a pátý. S učiteli na různých školách proběhla domluva na termínu pozorování. Většina z pozorování se uskutečňovala ve stejné základní škole. Pouze první dvě z nich na škole jiné. Pozorování probíhalo vždy stejným způsobem. Přisedla jsem si k některému z žáků do lavice a tiše a nepozorovaně vyčkávala, jak bude výuka probíhat a patřičně si zaznamenávala varianty v předem připraveném listu. Tabulka níže ukazuje přehledný záznam s přesnými daty pozorování, uceleným přehledem o názvu předmětu, který

byl pozorován, o počtu dětí ve třídě, o označení třídy a konkrétním poznatku, v které vyučovací hodině celá akce proběhla. Tabulka ukazuje tři případy, kdy dochází ke spojení ročníků. Avšak případy A, B nejsou typickou skladbou. Ke spojení došlo pouze na základě nemocnosti většiny žáků třetí třídy. Proto čtyři z dětí pobývaly spolu se 4. B v jejich třídě.

Tabulka č. 21 - Přehled záznamu o pozorování

Rok 2013	A.	B.	C.	D.	E.	F.	G.	H.
Datum	14. 2.	14. 2.	20. 2.	21. 2.	26. 2.	27. 2.	28. 2.	1. 3.
Počet dětí	22+4	22+4	11	19	22	15	25	13
Hodina	druhá	třetí	třetí	pátá	první	třetí	čtvrtá	třetí
Předmět	Př	VI	VI	Prv	Prv	Prv	Př	VI
Třída	3., 4. B	3., 4. B	4.	2., 3	3. B	1.	4., 5.	5.

Poznámka: VI – Vlastivěda, Př – Přírodověda, Prv – Prvouka

Do aspektů pozorování jsem dále začlenila téma hodiny, cíl hodiny, záznam o používání pomůcek, o prostředí třídy s vymezením světla a tepla, atmosféry a jejího vzhledu. Každý z nich koresponduje s tématem o vzdělávací oblasti. Uvedla bych to jako druhou část ve zkoumání. Z literatury pak bylo vytyčeno několik dalších případů ke studii - třetí část. Patřil by sem výskyt organizačních forem ve výuce, použití metod slovních, názorně demonstračních, praktických či aktivizujících. Pohled nabízí i působení průřezových témat v konkrétní výuce, míru rozvíjení klíčových kompetencí a mezipředmětových vztahů přímo s jeho příkladem. Čtvrtou část věnuji pozorování samotné činnosti a chování žáků i učitele při hodině. Na ni navazují kategorie vztahu učitele a žáků, jejich spolupráce ve výuce, znalost učiva obou objektů a jejich zájem o nové učivo. Celou sféru ukončuje míra korespondence se ŠVP dané školy. Souvisí s tím, podle jaké osnovy pedagog učí - podle předem stanovených měsíčních plánů z ŠVP nebo dle jiných alternativ.

6.2 Vyhodnocení výzkumu

Díky vypracované zprávě o výzkumu se nyní můžeme pustit do konkrétních ustanovených výsledků pozorovaných hodin. Druhou částí jsem vyčlenila celkem čtyři kategorie z pozorovacího listu:

1. Téma hodiny

3. Pomůcky

2. Cíl hodiny

4. Prostředí třídy

1. Tabulka č. 22 - Témata pozorovaných vyučovacích hodin

Hodiny	A	B	C	D	E	F	G	H
Téma hodiny	Lesní patra	Kraje ČR	Praha, Středočeský kraj	Části těla; Hlavní znaky živých organismů	Živá a neživá příroda	Zima - péče o zdraví	Lidské tělo - kostra	Čeští králové

2. A – zopakovat lesní patra, osvojit si učivo o patru stromovém (jehličnaté lesy - smrk, borovice, jedle a modřín)

B – zopakovat znalosti o krajích ČR, osvojit si Jihočeský kraj

C – naučit se přednes referátu o zadaném tématu, osvojit si učivo o Jihočeském kraji

D – procvičit části těla; procvičit živé organismy

E – zopakovat učivo o půdě, ročním období a vzduchu

F – osvojit si péči o zdraví každý den

G – rozvíjet učivo o kostře člověka, naučit se názvy kostí po celém těle

H – zopakovat historické události, osvojit si učivo o prvních českých králich

3. Konkretizované pomůcky:

učebnice – případy A, B, H

pracovní sešity – případy D, F, G

pracovní listy – případy A, B, C, D, E, G

jiné (společné) – tabule, pero, sešity na zápis

jiné – nástěnné mapy a malé příruční mapky (B, C), nůžky (C, D, E, F),
obrázky (A, C, E, F)

4. A, B – magnetické tabule s výtvy samotyňáků, na zdech plakáty s učivem českého jazyka, malý prostor pro hromadné hry (hodně dětí ve třídě), na parapetech oken květiny, lavice uzpůsobeny dle řad, tabule na psaní křídou vepředu, vzadu menší skřín a podél pravé strany zabudované skříně pro materiály učitele, katedra před tabulí u oken. Atmosféra v první hodině příjemná a klidná. Druhou hodinu pozorování se klima mírně znervóznilo. Světlo dostatečné, teplo přiměřené vyučování.

C – všude na zdech, na nástěnkách a magnetických tabulích obrázky dětí, kartičky s učivem o pádech, plakáty s učivem o vyjmenovaných slovech a násobilce, obrázky na zdech znázorňující pohádky (Sněhurka, perníková chaloupka apod.), krásné nové podlahy a skříně. Atmosféra nad míru příjemná a přátelská. Světlo i teplo dostatečné.

D – vzadu upoutaly výrobky z perníku od Vánoc, nástěnky zdobené výtvy dětí, po stěných plakáty s učivem do českého jazyka a matematiky. Nové skříně dle celé zadní části. Atmosféra stejně příjemná a přátelská. Jedná se o stejnou paní učitelku. Světlo i teplo taktěž.

E – magnetické tabule s obrázky žáků, upoutala mě nástěnka s motivem slušného chování, květiny na parapetech oken, přes okna natažené špagáty s čtyřlístky, které znázorňují čtyři důležité věci pro život, plakáty se slovními druhy, tělesy, přímkou, detaily u umyvadla - obrázky na kachličkách pomocí barviček na sklo. Atmosféra nenucená, příjemná. Světlo a teplo přiměřené.

F – obrázky na stěných s výtvy žáků, příjemné barvy stěn, nově vybudovaná třída s novými skříněmi a podlahou, na parapetech opět květiny, nástěnky s plakáty o písmenech. Jelikož jsou to prvňáčci, jsou už třetí hodinu více neposední. Atmosféra příjemná, ale už rušnější prostředí. Světlo přiměřené, teplo bylo dostatečné.

G, H – výzdoba skromnější, vzadu velká nástěnka s obrázky s motivy pohádek, magnetická tabule s výtvy žáků, opět květiny na okenních parapetech, vepředu u katedry televize s videem, vzadu na poslední lavici stavby ze stavebnice LEGO. Atmosféra byla příjemná, ale přišla mi trošku stereotypní. Teplo i světlo přiměřené.

Třetí část vyčleněných kategorií se týká **organizačních forem výuky**, metod práce, míry průřezových témat a klíčových kompetencí. U organizačních forem výuky bylo dle literatury vybráno pět typů. Následně se zaznamenávalo, zda se ve výuce objevily nebo

ne. Dále se rozčleňovaly na případy podle toho, ve které části výuky byly použity. Tabulka č. 23 níže nám ukazuje její hodnoty.

Tabulka č. 23 - Použití organizačních forem výuky v hodinách

VÝUKA	A	B	C	D	*E	F	G	H
Individuální	NE	NE	NE	NE	ANO ú, h, z	NE	NE	NE
Individualizovaná	NE	NE	ANO ú, h	NE	ANO z	ANO h, z	NE	NE
Hromadná	ANO ú, h	ANO h, z	ANO ú, h	ANO h	ANO ú, h	ANO ú, h	ANO ú, h, z	ANO h
Skupinová	ANO h, z	ANO ú	NE	ANO ú, h, z	ANO z	NE	NE	ANO ú
Diferencovaná	NE	NE	NE	NE	ANO ú, h, z	NE	NE	NE

Poznámka: *E – všechny formy výuky zapříčiněné jedním z žáků, který měl asistentku díky jeho psychickým poruchám a poruchám v učení; ú – úvodní část hodiny, h – hlavní část hodiny, z – závěrečná část hodiny

Je zřejmé, že nejvíce se uplatňuje výuka v hromadné a skupinové formě. S individuální a diferencovanou výukou se setkáme pouze u případu E. Paní učitelka ve třídě má chlapce s poruchou učení a psychickými problémy. Proto mu je poskytnuta pomoc osobní asistentky při vyučování.

Klasické výukové metody jsou rozděleny do čtyř skupin. Přímo jsou pak vymezeny jejich „poddruhy“. V každé pozorované hodině se seznamujeme s různými typy. Výpis podrobněji ukáže metodu, jež se vyskytuje nejčastěji.

1. Metody slovní:

- vyprávění, beseda (žádný případ)   vysvětlování (všechny případy)
- diskuse (případy C, D, F, G, H)   přednáška (A)   rozhovor (A, C, D, E, F, G, H)
- popis (C, E)   dramatizace (E)   instruktáž (A, B, E)
- práce s textem, obrázkem (A, B, C, D, F, H)

2. Metody názorně demonstrační: předvádění (C, D, E, F, G)   pozorování (A, C, D)

3. Metody praktické: experiment (žádný případ) vytváření dovedností (A, B)
 produkční metody (B)

4. Aktivizující metody: didaktická hra (A, G) inscenační metody (E)

Začlenění **průřezových témat** se v záznamu o pozorování opět dostáváme jen k porovnání, zda se objevují nebo ne.

- Osobnostní a sociální výchova – průřezové téma zahrnuto v pozorování A, B, C, D, E, F, H
- Výchova demokratického občana – zahrnuto v pozorování v hodině F
- Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech – nezahrnuto
- Multikulturní výchova – nezahrnuto
- Environmentální výchova – zahrnuto v pozorování skýtající označení A, D, E
- Mediální výchova – zahrnuto pouze v pozorování C

Míra mezipředmětových vztahů je dána počtem jiných vyučovacích předmětů, jimiž hodina prolíná. K ní patří konkrétní označení, jakou činností se vymezuje.

A, B, E, H – prolínají předmětem Český jazyk, kdy žáci psali zápisy do sešitu, gramaticky správně opravovali chyby, v případě E zabrousili do oblasti slohu (vysvětlení, co je muzikál)

C, D, E, F – zakomponovaly předmět Pracovní činnosti, kdy žáci pomocí nůžek a lepidla pracovali s obrázky

D, G – objevil se vztah k tělesné výchově, kdy žáci ukazovali části těla vedle lavice

D – objevil se vztah k předmětu hudební výchova, kdy děti si zazpívaly písničku: „Hlava, ramena, kolena, palce“.

Klíčové kompetence rozvíjené při pozorovacích hodinách jsou převzaty z dokumentu Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. Směřují k rozvíjení vzdělávacího obsahu a činností ve školním prostředí.

Klíčové kompetence k učení:

A – organizuje a třídí vlastní učení, vyhledává a třídí informace, posoudí vlastní pokrok

B – kriticky posuzuje závěry

D - popisuje pojmy a jevy, vytváří komplexnější pohled na učivo

E – třídí informace, propojuje vzájemné vztahy a souvislosti

F – účinně využívá informací pro praktický život

G – operuje s termíny, poznává smysl učení

Klíčové kompetence komunikativní:

A – vyjadřuje myšlenky a názory, naslouchá názorů druhých, posoudí vlastní pokrok

B – snaží se reagovat tvořivě

C – vyjadřuje se výstižně, souvisle v mluvení a projevu, efektivně spolupracuje

D – vyjadřuje své myšlenky a názory, rozumí typům textu, spolupracuje s ostatními dětmi

E – vyjadřuje myšlenky a názory, spolupracuje s ostatními

F – formuluje myšlenky, zapojuje se do diskuse

H – vyslovuje myšlenky a názory, zapojuje se do diskuse

Klíčové kompetence občanské:

A – poskytne pomoc dle svých možností

B – rozhoduje se podle dané situace

C – respektuje druhé lidi, získává vztah ke kultuře a tvořivosti

E – chápe základní problémy s ekologií a s životním prostředím

F – chápe základní principy, rozhoduje se pro kladné zdraví a jeho ochranu

G – respektuje druhé

H – respektuje druhé a ocení historickou tradici

Klíčové kompetence sociální a personální:

A – podílí se na vytvoření příjemné atmosféry ve třídě i ve skupině, spolupracuje s druhými

B – podporuje sebedůvěru a samostatný rozvoj, řídí své jednání a chování

C – přispívá k diskusi a debatě celé třídy, efektivně spolupracuje

D – spolupracuje ve skupině, upevňuje mezilidské vztahy, oceňuje druhé

G – pozitivně ovlivňuje společnou práci, poskytne pomoc

H – naslouchá druhým ve skupině

Kompetence pracovní:

A – používá správně materiály, dodržuje vymezená pravidla a povinnosti

D – používá materiálů a nástrojů účinně

F – využívá získaných dovedností a vědomostí v praxi

H – dodržuje pravidla

Klíčové kompetence k řešení problémů:

B – nenechá se odradit případným nezdarem v řešení zadaného úkolu

G - samostatně řeší problém, různé způsoby řešení

Poslední čtvrtou částí jsou kategorie vyvozující činnost a chování učitele při hodině a na ni navazující vzorky o zájmu žáků a učitele k učivu, jejich vzájemný vztah a spolupráce. **Činnost a chování učitele i žáků** při hodině uvádím v podrobnějším popisu ke každému z uvedených případů. Provedla jsem tak z důvodu originality jednotlivých hodin. Přímé záznamy z pozorování ukazují:

Případ A - Učitel - učitelka děti uklidňuje po přestávce, kontroluje domácí úkol, zadává práci třetímu ročníku, který je v zadní části lavic u dveří

- k novému učivu dává zvědavé otázky, aby zjistila, co si děti pamatují
- je velice aktivní, neustále chodí po třídě, převažuje její činnost v hodině
- při špatné přípravě dětí při skupinové práci se rozčiluje, protože hned první skupinka má práci na přednesu špatně
- je zklamána přípravou dětí ve skupině a tím, že nestihla vystřídat všechny ze skupinek
- kontroluje během hodiny práci žáků, připravuje si pomůcky

Žáci - zklidňují se po přestávce, kontrolují si domácí úkol

- odpovídají paní učitelce na zvědavé otázky (někdy nevěděli odpověď)
- zapisují si do sešitu informace o novém učivu o lesních patrech
- pracují ve skupinách na zadaný úkol (některé z dětí nepracují, jen se vezou s ostatními)
- jeden žák se ptá ostatních otázkami – má uhodnout pomocí odpovědí, který jehličnatý strom je (smějí se, pokud se zeptá podle nich hloupě)
- drží si zájem až do konce hodiny

Případ B - Učitel - úkoluje děti samostatnou prací, mezitím si vytváří tajenku na tabuli a chystá si mapu a další pomůcky (obrázky)

- ukončuje samostatnou práci, společně si kontrolovali, rozzlobila se, když se žáci překřikovali a když nedokázali daný jev najít na mapě, rozdává pětky
- sbírá odpovědi a papírky s otázkami, ke konci hodiny působí nervózně a vyčerpaně (způsobeno neznalostí dětí v hodině)

Žáci - rozdělují se do skupin, vypracovávají otázky, mírný ruch ke konci

- zapisují si body za správnou odpověď
- neznají základní orientaci na mapě
- ke konci hodiny pozorně poslouchají nové učivo o Jihočeském kraji

Případ C - Učitel - zklidňuje děti po přestávce, seznamuje s hodinou, sedá si do první lavice a vyzývá referáty o Praze na scénu před tabulí, popřípadě přijde a pomůže

- po skončení říká připomínky (více nahlas, srozumitelně číst apod.), patřičně hodnotí práci hvězdičkou, další referenty také (říká jim, jak se poučit od prvních referentů)
- hodnotí klady a zápory referátů a vybízí tak příští přednesy
- zve děti do první lavice, vysvětluje jim články v novinách (o prezidentovi), obrázky mapek, obrázky z Prahy
- povídá o Středočeském kraji (hlavní město, pohoří, řeky, památky apod.), ukazuje na mapě na tabuli polohu, povrch, vodstvo, zadává pracovní listy za domácí úkol

Žáci - poslouchají referáty spolužáků, poté říkají připomínky ke každému z nich

- hodnotí nejlepší výkon ze tří zúčastněných – vítězí poslední
- reagují na otázky paní učitelky, udivují se nad některými obrázky v novinách
- lepí si zápis o Praze do sešitu, pokud jsou hotoví, jdou k tabuli a hledají Středočeský kraj
- pozorují nové věci o učivu a poslouchají pokyny k domácímu úkolu

Případ D - **spojené ročníky** - Učitel - seznamuje žáky s hodinou

- 2. třídě zadává samostatnou práci (práce na pracovním listu na učivo ohledně částí těla), nejprve pro sebe potichu, následně lepí
- věnuje se 3. třídě na koberci, dává otázky ohledně rostlin (co jsou šlahouny, jaká je stavba rostliny apod.)
- vysvětluje samostatnou práci 3. třídě (pracovní listy s otázkami)

- s 2. třídou se věnuje částem těla (podrobněji si vysvětlují funkce některých z nich), hra na vypadnutí (kdo ukázal špatně část těla, vypadl), písnička - Hlava, ramena, kolena, palce
- vyhodnocuje samostatnou práci a zadá 2. třídě další samostatnou práci
- s 3. třídou na koberci vyhodnocuje samostatnou práci na pracovních listech
- dokončuje s nimi zbytek otázek, zadává domácí úkol a pokyny k odevzdání pracovních listů

Žáci - poslouchají pokyny učitele, 2. třída pracuje samostatně na zadané práci, když má práci hotovou, vybarvují si obrázky

- 3. třída odpovídá na otázky učitele na koberci, jedno z dětí přináší ukázkou květiny se šlahouny z vedlejší třídy
- 3. třída poslouchá pokyny k samostatné práci na pracovních listech
- 2. třída ukazuje části těla podle pokynů (vysvětlují, k čemu některé části potřebujeme), pracují na lepení slov do pracovních sešitů
- 3. třída kontroluje samostatnou práci s učitelem, jeden žák dostává jedničku s hvězdičkou za zodpovězení otázky

Případ E - Učitel - kontroluje náhradní domácí úkol, který měli dva žáčci

- ptá se, kdo se připravoval na kontrolní písemnou práci, vzpomíná na muzikál, na kterém ten týden byli, zodpovídají si, co je muzikál
- vymýšlí si pohádkovou bytost a odpovídá dětem ANO x NE na otázky, které děti dávají
- dává otázky ohledně ročního období, půdy a vzduch na zopakování
- zadává pokyny pro kontrolní práci, diktuje otázky
- dává pokyny ke skupinové práci (nůžky, lepidlo), vysvětluje práci
- mezitím si chystá práci na tabuli (obrázky květin a stromů), hodnotí chování a výtvořky žáků ve skupině

Žáci - jeden žák přednáší domácí úkol, který měl navíc (co dělat, když je venku mráz)

- vymýšlí náhradní úkol pro druhého
- dávají otázky, aby uhodly bytosti, které si myslí paní učitelka, popřípadě když uhodnou, vystřídají ji

- odpovídají na otázky na zopakování půdy, vzduchu a živé přírody
- podepisují si papíry na písemku, píší odpovědi na otázky (4 celkem)
- kdo má dopsáno, odevzdává
- chystají si pomůcky na skupinovou práci, stříhají, lepí a přiřazují správné obrázky pod názvy

Případ F - Učitel - odměňuje za pěkné přípravy na hodinu

- téma Zima - dává dětem otázky ohledně toho, co nosíme v zimě, jaké jsou nemoci, jak nemocem předcházet, co je otužování apod.
- pomáhá dětem přijít na věc
- zadává činnost žákům, aby předvedli činnost (mytí rukou, čištění zubů apod.)
- rozdává pracovní sešit Cestičku do školy, lístečky ke cvičení, diktuje, kam lístečky patří
- mezitím si píše na tabuli věty, které pak jsou i v sešitech
- čte věty a doplňuje slova do vět na tabuli
- zklidňuje děti, dává pokyny pro odevzdání a další hodinu tělesné výchovy

Žáci - zklidňují se, chystají se na hodinu, snaží se získat kolečka na nástěnce

- hlásí se a odpovídají na otázky
- snaží se vysvětlit zvědavé otázky učitele
- předvádí činnosti zadané učitelem
- stříhají lístečky a lepí je správně do pracovního sešitu, zařazují je do rámečků
- píšou slova do vět, odevzdávají sešity a berou si pytlíky na cvičení

Případ G - **spojené ročníky** - Učitel - uklidňuje děti po přestávce, píše na tabuli části těla, které děti napadají

- dává otázky na kostru - co je kostra, jaké má části, pobízí děti k tomu, aby části ve stojícím ukazovaly na svém těle
- ptá se dětí na kosti na lebce (lícní, temenní, týlní, horní a dolní čelist apod.), jak jsou kosti spojeny (švy), a jaké jiné spoje mohou být (klouby)
- postupně dělá zápis na tabuli - lebka, horní končetiny, dolní končetiny, hrudní koš, nejprve se ptá, pak píše na tabuli
- pokyny pro 4. třídu (příště je bude zkoušet)

- dává pokyn k otevření pracovních sešitů nebo pracovních listů
- nakonec si společně cvičení kontrolují, ukazuje špatné držení těla

Žáci - hlásí se a říkají různé části těla

- stoupají si a ukazují tyto části
- 5. třída se více zapojuje do dění, 4. třída je spíše v pozadí
- ukazují horní končetiny a jejich spojení, píší si zápis do sešitů (kdo nemá sešit, píše na papír), stále sedí jen v lavicích
- pracují na samostatné práci, společně s učitelem pak kontrolují
- předvádějí správné držení těla

Případ G - Učitel - rozděluje žáky na skupiny holky a kluci

- říká otázky hry - AZ kvíz, usměrňuje žáky při hře
- zadává pokyn k otevření učebnice a ke čtení o českých králich
- po každém odstavci se zvědavě ptá, co v něm bylo
- dává pokyn k otevření sešitu na zápisy – píše zápis na tabuli
- ve zbytku hodiny ještě přednáší zbývající otázky z AZ kvízu

Žáci - rozdělují se do skupin, snaží se radit ve skupině a uhádnout otázky, podle správnosti si přidávají bod na trojúhelníku, někteří se nezapojili vůbec

- čtou článek v učebnici, odpovídají na otázky učitele ohledně českých králů
- otevírají si sešit a píší zápis, povídají pověst o Přemyslu a nakonec se chystají na další hodinu

Kompletní přednes protokolu vybraného pozorování si můžeme prohlédnout v příloze č. 5.

Z hlediska **zájmu učitelů a žáků o učivo** mohu pozorováním vyhodnotit jako stejnorodé. Žáci se s nadšením zapojovali do skupinových prací, rádi vypracovávali a odpovídali na otázky dané učitelem, systematicky si rozdělili práci ve skupině. Při soutěžích se snažili vyhrávat. Pokud učivo učitel vysvětloval, snažili se mu porozumět a stručně si zapsat poznámky do sešitu. Samozřejmě u menších žáků jsem se setkala s větším neklidem a nesoustředěním. Paní učitelka je však zvládala. Bylo zajímavé sledovat, jak na ně působí motivace tzv. Cestou za pokladem. Je to hra, při které děti získávají kolečka za cokoli (záleží na paní učitelce) do barevných políček. Když mají všechna kolečka na barevných papírcích, mohou se s figurkou posunout na bližší políčko za pytlík plného zlata. Tudíž jim vkladla i zájem o učivo.

Vzájemná spolupráce mezi nimi se také nevymykala. Pokud děti dostaly pokyny k práci, začaly ji konat. U spojených ročníků jsem se setkala s výbornou organizací, kdy se paní učitelka mohla spolehnout na klid a pracovitost žáků při samostatné práci. Samozřejmě zde byly i stinné chvíle. Stalo se, že některý z žáků byl nepozorný, nechtělo se mu zadaný úkol plnit, byl otrávený apod. Opět v této situaci zmíním prvouku v prvním ročníku. Dětem déle trvaly přechody mezi jednotlivými úkoly, takže vynucení spolupráce bylo pro paní učitelku namáhavou činností. Avšak bravurně a s přehledem vše zvládá a děti na ni patřičně reagují. Třeba i s pomocí Cesty za pokladem.

Nakonec nám zbývá ještě vyhodnotit míru **korespondence se Školním vzdělávacím programem** dané školy. Na tuto otázku jsem se zeptala přímo učitelů. Oni sami vědí, jak jejich ŠVP funguje a podle čeho se orientují. Téměř ve všech případech jsem se setkala s odpovědí: „učivo v předmětu uzpůsobuji podle předem stanoveného měsíčního plánu, který je vytvořen na základě školního vzdělávacího programu“. Pouze jedna jediná odpověď se odlišovala: „pracuji převážně podle tématu, která jsou v učebnici“.

6.3 Shrnutí

Předvedením výsledků pozorování jsme došly k následujícím ustanovením. Můžeme tak zodpovědět výzkumné otázky, na které se výzkum zaměřil v úvodu. Je patrné, že nejvíce používanou formou ve všech školách je forma hromadná. Řekla bych, že se jí nevyhneme ani v jedné hodině. Ať už dohromady všem žákům zadáváme činnosti pro práci, domácí úkoly, pokyny pro skupinovou práci, vyhodnotila bych ji jako formu ve školství velice nutnou. Poskytne prostor vysvětlit, probrat, předvést velké skupině osob jakékoli učivo nebo ukázkou. Mezi metodami se zcela jasně neobejdeme bez vysvětlování. Je, dle mého názoru, ta nejvíce potřebná metoda ve výuce. Každý učitel žákům musí učivo nejprve přednést a vysvětlit. Poté teprve může dojít k dalšímu pracování. Sice jsem ji vytyčila jako nejpotřebnější, ale na stejnou úroveň bych dala i jednu z názorně demonstračních metod, a tím je metoda předvádění. Společně vytváří komplex dokonalosti. Pokud můžeme dětem daný jev vysvětlit a zároveň i předvést, je úspěch zaručen.

Učitelé, jak můžeme ve výsledcích vidět, nejsou daleko od používání rozhovoru a diskuse. Dávají tak prostor i pro žáky samotné. Mohou vyjadřovat své poznatky a názory

na určitý jev. Výzkumná otázka ohledně klíčových kompetencí je ve výsledku zajímavá. Určitá konkrétní vymezení jsem vypořádávala z RVP ZV. Vyplývalo na povrch, že se kompletně všechny klíčové kompetence neprojeví ani v jedné pozorovací hodině. Nejvíce se z nich projevila kompetence k učení, sociální a personální, občanské a komunikativní. V zastoupení průřezových témat se nám v absolutní převaze ukazuje Osobnostní a sociální výchova. Kromě případu G bylo vypořádáno ve všech variantách pozorování. Environmentální výchovou přispěly případy pozorování A, D a E. Jedná se o příklady předmětů Prvouka nebo Přírodověda. Zabývaly se živou a neživou přírodou se zmíněním o problémech životního prostředí a její ochraně před nepříznivými vlivy. Celkově bych všechna pozorování shrnula jako příkladnou zkušenost do budoucí praxe. Bylo vidět, že každá paní učitelka má svůj způsob učení a chování k dětem. Používají různé druhy metod a forem práce, různé pomůcky apod. Avšak každá svým přístupem chce to samé. Dát žákům vědomosti, dovednosti tak, aby je mohli využít v praktickém životě.

7 VEDLEJŠÍ VÝZKUMNÁ METODA - DOTAZNÍK

Kousek po kousku se diplomová práce blíží k závěrečné fázi výzkumu. S ní souvisí vypracování poslední výzkumné metody. V předešlých kapitolách, podkapitolách a oddílech nás seznámila s rámcovou analýzou a jejím podrobným zpracováním. Následně na ni navázala metoda pozorování, jež se vyznačovala nepřímým kontaktem pozorovatele a pozorovaného subjektu. Podrobné vyhodnocení výsledků obou metod nám přispělo k hlubšímu povědomí o vybrané vzdělávací oblasti. Pro splnění triangulace jí k dokonalosti chybí dotazníkové šetření, které nám ukáže, jak se učitelé seznámili se vzdělávací oblastí, čeho v ní využívají a v jaké míře s ní pracují. Otázky do dotazníku byly zvoleny k dané problematice a k předem stanovým cílům, jichž chce diplomová práce dosáhnout:

- Jaká je úroveň povědomí učitelů prvního stupně o zmíněné sféře?
- V jaké míře používají organizačních forem práce a pomůcek?
- Mají povědomí o plánovaných změnách v této oblasti?

7.1 Metodika výzkumu

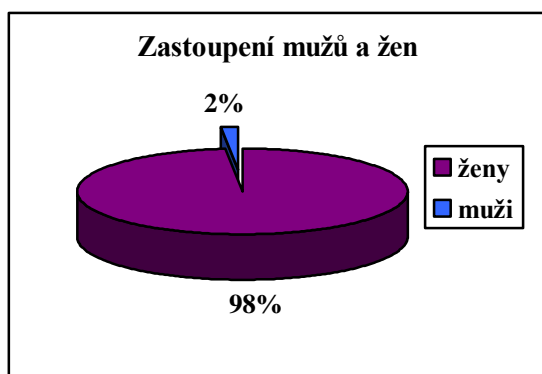
Dotazníkové šetření bylo sestaveno z kombinace třech otevřených, osmi uzavřených a dvou škálových otázek. Ucelený koncept čítá celkem třináct otázek. V úvodní části dotazníku nechybí stručné seznámení o jeho obsahu, důvodu vypracování, ale i patřičné instrukce k vyplnění: *„Dobrý den, jsem studentkou pedagogické fakulty a obracím se na Vás s žádostí o vyplnění krátkého dotazníku. Ve své diplomové práci provádím výzkum, který se zaměřuje na analýzu školních vzdělávacích programů základních škol. Výzkum se zaměřuje pouze na vzdělávací oblast - **Člověk a jeho svět**. Dotazník si klade za cíl podrobněji zmapovat povědomí o této oblasti ze strany učitelů prvního stupně. Otázky jsou založeny převážně na otevřených odpovědích, to znamená, že uvedete svůj vlastní komentář, myšlenku nebo názor. Objevují se mezi nimi i otázky s uzavřenými odpověďmi, ze kterých zvolíte kroužkem jednu nebo více z nabízených možností. Vaše odpovědi budou podkladem pro výzkumnou část mé diplomové práce. Prosím o vyplnění dotazníku v souladu s pokyny uvedenými vždy při zadané otázce - doba pro vyplnění dotazníku netrvá déle než 10 minut. Předem Vám velmi děkuji za spolupráci. Alena Kušková“.*

Jedinou možnou skupinou se pro výzkum stali učitelé prvního stupně základních škol. Dotazník si klade za cíl zjistit, jaká je míra povědomí učitelů prvního stupně o oblasti Člověk a jeho svět. Otázky se zaměřují na spokojenost s počtem hodin pro předměty, začleňování průřezových témat ve škole a jejich míru uplatnění, používání organizačních forem a pomůcek ve výuce a na osobní názory ohledně této oblasti. Celkový počet respondentů, kteří ochotně dotazník vyplnili, bylo **58**. Vzhledem k tomu, že se jedná o vedlejší výzkumnou metodu, bude to jako příklad dostačující. Ucelený koncept dotazníku můžeme shlédnout v příloze č. 6.

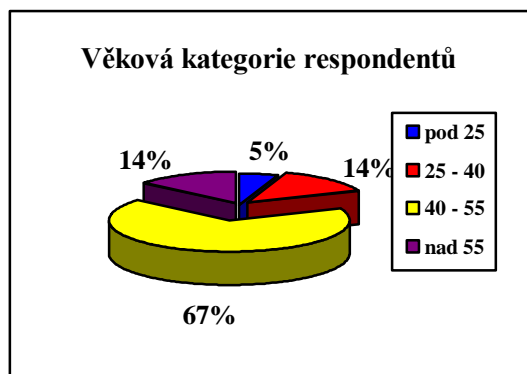
7.2 Výsledky dotazníkového šetření

První a druhá otázka je zvolena čistě z charakteristického hlediska. Konkrétně pohlaví má za úkol dát přehled o zastoupení mužů a žen. Druhá z nich nám vyznačuje přehled o tom, z jaké věkové kategorie dotyční respondenti pocházejí. S výsledky nás seznamují níže uvedené grafy 1 a 2.

Graf č. 1

Graf č. 2

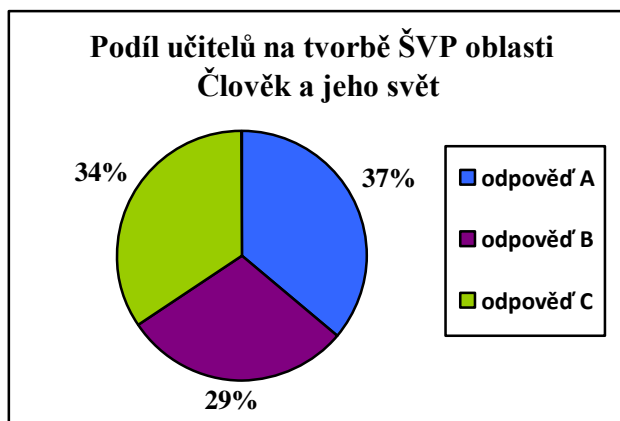

Grafy nám ukazují procento zastoupení mužů a žen, z nichž s naprostou převahou vítězí ženské pohlaví. Nejčastější zastoupení měla věková kategorie v rozmezí 40 - 55 let. Celkem se objevilo 39 případů, ze kterých bylo vypočítáno konečných 67% ze všech zúčastněných. Shoda se objevuje u kategorií 25 - 40 a nad 55 let. Celkový počet respondentů je 8.

Další z kladených otázek se zaměřila pouze na oblast Člověk a jeho svět. Nejprve učitelé uváděli, zda se na tvorbě ŠVP právě v této oblasti podíleli. Možnosti měli celkem tři: A přímo se podíleli, B částečně se podíleli nebo C přímo se nepodíleli. Pokud zvolili první

dvě z možností, dotazovala jsem se jakým způsobem. Graf č. 3 nám podává informace o procentech odpovědí.

Graf č. 3

Celkový nejvyšší počet 37% respondentů znamenalo, že tuto odpověď zvolilo 21 z nich. Setkala jsem se i se zdůvodněním, že na škole se práce na ŠVP rozdělovala. Proto pak dochází k odlišným odpovědím. Pouze někteří učitelé byli touto oblastí pověřeni přímo. Hned za ní se objevuje 20 odpovědí C, které čítaly v uceleném grafu 34%. O **způsobu podílení se** na tvorbě ŠVP této oblasti se analýzou dostalo k následným příkladům:

Odpověď A (celkem 21 respondentů)

- vytváření časového plánu jednotlivých ročníků, tvorba vzdělávacích materiálů (šablon)
- skupinová práce na kompetencích, rozvržení obsahu učiva, integrace průřezových témat
- vytváření plánů klíčových kompetencí, tvořila jsem plány pro všech 5. ročníků
- seznamování s výsledky činností pilotních škol
- tvořila jsem ŠVP pro Prvouku od 1. do 3. ročníku
- do počítačové formy jsem zapracovala všechny předměty této oblasti.

Odpověď B (celkem 17 respondentů)

- konzultace s kolegy a následné doplnění během výuky
- částečně se zapojili všichni učitelé
- tvorba projektů.

Následující dvě otázky si po učitelích vynutili otevřené odpovědi. Po prozkoumání byly vyčleněny vlastní komentáře či myšlenky učitelů.

4. Jaký hlavní význam pro Vás má oblast Člověk a jeho svět?

Odpovědi:

- poznávání nových věcí, získání nových poznatků, vést žáka k samostatnému vystupování a bezproblémové komunikaci
- pěstuje pozitivní energii ke spolužákům, učitelům, rodině
- vytváření pracovních návyků, orientace ve světě a propojování zeměpisných a historických informací, rozpoznání rozdílů mezi lidmi, tolerantní chování, poznávání světa kolem sebe
- význam pro praktický život, vztah k prostředí, seznamuje žáky s nejbližším okolím
- velký význam, protože vychází ze života, využívá nových metod práce a forem práce
- je východiskem pro další předměty (dějepis, zeměpis, ale i etiku a společenské vědy).
- propojení teorie s praxí, umění včas a dobře reagovat
- všechny předměty jsou pro mě výzvou a inspirací, žáci si vytváří vztah ke svému okolí, domovu
- možnost uplatnění v modelových situacích, možnost samostatného rozvíjení žáka
- seznámit žáky se základy učiva o přírodě, člověku a naší vlasti
- děti poznávají svět, zákonitosti přírody, které jsme všichni součástí

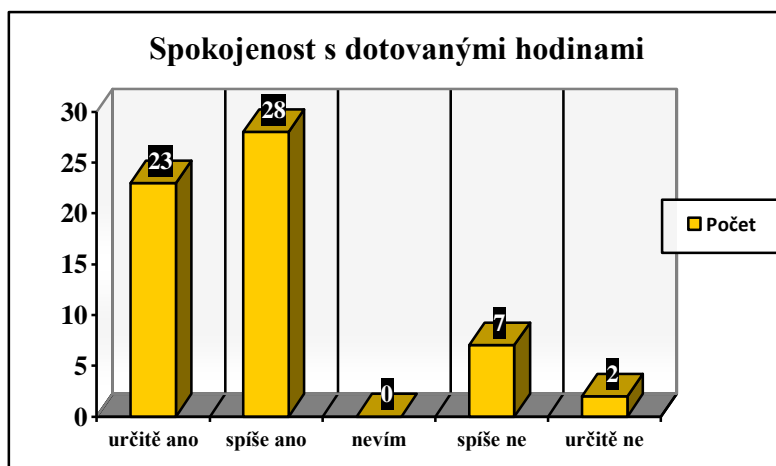
5. Na co kladete při výuce této oblasti největší důraz?

Odpovědi:

- názornost a propojení s praxí
- na základní dovednosti potřebující pro život
- vytváření vztahu sobě a svému okolí, umět řešit situace
- na pozitivní atmosféru
- projektové vyučování
- na rozvoj vztahu k přírodě, na ucelený přehled, na prožitek, modelové situace
- na práci s knížkami (encyklopediemi, naučnou literaturou) a internetem
- na prožitek, využití interaktivní tabule (tvoření vlastních výukových programů)
- na zájem o učivo a předmět
- na vlastní úvahy, názory
- na všeobecný přehled
- pozorování, zjišťování a pochopení souvislostí
- na shrnutí pozorování ve třídě (práci ve skupině)
- na učení prožitkem (zážitkové vyučování) - práci ve skupinách, pokusy, předvádění apod.
- důraz na vycházky do přírody

U otázky číslo 6 pracovali učitelé na dvě etapy. Úkolem bylo vybrat jednu z uzavřených odpovědí a následně svoje rozhodnutí zdůvodnit, a to ať už bylo jakékoliv. Nebyla upřednostněna žádná kategorie pro zdůvodnění, jako tomu bylo u otázky třetí. Díky grafu číslo 4 si můžeme představit, jak jsou učitelé s počtem přidělených hodin pro předměty spokojeni.

Graf č. 4 - Spokojenost učitelů s dotovanými hodinami

Převažuje spíše spokojenost s počtem dotovaných hodin než nespokojenost. Stalo se však, že u jednoho z dotazníků paní učitelka dodala: odpověď určitě ano „(pro 3., 5. ročník)“, odpověď určitě ne „(pro 4. ročník)“. U dalšího případu pak paní učitelka uvedla k odpovědi spíše ano dodatek „(pro 1. – 3. ročník)“, k odpovědi spíše ne „(pro 4. a 5. ročník)“. Pochopitelně později na podotázku přispěly i vysvětlením proč. U **zdůvodnění**, proč tak označily, se objevily tyto názory:

- mohl by být větší čas pro procvičování a opakování
- málo hodin, moc učiva
- pro 1. – 3. ročník dostačující, pro 4. a 5. ročník bych uvítala více hodin pro vlastivědu
- je málo času na praktické činnosti, vycházky, pokusy a práci s odbornou literaturou
- mohlo by být více času pro práci s IT, práci s různými metodami
- je dostačující
- o mnoha věcech se zmíníme téměř ve všech hodinách
- jsem pro tři hodiny týdně (ale to se asi nepodaří prosadit)
- tím, že látka - Čas prolíná i do jiných předmětů (Hv, Vv a Čj), můžu s dětmi diskutovat i tam

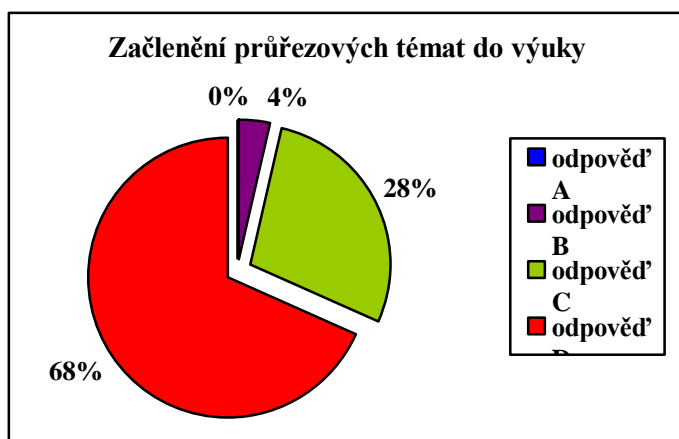
- více hodin nepotřebuji, vyučuji v blocích a tak je zařadím podle potřeby (předměty se navzájem prolínají)
- čas je pro mě variabilní, učím totiž v blocích
- vyčerpala bych i více hodin, třeba pro projekty
- není nutné, když potřebuji něco dodělat, věnuji kousek času z jiné hodiny
- je důležité dobré rozvržení učiva.

Je však důležité zmínit, že 22 dotazovaných na zdůvodnění vůbec nereagovalo.

7. Jsou na vaší škole zařazovány samostatné předměty i pro průřezová témata?

- A) všechna průřezová témata se vyučují jako samostatný předmět
- B) alespoň jedno průřezové téma se vyučuje jako samostatný předmět
- C) některé z nich jsou zařazovány jako samostatné předměty, ovšem nepravidelně
- D) vůbec se nezařazují jako samostatné předměty

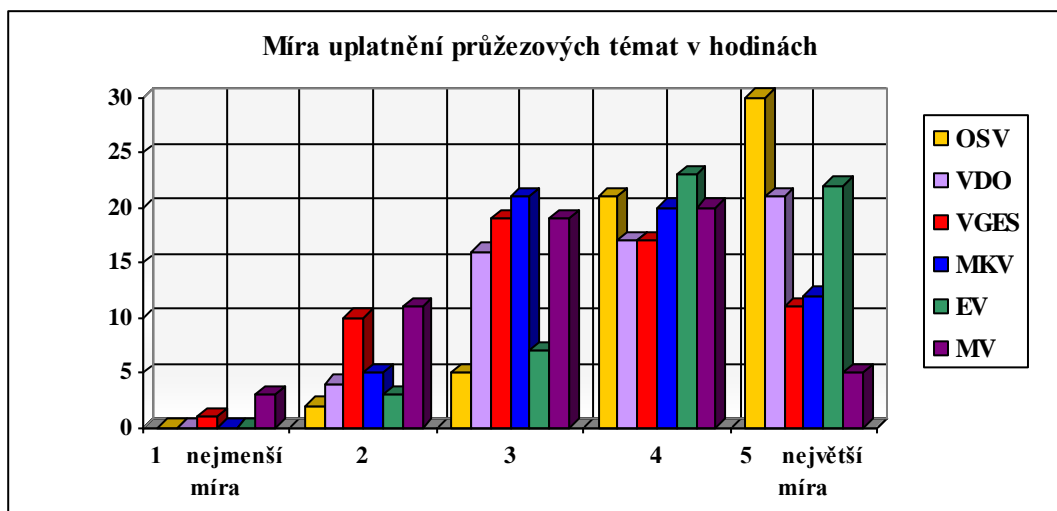
Graf č. 5

V grafu můžeme vidět, že absolutně žádná škola nezařazuje průřezová témata jako samostatné předměty a to ani v jediném případě. Tudíž odpověď A se vůbec neobjevuje. Poměrně velké procento měla odpověď C (16 případů), kdy je jako samostatné předměty školy zařazují, ovšem ne v pravidelných intervalech. Největší procento (68%) s celkovým počtem 39 respondentů zaujímá poslední z odpovědí, kdy se jako jedinečné předměty na školách neplánují.

Jiné je to s jejich mírou uplatnění v daných hodinách Vlastivědy, Přírodovědy a Prvouky. Zde už zabrousíme do oblasti škálových otázek, kde učitelé mohli určovat dle předem stanovené stupnice velikost uplatnění. Graf číslo 6 nám nabízí ukázkou vyhodnocení. Číslo 1 znamená nejmenší míru. Ta se postupně dalšími čísly zvyšuje, až k číslu 5, které je zástupce největší míry začlenění.

Graf č. 6

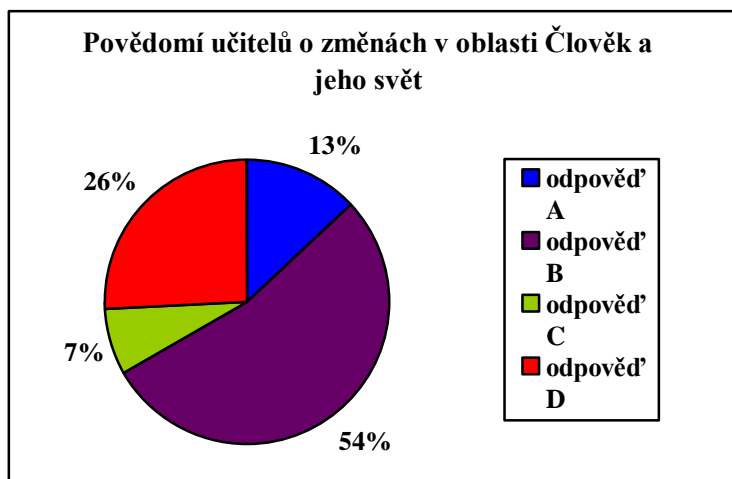
S nejvyšším počtem uplatnění se zařazuje na první místo Osobnostní a sociální výchova s celkovým počtem 30 případů. Hned za ní je Environmentální výchova s počtem 22 označení. Je zřejmé, že Výchova demokratického občana má také svůj díl. Je s největší mírou hned třetí v pořadí se svými 21 označeními. V pozadí zůstává Mediální výchova. Ta naopak kraluje v nejmenší míře uplatnění s počtem 3 odpovědí. Průměrně vyčteme, že se pohybujeme spíše ve větší míře uplatnění všech průřezových témat.

Devátá a desátá otázka se učitelů vyptávala na probíhající změny ve školství. Konkrétně se týkaly změn zkoumané oblasti, Člověk a jeho svět. Devátá otázka byla uzavřená. Ptala jsem se, zda se učitelům donesly zmíněné plánované změny oblasti, Člověk a jeho svět. Vybírali ze čtyř nabízených odpovědí:

- A) ano, mám je prostudované
- B) ano, zaslechl/a jsem tyto změny
- C) nevím, nezajímал/a jsem se
- D) ne, o žádných změnách nevím

Její vyhodnocení ukazuje graf číslo 7.

Graf č. 7

Největší procento zastupující 29 respondentů se objevuje u odpovědi B. Tudiž, učitelé mají povědomí o změnách, ale bližší informace nedokážou říct.

U desáté otázky měli učitelé opět možnost napsat své vlastní připomínky a názory. Když předešlá otázka byla věnována plánovaným změnám, zeptala jsem se, jaké změny by oni sami uvítali. Spousta lidí spousta názorů. Celkově 17 respondentů nevedlo odpověď. Ostatní z nich se viděli v následovných **konstatováních**:

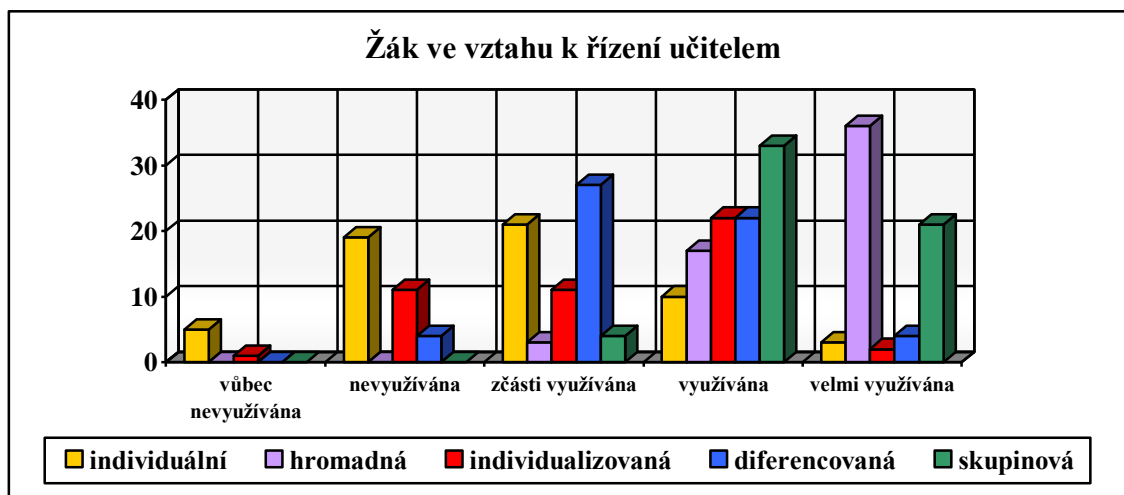
- žádné
- nejsem zastáncem příliš velkých změn
- nevím
- méně je někdy více, pracovat jen se základním učivem
- více materiálu
- nedokážu říct
- nepřemýšlela jsem nad tím
- některá témata probrat více do hloubky, některá méně
- více finančních prostředků na materiál
- zjednodušila bych jej
- větší prostor pro zajímavou práci – počítače, skupinová práce, projekty, interaktivní tabule
- v této době nepotřebuji změny
- možná více projektů celostátních projektů

Dostali jsme se k další otázce, u níž dotazovaní učitelé doplňovali formou škálových odpovědí. Za cíl si kladla, v jak velkém množství užívají učitelé různých organizačních forem. Z literatury byly vytyčeny organizační formy z hlediska žák ve vztahu k řízení

učitelem a z aspektu organizačního rámce. Grafy číslo 8 a 9 dávají výsledek prostudovaných výběrů. V nich se konkrétně objevují vybrané odpovědi. Učitelé však v nabídce měli vysvětlivky pouze v úvodu otázky. Poté doplňovali jen na škále od 1 do 5, kde 1 znamenala vůbec nevyužívána, 2 nevyužívána, 3 zčásti využívána, 4 využívána a 5 velmi využívána.

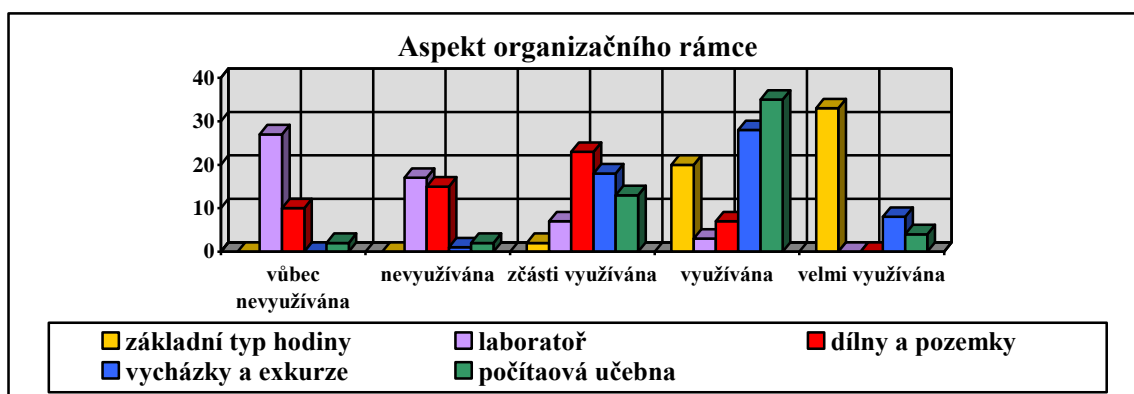
Graf č. 8 - Míra užití organizačních forem práce

Z grafu je patrné, že nejvyšší míru uplatnění má forma hromadného učení (celkově 36 případů). Učitel předá informace velkému množství žáků zároveň. Skupinové vyučování sice nevede v odpovědi velmi využívaná forma, ale naopak s 33 případy se řadí na nejvyšší pozici v odpovědi využívána. Zčásti využívaná je nejvíce diferencovaná forma učení (27 příkladů). Hromadná a skupinová forma výuky se objevuje pouze v odpovědích 3, 4 a 5. Nejméně praktikovaná forma výuky je individuální. Ukazuje se ve větší míře u odpovědí 1, 2 a 3.

Graf níže seznamuje s využitím prostoru ve výuce. Zda učitelé kombinují různé druhy vyučování nebo se spíše přiklání k vyučovací hodině základního typu.

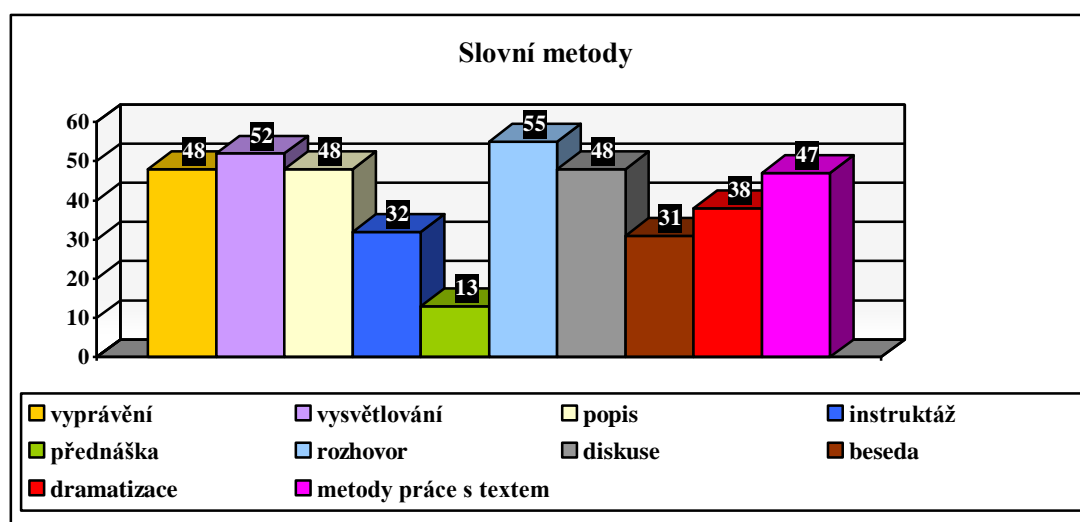
Graf č. 9 - Míra užití organizačních forem práce

Vůbec nevyužívanou formou výuky je na prvním stupni vyučování v laboratořích (27 odpovědí). Je však zajímavé, že přece jen ji někteří uvedli jako zčásti využívanou (7) nebo využívanou (3). Stěžejní je poměr mezi hodinou základního typu a počítačovou učebnou. Počítačová učebna vede se svými 35 případy v odpovědi využívána. Hodina základního typu je nejvíce začleněna v odpovědi velmi využívána, avšak v menším měřítku než předcházející počítačová učebna. Čítá pouze 33 odpovědí. V pozadí nezůstávají i vycházky a exkurze. Jsou stále využívanější formou práce.

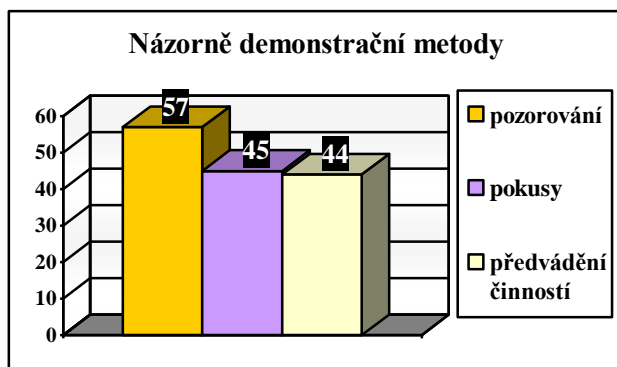
Předposlední otázka se v dotazníku zaměřila na výukové metody. Pedagogové zatrhávali ty metody, které ve svých hodinách Prvouky, Přírodovědy a Vlastivědy uplatňují. Dle literatury byly metody rozděleny do několika skupin. První z nich metody slovní, dále pak metody názorně demonstrační, praktické a aktivizující. Metody slovní se rozčleňovali do podkategorií monologické, dialogické a metoda práce s textem a písemnými pracemi. Metody názorně demonstrační vymezily podkategorie pozorování a předvádění. Praktické metody nabízí kategorie nácvik pohybových a praktických dovedností, žákovské pokusy a laboratorní činnost, grafické a výtvarné práce. Grafy číslo 10, 11, 12 a 13 dávají dohromady výčet počtu všech používaných výukových metod.

Graf č. 10

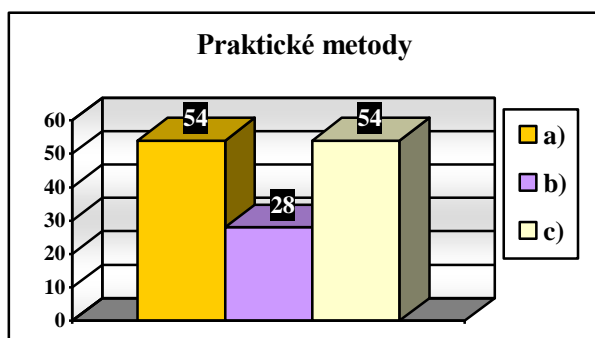
Z kompletního počtu 58 respondentů téměř všichni používají metodu rozhovoru a vysvětlování. Se shodou se setkáváme u vyprávění, popisu a diskuse se 48 označeními. Hned za nimi je metoda práce s textem. Nejméně používaná je přednáška.

Graf č. 11

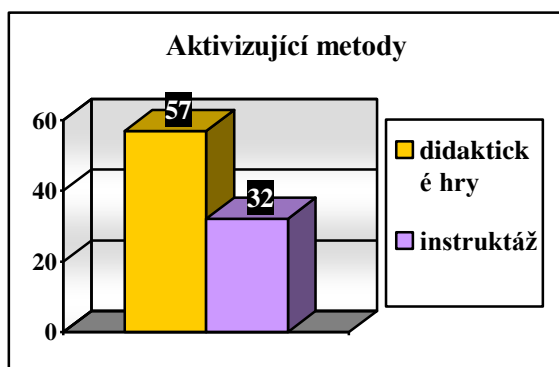
Nejvíce uplatňovanou metodou je pozorování. Bez jednoho případu tvoří téměř dokonalý příklad.

Graf č. 12

Z grafu vidíme shodující se počty odpovědí u nácviku pohybových a praktických dovedností a grafických a výtvarných pracích.

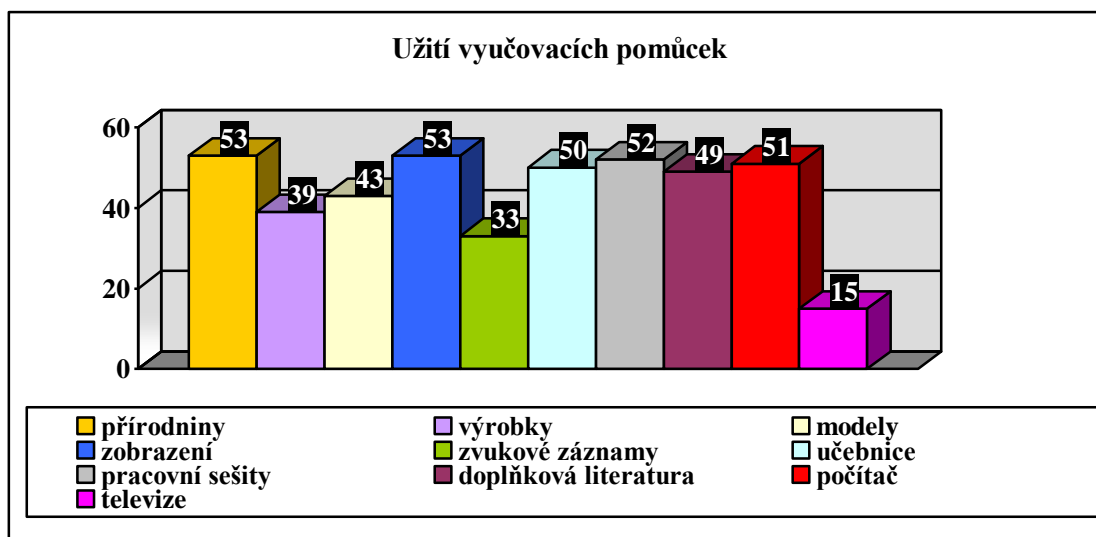
Graf č. 13

Je vidět, že s didaktickými hrami pracuje téměř 100% dotazovaných učitelů. Naopak instruktáž takovou míru nemá. Uplatňuje se v 55% z celkového počtu respondentů.

Poslední otázka se zaměřovala na pomůcky. Opět díky vybrané literatuře byly vypracovány následující typy pomůcek do několika kategorií. Patřily by sem originální předměty a reálná skutečnost, zobrazení a znázornění předmětů a skutečností, textové pomůcky, pořady a programy pomocí didaktické techniky. Konečný graf číslo 14 nám vymezuje počet odpovědí u dané pomůcky.

Graf č. 14

Zajímavostí u této otázky byli dopisky učitelů ohledně interaktivních tabulí. Stalo se u 8 respondentů, kteří k didaktické technice mimo televizi a počítač dopsali i práci s ní. Z pohledu je očividné, že nejméně učitelé využívají jako pomůcku televizi.

7.3 Shrnutí

Dotazníkové šetření uzavírá celou výzkumnou část diplomové práce. Podařilo se dosáhnout cílů, které byly vytyčeny. Výsledek o povědomí učitelů o vzdělávací oblasti Člověk a jeho svět se zdá být poměrně na vysoké úrovni. Objevovaly se případy, kdy učitelé důkladně rozebrali tuto sféru výzkumu. V otevřených otázkách odpovídali dle svého názoru či myšlenky. Ty se ve většině případů podobaly. Poměr mužů a žen ve školách nebylo překvapením. V dotazníku se objevil pouze jeden muž. Ženský kolektiv je totiž na primárních školách ve většině případů. Stejně tak je to s věkovou kategorií. Do popředí vystupují učitelé středního věku. Zajímavé je, že ve stejné míře se objevují pedagogové nad 55 let a učitelé od 25 do 40 let.

U počtu dotovaných hodin jsme se nesetkali s odpovědí neví. Vždy se přikláněli ke kladné nebo záporné variantě s následným vysvětlením. Z hlediska organizačních forem učitelé nezůstávají u jedné možnosti. Kombinují všechny různé varianty, ať už jsou z hlediska prostoru nebo vztahu k řízení učitelem. Stále se nejčastěji vyskytuje hromadná výuka a hodina základního typu v kmenové třídě. Avšak jde o stále větší rozšíření v oblasti vycházek a exkurzí, počítačových učeben, užití skupinového vyučování apod. Nedílnou součástí vyučování jsou pomůcky, bez nichž učitelé nepracují. V dotazníku jsme se nesetkali s tím, že by nebyla zatržena pomůcka. Naopak někteří učitelé dopsali práci s interaktivní tabulí. Doba jde dopředu a s ní i další nové možnosti. Proto jsou neustále metody výuky dodávány a obměňovány.

Poslední cíl dotazníku se týkal míry povědomí o plánovaných změnách v této sféře. Více jak polovina dotazovaných o plánovaných změnách pouze zaslechla, ale nemá je prostudované. Další většina respondentů zodpověděla, že o žádných změnách vůbec neví. Celkově jde shrnout, že se učitelé na prvním stupni zajímají o to, co se ve školství děje.

ZÁVĚR

Diplomová práce nás zavedla do problematiky vzdělávací oblasti Člověk a jeho svět. Je to jedna ze sfér Rámcového vzdělávacího programu, kterou si učitelé zapracovali do svých Školních vzdělávacích programů. Všechny z nich vychází z RVP ZV a díky manuálu pro tvorbu školních vzdělávacích programů si každá škola vytvořila její strukturu po svém. Na základě toho s ní pedagogové ve stanovených hodinách pracují. Obsahově byla práce rozdělena do dvou částí - teoretické a výzkumné.

Právě Školní vzdělávací programy hráli důležitou podstatu výzkumné části této práce. Došlo k rámcové analýze osmi ŠVP různých základních škol. Aspekty přihlížely k počtu dotovaných hodin, k uceleným názvům jejich programů a vyučovacích předmětů, charakteristice obsahu, použití organizačních forem a metod práce a k počtu stran věnovaných zkoumané oblasti. Nesmělo chybět i zakomponování klíčových kompetencí a průřezových témat. K čemu v daném předmětu směřují, co u žáků konkrétně rozvíjí a formují.

Hlavním cílem výzkumné části bylo vyhodnocení míry podobnosti vybraných ŠVP. Díky deskripci se jej podařilo naplnit. Vyhodnocením se dospělo k výsledku, že se Školní vzdělávací programy od sebe vždy nějakými odlišnostmi různí. Tudiž ani jeden ze vzorků se neztotožňuje s jiným. Rozdílnost spočívala převážně ve struktuře oblasti Člověk a jeho svět. Téměř každá škola si strukturu dané sféry zaznamenala svým vlastním způsobem. Stejnou koncepci u všech tří předmětů měly jen základní školy 2, 5, 6 a 7. Rozebráním metod práce a organizačních forem se výzkum setkal s většinovým počtem případů, kdy je školy ve svých programech vůbec nevedly. Za důležitý byl považován aspekt názvu předmětů. Předměty Prvouka, Vlastivěda a Přírodověda si stanovily kompletně všechny základní školy stejně.

Jakým způsobem vypadá praxe a jaké povědomí mají učitelé o oblasti a jejích změnách, byl úkol pro nezúčastněné pozorování a dotazníkové šetření. Díky vytvořenému protokolu o pozorování byla možnost přihlížet na hodiny Vlastivědy, Přírodovědy a Prvouky přímo v terénu. Nijak se nezasahovalo do dění. Pouze se sledovalo, jakým způsobem učitelé z oblastí Člověk a jeho svět pracují. Nechyběla souhra začlenění průřezových témat, použití organizačních forem a metod práce. Důležitý aspekt se zaměřil na konkrétní činnost a chování učitele a žáků. Pozorování podrobně zmapovalo různé temperameny učitelů, dětí a jejich

vzájemné vztahy. V neposlední řadě vyzdvihlo atmosféru a vzhled třídy, ve které hodina probíhala. Dokonce byla možnost shlédnout hodinu, kde se střetly dva ročníky dohromady. Paní učitelka si zde patřičně rozvrhla práci a věnovala čas oběma z nich.

Dotazníkové šetření si kladlo za otázku, jaká je míra povědomí o zkoumané oblasti. Z hlediska analýzy výsledků jsem došla k poznatku, že učitelé o oblasti Člověk a jeho svět mají své vyhrazené názory a komentáře. Každý s ní pracuje dle svého uvážení. S příkladem přichází například myšlenka výuky předmětů oblasti v blocích. Stanovilo by se tak více času pro práci, kdy jen jedna hodina nestačí. Je to však na každém z nich. Nabízela se i otázka týkající se změn v této oblasti. Je zajímavé, že ne každý učitel se úplně zajímá o plánované změny. Dvaceti šesti procentní část o nich vůbec netušila.

Teoretická část nás provedla historií vzdělávací oblasti, Člověk a jeho svět. Začala uceleným komplexem současného pojetí v Rámcovém vzdělávacím programu a postupně se přeorientovala na její minulost. Druhá kapitola se ještě vrátila k seznámení s plánovanými změnami ve zkoumané oblasti spolu s konkrétními příklady a kompletním uvedením v přílohách na konci diplomové práce. Tím tak splnila veškeré dané cíle.

Historie stručně vystihla vývoj do roku 1774. Následně pokračovala zlomovým rokem 1774 a Marií Terezií, která započala etapu povinného školství. Poslední kapitola vycházela z přehledu dění v oblasti od počátku 20. století do dnešního pojetí. Zde docházelo k několika změnám v učebních osnovách, s nimiž se ukázaly i proměny názvů předmětů zkoumané sféry a jejich kombinace v zakomponování do plánů základních škol. Nejprve se oblast stala součástí mateřského jazyka, poté jen samostatnou součástí. Od roku 1976 jsme se mohli setkat i s novým přírůstkem – Přírodovědou. Do té doby pouze s pojmenování Vlastivěda a Prvouka.

Pokud bych měla na závěr shrnout poznatky z vybrané problematiky, řekla bych, že celá staletí se oblast neustále postupně rozvíjela a zdokonalovala. Od prvního názorného učení u Jana Ámose Komenského až po dnešní pojetí oblasti jako samostatných předmětů. Zjistila jsem, že praxe a teorie jdou ruku v ruce společně. Dle mého názoru, pokud neznáme alespoň něco z teorie, nemůžeme využít následně v praxi. Překvapilo mě, že učitelé vyhledávají stále nové druhy pomůcek (interaktivní tabule), kombinují různé metody práce

a organizačních forem. Každý z učitelů má však svůj jedinečný způsob učení a záleží jen a jen na něm, jak si tuto oblast uchytí a dále předá dětem. Musí se však držet stanoveného Školního vzdělávacího programu. Dobré je zařazování různých skupinových či třídních a školních projektů. Ty naopak rozvíjí klíčové kompetence u žáků a pomáhají utužovat vztahy mezi nimi.

SEZNAM ZKRATEK

RVP ZV – Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání

ŠVP – Školní vzdělávací program

VÚP – Výzkumný ústav pedagogický

APOD. – A podobně

ČR – Česká republika

MŠMT – Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy

Hv – Hudební výchova

Vv – Výtvarná výchova

Čj – Český jazyk

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

Literatura

1. BLATNÝ, Ladislav a Vladimír JŮVA. *Kapitoly z dějin pedagogiky*. 1. vyd. Brno: Vydavatelství Masarykovy univerzity, 1996, 75 s. ISBN 80-210-1295-1.
2. CIRO, Miroslav. VÝZKUMNÝ ÚSTAV PEDAGOGICKÝ. *Ke koncepci základní školy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1969.
3. HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2008, 407 s. ISBN 978-80-7367-485-4.
4. JUN, Vladimír Jůva sen. *Stručné dějiny pedagogiky*. 3., rozš. vyd. Brno: Paido, 1995. ISBN 80-859-3107-9.
5. KASPER, Tomáš a Dana KASPEROVÁ. *Dějiny pedagogiky*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2008, 224 s. Pedagogika (Grada). ISBN 978-802-4724-294.
6. MACHAČ, Antonín. *Učivo k názornému vyučování v prvních ročnících školy obecné*. Vídeň: ED. HOLZEL, 1905.
7. MARÁDOVÁ, Eva a Lenka KUBRICHTOVÁ. *Rodinná výchova: Hygienické návyky, Péče o zdraví pro 6. - 9. ročník základních škol a odpovídající ročníky víceletého gymnázia*. Praha: Fortuna, 1999, ISBN 80-7168-660-3.
8. PHDR. ZDEŇKA MIKŠÍKOVÁ, CSc. *Vybrané kapitoly z prvouky a věcného učení*. první. Olomouc: Státní pedagogické nakladatelství, 1988, 178 s. ISBN 17 - 123 - 88.
9. MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ A NÁRODNÍ OSVĚTY. *Normální učební osnovy pro obecné školy*. Praha: Státní nakladatelství, 1933.
10. MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ A OSVĚTY. *Učební plán a učební osnovy pro školy národní*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1948.

11. MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ ČESKÉ SOCIALISTICKÉ REPUBLIKY. *Učební osnovy pro 1. - 4. ročník*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1976.
12. MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, mládeže a tělovýchovy České republiky. *Učební osnovy základní školy: Vlastivěda, 4. ročník*. Praha: Fortuna, 1991.
13. NELEŠOVSKÁ, Alena a Hana SPÁČILOVÁ. *Didaktika primární školy*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2005, 254 s. Učebnice (Univerzita Palackého). ISBN 80-244-1236-5.
14. PRŮCHA, Jan. *Přehled pedagogiky: úvod do studia oboru*. 3., aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2009, 271 s. ISBN 978-807-3675-677.
15. PRŮCHA, Jan. *Učebnice: teorie a analýzy edukačního média: příručka pro studenty, učitele, autory učebnic a výzkumné pracovníky*. Brno: Paido, 1998, 148 s. ISBN 80-859-3149-4.
16. RAŠKOVÁ, PH. D., Doc. PaedDr. Miluše. *Elementární učení o přírodě a společnosti od minulosti k současnosti*. první. Olomouc, 2006. ISBN 80-244-1381-7.
17. SKALKOVÁ, Jarmila. *Obecná didaktika: vyučovací proces, učivo a jeho výběr, metody, organizační formy vyučování*. 2., rozš. a aktualiz. vyd., [V nakl. Grada] vyd. 1. Praha: Grada, 2007, 322 s. ISBN 978-80-247-1821-7.
18. SPILKOVÁ, Vladimíra. *Proměny primární školy a vzdělávání učitelů v historicko-srovnávací perspektivě*. Praha: Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy, 1997, 121 s. ISBN 80-860-3941-2.
19. STRNAD, Emanuel. *Didaktika školy národní v 19. století*. Praha: SPN, 1975. ISBN 14-704-75.
20. VALIŠOVÁ, Alena a Hana KASÍKOVÁ. *Pedagogika pro učitele*. vyd. 1. Praha: Grada, 2007, 402 s. Pedagogika (Grada). ISBN 978-802-4717-340.

21. VAVRDOVÁ, Alena. *Didaktika vlastivědy*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2009, 75 s. ISBN 978-80-244-2263-3.
22. VÝZKUMNÝ ÚSTAV PEDAGOGICKÝ. *Manuál pro tvorbu školních vzdělávacích programů*. první. Praha: TAURIS, 2006. ISBN 80-87000-03-X.
23. VÝZKUMNÝ ÚSTAV PEDAGOGICKÝ. *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání s přílohou upravující vzdělávání žáků s lehkým mentálním postižením*. první. Praha: TAURIS, 2006. ISBN 80-87000-02-1.
24. *Vzdělávací program Obecná škola: pojetí obecné školy: učební osnovy obecné školy*. 4., upr. vyd. Praha: Portál, 1996, 270 s. ISBN 80-7178-106-1.

Internetové zdroje

Konzultační centrum VÚP- odpovědi k problematice ŠVP na ZŠ. VÝZKUMNÝ ÚSTAV PEDAGOGICKÝ. *Metodický portál* [online]. 2010 [cit. 2012-10-27]. Dostupné z: <http://clanky.rvp.cz/clanek/c/ZK/10135/KONZULTACNI-CENTRUM-VUP---ODPOVEDI-K-PROBLEMATICE-SVP-NA-ZS.html/>

MORKES, František. Gustav Adolf Lindner (1828 - 1887). In: *Metodický portál* [online]. 2007 [cit. 2012-12-17]. Dostupné z: <http://clanky.rvp.cz/clanek/c/Z/1081/gustav-adolf-lindner-1828-1887-.html/>

Otevřený svět. ZŠ Nádražní 5 [online]. 2010 [cit. 2013-03-24]. Dostupné z: <http://www.zsn5vy.ipex.cz/modules.php?op=modload&name=Sections&file=index&req=listsections&secid=56>

Podklady k výuce témat dopravní výchovy v základních školách. KOLEKTIV AUTORŮ. *Metodický portál* [online]. 2012, 28. 08. 2012 [cit. 2012-10-27]. Dostupné z: <http://clanky.rvp.cz/clanek/c/ZK/16447/PODKLADY-K-VYUCE-TEMAT-DOPRAVNI-VYCHOVY-V-ZAKLADNICH-SKOLACH.html/>

Standard základního vzdělávání, čj. 20819/95-26, ze dne 22. 8. 1995 (zveřejněn ve Věstníku MŠMT sešit 9/1995). In: *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy* [online]. 2001 [cit. 2013-02-15]. Dostupné z: http://aplikace.msmt.cz/HTM/Standard_ZV.htm

URBANOVÁ, Lenka. Informace o úpravách RVP ZV. In: *Metodický portál* [online]. 2012 [cit. 2012-11-16]. Dostupné z: <http://diskuze.rvp.cz/viewtopic.php?f=697&t=20765&start=0>

Materiály získané ze základních škol, u kterých nelze uvést citační zdroj

Školní vzdělávací program „Duha“

Školní vzdělávací program „Naše škola“

Školní vzdělávací program „Šance“

Školní vzdělávací program „Škola pro život“

Školní vzdělávací program „Škola zdravého životního stylu“

Školní vzdělávací program „Učení je radost“

Školní vzdělávací program „Živá škola“

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1 - Plné znění cílových zaměření z RVP ZV

Příloha č. 2 - Změny v RVP ZV ve vzdělávací oblasti Člověk a jeho svět

Příloha č. 3 - Kompletní ukázka přepisu Školního vzdělávacího programu

Příloha č. 4 - Nástin zpracování očekávaných výstupů a učiva

Příloha č. 5 - Protokol o pozorování

Příloha č. 6 - Dotazník

Přílohy

Příloha 1 – plné znění cílových zaměření

Cílová zaměření a klíčové kompetence vzdělávací oblasti:

- utváření pracovních návyků v jednoduché samostatné i týmové činnosti
- orientaci ve světě informací a k časovému a místnímu propojování historických, zeměpisných a kulturních informací
- rozšiřování slovní zásoby v osvojovaných tématech, k pojmenování pozorovaných skutečností a k jejich zachycení ve vlastních projevech, názorech a výtvorech
- poznání a chápání rozdílů mezi lidmi, ke kulturnímu a tolerantnímu chování a jednání na základě společně vytvořených a přijatých nebo obecně uplatňovaných pravidel soužití, k plnění povinností a společných úkolů
- samostatnému a sebevědomému vystupování a jednání, k efektivní, bezproblémové a bezkonfliktní komunikaci i v méně běžných situacích, k poznání a ovlivňování své jedinečnosti (možností a limitů)
- utváření ohleduplného vztahu k přírodě i kulturním výtvorům a k hledání možností aktivního uplatnění při jejich ochraně
- přirozenému vyjadřování pozitivních citů ve vztahu k sobě i okolnímu prostředí
- objevování a poznávání všeho, co jej zajímá, co se mu líbí, a v čem by v budoucnu mohl uspět
- poznávání podstaty zdraví i příčin nemocí, k upevňování preventivního chování, účelného rozhodování a jednání v různých situacích ohrožení vlastního zdraví a bezpečnosti i zdraví a bezpečnosti druhých

Příloha 2 – změny v RVP ZV v oblasti Člověk a jeho svět (změny jsou přeškrtnuty nebo podtrženy)

Část C   *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*   MŠMT Praha 2010
1

5 Vzdělávací oblasti

5.4 ČLOVĚK A JEHO SVĚT

Charakteristika vzdělávací oblasti

Vzdělávací oblast **Člověk a jeho svět** je jedinou vzdělávací oblastí RVP ZV, která je koncipována pouze pro 1. stupeň základního vzdělávání. Tato komplexní oblast vymezuje vzdělávací obsah týkající se člověka, rodiny, společnosti, vlasti, přírody, kultury, techniky, zdraví, bezpečí a dalších témat. Uplatňuje pohled do historie i současnosti a směřuje k dovednostem pro praktický život. Svým široce pojatým syntetickým (integrovaným) obsahem spoluutváří povinné základní vzdělávání na 1. stupni.

Vzdělávání v oblasti Člověk a jeho svět rozvíjí poznatky, dovednosti a prvotní zkušenosti žáků získané ve výchově v rodině a v předškolním vzdělávání. Žáci se učí pozorovat a pojmenovávat věci jevy a děje, jejich vzájemné vztahy a souvislosti a utváří se tak jejich prvotní ucelený obraz světa. Poznávají sebe i své nejbližší okolí a postupně se seznamují s místně i časově vzdálenějšími osobami i jevy a se složitějšími ději. Učí se vnímat lidi i kvalitní a bezpečné vztahy mezi nimi, všítat si podstatných věcných stránek i krásy lidských výtvorů a přírodních jevů, soustředěně je pozorovat a, přemýšlet o nich., případně je chránit. Na základě poznání sebe a, svých potřeb a porozumění světu kolem sebe se žáci učí vnímat základní vztahy ve společnosti, porozumět soudobému způsobu života, jeho přednostem i problémům, perspektivám i rizikům (včetně situací ohrožení), učí se vnímat současnost jako výsledek minulosti a východisko do budoucnosti. Při osvojování poznatků a dovedností ve vzdělávací oblasti Člověk a jeho svět se žáci učí vyjadřovat své myšlenky, poznatky a dojmy, reagovat na myšlenky, názory a podněty jiných.

Podmínkou úspěšného vzdělávání v dané oblasti je vlastní prožitek žáků vycházející z konkrétních nebo modelových situací při osvojování potřebných dovedností, způsobů jednání a rozhodování. K tomu významně přispívá i osobní příklad učitelů. Propojení této vzdělávací oblasti s reálným životem a s praktickou zkušeností žáků se stává velkou pomocí i ve zvládnutí nových životních situací i nové role školáka, pomáhá jim při nalézání jejich postavení mezi vrstevníky a při upevňování pracovních i režimových návyků.

Vzdělávací oblast tak připravuje základy pro specializovanější výuku ve vzdělávacích oblastech Člověk a společnost, Člověk a příroda a ve vzdělávacím oboru Výchova ke zdraví.

Vzdělávací obsah vzdělávacího oboru **Člověk a jeho svět** je členěn do pěti tematických okruhů. Propojováním tematických okruhů je možné vytvářet v ŠVP různé varianty vyučovacích předmětů a jejich vzdělávacího obsahu.

Je možné tradičně vytvářet jeden předmět v 1. – 3. ročníku (tj. přiřazovat očekávaným výstupům pro 1. období vhodné učivo vybrané z jednotlivých tematických okruhů) a dva předměty ve 4. a 5. ročníku (tj. tematické okruhy 1, 2 a 3 využít jako základ pro Vlastivědu a okruhy 4 a 5 pro Přírodovědu), je však možné vytvářet jen jeden předmět i ve 4. a 5. ročníku nebo jeden souvislý předmět od 1. do 5. ročníku. Není nutno se vždy striktně držet tematických okruhů, podle potřeby je lze různě strukturovat, propojovat učivo a přiřazovat ho k očekávaným výstupům.

V tematickém okruhu *Místo, kde žijeme* se žáci učí na základě poznávání nejbližšího okolí, vztahů a souvislostí v něm chápat organizaci života v rodině, ve škole, v obci, ve společnosti. Učí se do tohoto každodenního života vstupovat s vlastní aktivitou a představami, hledat nové i zajímavé věci a bezpečně se v tomto světě pohybovat. Důraz je kladen na ~~dopravní výchovu~~, praktické poznávání místních a regionálních skutečností a na utváření přímých zkušeností žáků. (např. v dopravní výchově). Různé činnosti a úkoly by měly přirozeným způsobem probudit v žácích kladný vztah k místu jejich bydliště, postupně rozvíjet jejich národní cítění a vztah k naší zemi.

V tematickém okruhu *Lidé kolem nás* si žáci postupně osvojují a upevňují základy vhodného chování a jednání mezi lidmi, uvědomují si význam a podstatu ~~tolerance~~, solidarity, pomoci a ~~solidarity~~ respektu mezi lidmi, vzájemné úcty, snášenlivosti a rovného postavení mužů a žen. Poznávají, jak se lidé sdružují, baví, jakou vytvářejí kulturu. Seznamují se se základními právy a povinnostmi, se světem financí, ale i s problémy, které provázejí soužití lidí, celou společnost nebo i svět (globální problémy). Celý tematický okruh tak směřuje k prvotním poznatkům a dovednostem budoucího občana demokratického státu.

V tematickém okruhu *Lidé a čas* se žáci učí orientovat v dějích a v čase. Poznávají, jak a proč se čas měří, jak události postupují v čase a utvářejí historii věcí a dějů. Učí se poznávat, jak se život a věci vyvíjejí a jakým změnám podléhají v čase. V tematickém okruhu se vychází od nejznámějších událostí v rodině, obci a regionu a postupuje se k nejdůležitějším okamžikům v historii naší země. Podstatou tematického okruhu je vyvolat u žáků zájem o minulost, o kulturní bohatství regionu i celé země. Proto je důležité, aby žáci mohli samostatně vyhledávat, získávat a zkoumat informace z dostupných zdrojů, především pak od členů své rodiny i od lidí v nejbližším okolí, aby mohli společně navštěvovat památky, sbírky regionálních i specializovaných muzeí, veřejnou knihovnu atd.

V tematickém okruhu *Rozmanitost přírody* žáci poznávají Zemi jako planetu sluneční soustavy, kde vznikl a rozvíjí se život. Poznávají velkou rozmanitost i proměnlivost živé i neživé přírody naší vlasti. Jsou vedeni k tomu, aby si uvědomili, že Země a život na ní tvoří jeden nedílný celek, ve kterém jsou všechny hlavní děje ve vzájemném souladu a rovnováze, kterou může člověk snadno narušit a velmi obtížně obnovovat. Učí se, jak se mají chovat při živelních pohromách, haváriích a jiných mimořádných událostech. Na základě praktického poznávání okolní krajiny a dalších informací se žáci učí hledat důkazy o proměnách přírody, učí se využívat a hodnotit svá pozorování a záznamy, sledovat vliv lidské činnosti na přírodu, hledat možnosti, jak ve svém věku přispět k ochraně přírody, zlepšení životního prostředí a k trvale udržitelnému rozvoji.

V tematickém okruhu *Člověk a jeho zdraví a bezpečí* žáci poznávají především sebe na základě poznávání člověka jako živé bytosti, která má své biologické a fyziologické, psychické i sociální funkce a potřeby. Poznávají, jak se člověk vyvíjí a mění od narození do dospělosti, co je pro člověka vhodné a nevhodné z hlediska denního režimu, hygieny, výživy, mezilidských vztahů atd. Získávají základní poučení o zdraví a nemocech, o zdravotní prevenci i první, o sebeobraně a poskytování vzájemné pomoci a o bezpečném chování v různých životních situacích, včetně mimořádných událostí, které ohrožují zdraví jedinců i celých skupin obyvatel. Žáci si postupně uvědomují, jakou odpovědnost má každý člověk za své zdraví a bezpečnost i za zdraví jiných lidí. Žáci docházejí k poznání, že zdraví je nejcennější důležitá hodnota v životě člověka. Potřebné vědomosti a dovednosti získávají tím, že pozorují názorné pomůcky, sledují konkrétní situace, hrají určené role a řeší modelové situace.

Cílové zaměření vzdělávací oblasti

Vzdělávání v dané vzdělávací oblasti směřuje k utváření a rozvíjení klíčových kompetencí tím, že vede žáka k:

- utváření pracovních návyků v jednoduché samostatné i týmové činnosti
- orientaci v problematice peněz a cen a k odpovědnému spravování osobního rozpočtu
- orientaci ve světě informací a k časovému a místnímu propojování historických, zeměpisných a kulturních informací
- rozšiřování slovní zásoby v osvojovaných tématech, k pojmenovávání pozorovaných skutečností a k jejich zachycení ve vlastních projevech, názorech a výtvorech

- poznávání a chápání rozdílů mezi lidmi, ke kulturnímu a tolerantnímu chování a jednání na základě respektu a společně vytvořených a přijatých nebo obecně uplatňovaných pravidel soužití, k plnění povinností a společných úkolů
- samostatnému a sebevědomému vystupování a jednání, k efektivní, a bezproblémové komunikaci a k bezkonfliktní komunikaci i v méně běžných situacích, k a na elektronických médiích, k poznávání a ovlivňování své jedinečnosti (možností a limitů)
- utváření ohleduplného vztahu k přírodě i kulturním výtvorům a k hledání možností aktivního uplatnění při jejich ochraně
- přirozenému vyjadřování pozitivních citů ve vztahu k sobě i okolnímu prostředí
- objevování a poznávání všeho, co jej zajímá, co se mu líbí a v čem by v budoucnu mohl uspět
- poznávání podstaty zdraví i příčin ~~nemoci~~, k jeho ohrožení, vzniku nemocí a úrazů a jejich předcházení
- poznávání a upevňování preventivního chování, účelného rozhodování a jednání v různých situacích ohrožení vlastního zdraví a bezpečnosti i zdraví a bezpečnosti druhých, včetně mimořádných událostí.

5.4.1 ČLOVĚK A JEHO SVĚT

Vzdělávací obsah vzdělávacího oboru

1. stupeň

MÍSTO, KDE ŽIJEME

Očekávané výstupy – 1. období

žák

- *vyznačí v jednoduchém plánu místo svého bydliště a školy, cestu na určené místo a rozliší možná nebezpečí v nejbližším okolí*
- *začlení svou obec (město) do příslušného kraje a obslužného centra ČR, pozoruje a popíše změny v nejbližším okolí, obci (městě)*
- *rozliší přírodní a umělé prvky v okolní krajině a vyjádří různými způsoby její estetické hodnoty a rozmanitost*

Očekávané výstupy – 2. období

žák

- *určí a vysvětlí polohu svého bydliště nebo pobytu vzhledem ke krajině a státu*
- *určí světové strany v přírodě i podle mapy, orientuje se podle nich a řídí se podle zásad bezpečného pohybu a pobytu v přírodě*
- *rozlišuje mezi náčrtky, plány a základními typy map; vyhledává jednoduché údaje o přírodních podmínkách a sídlištích lidí na mapách naší republiky, Evropy a polokouli*
- *vyhledá typické regionální zvláštnosti přírody, osídlení, hospodářství a kultury, jednoduchým způsobem posoudí jejich význam z hlediska přírodního, historického, politického, správního a vlastnického*
- *zprostředkuje ostatním zkušenosti, zážitky a zajímavosti z vlastních cest a porovná způsob života a přírodu v naší vlasti i v jiných zemích*
- *rozlišuje hlavní orgány státní moci a některé jejich zástupce, symboly našeho státu a jejich význam*

Učivo

- **domov** – prostředí domova, orientace v místě bydliště
- **škola** – prostředí školy, činnosti ve škole, okolí školy, bezpečná cesta do školy; riziková místa a situace, požadované chování ve škole i v okolí školy v případě ohrožení; možnost vzniku požárů, protipožární prevence
- **obec (město), místní krajina** – její části, poloha v krajině, minulost a současnost obce (města), význačné budovy, dopravní síť; předcházení rizikovým situacím v dopravě a v dopravních prostředcích (vidět a být viděn, bezpečnostní prvky, zádržné systémy); výbava jízdního kola, výbava cyklisty
- **okolní krajina (místní oblast, region)** – zemský povrch a jeho tvary, vodstvo na pevnině, rozšíření půd, rostlinstva a živočichů, vliv krajiny na život lidí, působení lidí na krajinu a životní prostředí, orientační body a linie, světové strany
- **regiony ČR** – Praha a vybrané oblasti ČR, surovinové zdroje, výroba, služby a obchod
  - **naše vlast** – domov, krajina, národ, základy státního zřízení a politického systému ČR, státní správa a samospráva, státní symboly, armáda ČR
- **Evropa a svět** – kontinenty, evropské státy, EU, cestování
- **mapy obecně zeměpisné a tematické** – obsah, grafika, vysvětlivky

LIDÉ KOLEM NÁS

Očekávané výstupy – 1. období

žák

- *rozlišuje blízké příbuzenské vztahy v rodině, role rodinných příslušníků a vztahy mezi nimi – dobré a špatné vztahy mezi nimi, projevuje toleranci k přirozeným odlišnostem spolužáků i jiných lidí, jejich přednostem i nedostatkům*
- *odvodí význam a potřebu různých povolání a pracovních činností*
- *~~projevuje toleranci k přirozeným odlišnostem spolužáků, jejich přednostem i nedostatkům~~*

Očekávané výstupy – 2. období

žák

- *vyjádří na základě vlastních zkušeností základní vztahy mezi lidmi, vyvodí a dodržuje pravidla pro soužití ve škole, mezi chlapci a dívkami, v rodině, v obci (městě)*
- *rozlišuje základní rozdíly mezi jednotlivci – lidmi, obhájí při konkrétních činnostech a*

odůvodní své názory, popřípadě připustí svůj omyl a dohodne se na společném postupu a řešení se spolužáky

- *rozpozná ve svém okolí jednání a chování, která se už tolerovat nemohou a která porušují základní lidská práva nebo demokratické principy*
- *orientuje se v základních formách vlastnictví; používá peníze v běžných situacích, odhadne a zkontroluje cenu nákupu a vrácené peníze, na příkladu ukáže nemožnost realizace všech chtěných výdajů, vysvětlí, proč spořit, kdy si půjčovat a jak vracet dluhy*
- *poukáže v nejbližším společenském a přírodním prostředí na změny a některé problémy a navrhne možnosti zlepšení životního prostředí obce (města)*

Učivo

- **rodina** – postavení jedince v rodině, role členů rodiny, příbuzenské a mezigenerační vztahy, život a funkce rodiny, práce fyzická a duševní, zaměstnání
- **soužití lidí** – mezilidské vztahy, komunikace, principy demokracie; obchod, firmy, zájmové spolky, politické strany, církve, pomoc nemocným, sociálně slabým, společný „evropský dům“
- **chování lidí** – vlastnosti lidí, pravidla slušného chování, principy demokracie = ohleduplnost, etické zásady, zvládání vlastní emocionality; rizikové situace; rizikové chování, předcházení konfliktům
- **právo a spravedlnost** – základní lidská práva a práva dítěte, práva a povinnosti žáků školy, protiprávní jednání a korupce, právní ochrana občanů a majetku včetně nároku na reklamaci, soukromého vlastnictví, duševních hodnot,
- **vlastnictví** – soukromé, veřejné, osobní, společné; hmotný a nehmotný majetek; rozpočet, příjmy a výdaje domácnosti; hotovostní a bezhotovostní forma peněz, způsoby placení; banka jako správce peněz, úspory, půjčky

kultura – podoby a projevy kultury, kulturní instituce, masová kultura a subkultura

- **základní globální problémy** – významné sociální problémy, problémy konzumní společnosti, nesnášenlivost mezi lidmi, globální problémy přírodního prostředí

LIDÉ A ČAS

Očekávané výstupy – 1. období

žák

- *využívá časové údaje při řešení různých situací v denním životě, rozlišuje děj v minulosti, přítomnosti a budoucnosti*
- *pojmenuje některé rodáky, kulturní či historické památky, významné události regionu, interpretuje některé pověsti nebo báje spjaté s místem, v němž žije*
- *uplatňuje elementární poznatky o sobě, o rodině a činnostech člověka, o lidské společnosti, soužití, zvycích a o práci lidí; na příkladech porovnává minulost a současnost*

Očekávané výstupy – 2. období

žák

- *pracuje s časovými údaji a využívá zjištěných údajů k pochopení vztahů mezi ději a mezi jevy*
- *využívá archivů, knihoven, sbírek muzeí a galerií jako informačních zdrojů pro pochopení minulosti; zdůvodní základní význam chráněných částí přírody, nemovitých i movitých kulturních památek*
- *rozeznává současné a minulé a orientuje se v hlavních reáliích minulosti a současnosti naší vlasti s využitím regionálních specifik*
- *srovnává a hodnotí na vybraných ukázkách způsob života a práce předků na našem území v minulosti a současnosti s využitím regionálních specifik*
- *objasní historické důvody pro zařazení státních svátků a významných dnů*

Učivo

- **orientace v čase a časový řád** – určování času, čas jako fyzikální veličina, dějiny jako časový sled událostí, kalendáře, letopočet, generace, režim dne, roční období
- **současnost a minulost v našem životě** – proměny způsobu života, bydlení, předměty denní potřeby, průběh lidského života, státní svátky a významné dny
- **regionální památky** – péče o památky, lidé a obory zkoumající minulost
- **báje, mýty, pověsti** – minulost kraje a předků, domov, vlast, rodný kraj

ROZMANITOST PŘÍRODY

Očekávané výstupy – 1. období

žák

- *pozoruje, popíše a porovná viditelné proměny v přírodě v jednotlivých ročních obdobích*
- *roztřídí některé přírodniny podle nápadných určujících znaků, uvede příklady výskytu organismů ve známé lokalitě*
- *provádí jednoduché pokusy u skupiny známých látek, určuje jejich společné a rozdílné vlastnosti a změří základní veličiny pomocí jednoduchých nástrojů a přístrojů*

Očekávané výstupy – 2. období

žák

- *objevuje a zjišťuje propojenost prvků živé a neživé přírody, princip rovnováhy přírody a nachází souvislosti mezi konečným vzhledem přírody a činností člověka*
- *vysvětlí na základě elementárních poznatků o Zemi jako součásti vesmíru souvislost s rozdělením času a střídáním ročních období*
- *zkoumá základní společenstva ve vybraných lokalitách regionů, zdůvodní podstatné vzájemné vztahy mezi organismy a nachází shody a rozdíly v přizpůsobení organismů prostředí*
- *porovnává na základě pozorování základní projevy života na konkrétních organismech, prakticky třídí organismy do známých skupin, využívá k tomu i jednoduché klíče a atlasy*
- *zhodnotí některé konkrétní činnosti člověka v přírodě a rozlišuje aktivity, které mohou prostředí i zdraví člověka podporovat nebo poškozovat*
- *stručně charakterizuje specifické přírodní jevy a z nich vyplývající rizika vzniku mimořádných událostí; v modelové situaci prokáže schopnost se účinně chránit*
- *založí jednoduchý pokus, naplánuje a zdůvodní postup, vyhodnotí a vysvětlí výsledky pokusu*

Učivo

- **látky a jejich vlastnosti** – třídění látek, změny látek a skupenství, vlastnosti, porovnávání látek a měření veličin s praktickým užíváním základních jednotek

- **voda a vzduch** – výskyt, vlastnosti a formy vody, oběh vody v přírodě, vlastnosti, složení, proudění vzduchu, význam pro život
- **nerosty a horniny, půda** – některé hospodářsky významné horniny a nerosty, zvětrávání, vznik půdy a její význam
- **Vesmír a Země** – sluneční soustava, den a noc, roční období
- **rostliny, houby, živočichové** – znaky života, životní potřeby a projevy, průběh a způsob života, výživa, stavba těla u některých nejznámějších druhů, význam v přírodě a pro člověka
- **životní podmínky** – rozmanitost podmínek života na Zemi; význam ovzduší, vodstva, půd, rostlinstva a živočišstva na Zemi; podnebí a počasí
- **rovnováha v přírodě** – význam, vzájemné vztahy mezi organismy, základní společenstva
- **ohleduplné chování k přírodě a ochrana přírody** – odpovědnost lidí, ochrana a tvorba životního prostředí, ochrana rostlin a živočichů, likvidace odpadů, živelné pohromy a ekologické katastrofy
- **rizika v přírodě** – rizika spojená s ročními obdobími a sezónními činnostmi; mimořádné události způsobené přírodními vlivy a ochrana před nimi

ČLOVĚK A, JEHO ZDRAVÍ A BEZPEČÍ

Očekávané výstupy – 1. období

žák

- *uplatňuje základní hygienické, režimové a jiné zdravotně preventivní návyky s využitím elementárních znalostí o lidském těle; projevuje vhodným chováním a činnostmi vztah ke zdraví;*
- *dodržuje zásad, rozezná nebezpečí různého charakteru, využívá bezpečná místa pro hru a trávení volného času; uplatňuje základní pravidla bezpečného chování účastníka silničního provozu, jedná tak, aby neohrožoval zdraví své a zdraví jiných*
- *chová se obezřetně při setkání s neznámými jedinci, odmítne komunikaci, která je mu nepříjemná; (u blízkých i neznámých lidí); v případě potřeby požádá o pomoc pro sebe i pro jiné děti; ovládá způsoby komunikace s operátory tísňových linek*
- *uplatňuje základní pravidla účastníků silničního provozu*
- *reaguje adekvátně na pokyny dospělých při mimořádných událostech*

Očekávané výstupy – 2. období

žák

- *využívá poznatků o lidském těle k vysvětlení základních funkcí jednotlivých orgánových soustav a podpoře vlastního zdravého způsobu života*
- *rozlišuje jednotlivé etapy lidského života a orientuje se ve vývoji dítěte před a po jeho narození*
- *účelně plánuje svůj čas pro učení, práci, zábavu a odpočinek podle vlastních potřeb s ohledem na oprávněné nároky jiných osob*
- *uplatňuje účelné způsoby chování v situacích ohrožujících zdraví a v modelových situacích simulujících mimořádné události; vnímá dopravní situaci, správně ji vyhodnotí a vyvodí odpovídající závěry pro své chování jako chodec a cyklista*
- *předvede v modelových situacích osvojené jednoduché způsoby odmítání návykových látek*
- *uplatňuje základní dovednosti a návyky související s podporou zdraví a jeho preventivní ochranou*
- *rozpozná život ohrožující zranění; ošetří drobná poranění a zajistí lékařskou pomoc*
- *uplatňuje ohleduplné chování k druhému pohlaví a orientuje se v bezpečných způsobech sexuálního chování mezi chlapci a děvčaty v daném věku*

Učivo

- **lidské tělo** – životní potřeby a projevy, základní stavba a funkce, pohlavní rozdíly mezi mužem a ženou, základy lidské reprodukce, vývoj jedince, život ohrožující stavy
- **partnerství, manželství, rodičovství**, – rodina, osobní vztahy v životě, budoucí vztahy
- **základy sexuální výchovy** – rodina a partnerství, ke zralé integraci sexuality – biologické a psychické změny v dospívání, etická stránka sexuality, HIV/AIDS (cesty přenosu) partnerských vztahů
- **péče o zdraví, zdravá výživa** – denní režim, pitný režim, pohybový režim, zdravá strava; nemoc, drobné úrazy a poranění, první pomoc, úrazová zábrana; prevence úrazů; prevence otrav; první pomoc, ochrana před infekcemi přenosnými krví (hepatitida, HIV/AIDS); osobní, intimní a duševní hygiena – stres a jeho rizika; reklamní vlivy
- **návykové látky a zdraví** – odmítání návykových látek, hrací automaty a počítače, nebezpečí komunikace na elektronických médiích; ohrožení fyzického a duševního zdraví
- **osobní bezpečí** – vhodná a nevhodná místa pro hru, bezpečné chování v rizikovém prostředí; vztahy účastníků silničního provozu, bezpečné chování v silničním provozu

roli chodce a cyklisty, (vnímání silničního provozu všemi smysli), dopravní značky, modelové řešení dopravních situací, cyklostezky; krizové situace (šikana, týrání, sexuální zneužívání atd.), brutalita a jiné formy násilí v médiích, služby odborné pomoci

- **situace hromadného ohrožení**
- **přivolání pomoci, důležitá čísla** – čísla tísňového volání, koho žádat o pomoc, správný způsob volání na tísňovou linku
- **požáry** – příčiny a prevence vzniku požárů, požární poplach, hašení požárů, ochrana při požáru, evakuace při požáru, označování nebezpečných látek, bezpečnostní a výstražné tabulky
- **situace hromadného ohrožení, evakuace, signály** – nejčastější mimořádné události, rizika ohrožení s nimi spojená, postupy v případě ohrožení, nařízená evakuace, varovný signál, zkouška sirén; integrovaný záchranný systém, jeho význam, záchranáři a jejich poslání

Příloha 3 – kompletní přepis ŠVP

PRVOUKA- základní škola číslo 3

Charakteristika předmětu

- vyučovací předmět Prvouka je určen pro 1. - 3. ročník 1. stupně
- obsah učiva se týká člověka, rodiny, vlasti, přírody, kultury, techniky, zdraví a dalších témat
- uplatňuje pohled do historie i současnosti a směřuje k dovednostem pro praktický život.
- vzdělávání v předmětu Prvouka rozvíjí poznatky, dovednosti a první zkušenosti žáků získané ve výchově v rodině a v předškolním vzdělávání
- žáci se učí pozorovat a pojmenovávat věci, jevy a děje, jejich vzájemné vztahy a souvislosti, utváří si prvotní ucelený obraz světa.
- učí se vyjadřovat své myšlenky, poznatky a dojmy, reagovat na myšlenky a názory jiných.
- podmínkou úspěšného vzdělávání je vlastní prožitek žáků, který vychází z konkrétních nebo modelových situací.
- důležité je propojení této vzdělávací oblasti s reálným životem a s praktickou zkušeností žáků
- vzdělávací obsah předmětu je členěn do pěti tematických okruhů:
  - Místo, kde žijeme
  - Lidé kolem nás
  - Lidé a čas
  - Rozmanitost přírody
  - Člověk a jeho zdraví

Časové vymezení - uvedeno mimo tuto oblast na začátku ŠVP v tabulce

1. ročník	2 hodiny / týden
2. ročník	2 hodiny / týden
3. ročník	3 hodiny / týden

Organizační vymezení

Neuvedeno

Vzdělávací oblasti

MÍSTO, KDE ŽIJEME:

Očekávané výstupy

- vyznačí v jednoduchém plánu místo svého bydliště a školy, cestu na určené místo a rozliší možná nebezpečí v nejbližším okolí
- začlení svou obec do příslušného kraje, pozoruje a popíše změny v nejbližším okolí, obci (městě)
- rozliší přírodní a umělé prvky okolní krajiny a vyjádří různými způsoby její estetické hodnoty a rozmanitost

LIDÉ KOLEM NÁS:

Očekávané výstupy

- rozlišuje blízké příbuzenské vztahy v rodině, role rodinných příslušníků a vztahy mezi nimi

<ul style="list-style-type: none"> - odvodí význam a potřebu různých povolání a pracovních činností - projevuje toleranci k přirozeným odlišnostem spolužáků, jejich přednostem i nedostatkům 	
LIDÉ A ČAS:	
Očekávané výstupy	
<ul style="list-style-type: none"> - využívá časové údaje při řešení různých situací v denním životě - pojmenuje některé rodáky kulturní či historické památky a významné události regionu - uplatňuje elementární poznatky o sobě, o rodině, o činnostech člověka, o lidské společnosti, soužití, zvycích a o práci lidí 	
ROZMANITOST PŘÍRODY:	
Očekávané výstupy	
<ul style="list-style-type: none"> - pozoruje, popíše a porovná viditelné proměny v přírodě v jednotlivých ročních obdobích - roztrídí některé přírodniny podle nápadných určujících znaků - provádí jednoduché pokusy u skupin známých látek, určuje jejich společné a rozdílné vlastnosti 	
ČLOVĚK A JEHO ZDRAVÍ:	
Očekávané výstupy	
<ul style="list-style-type: none"> - uplatňuje základní hygienické, režimové a jiné zdravotně preventivní návyky s využitím elementárních znalostí o lidském těle - dodržuje zásady bezpečného chování tak, aby neohrožoval zdraví své a zdraví jiných - učí se, jak odmítnout návykové látky - chová se obezřetně při setkání s neznámými jedinci, odmítne komunikaci, která je mu příjemná, v případě potřeby požádá o pomoc pro sebe i pro jiné dítě - uplatňuje základní pravidla účastníků silničního provozu - reaguje adekvátně na pokyny dospělých při mimořádných událostech 	
<u>1. ročník</u>	
Výstupy <ul style="list-style-type: none"> - vyznačí v jednoduchém plánu místo svého bydliště a školy - odvodí význam a potřebu různých povolání a pracovních činností - využívá časové údaje při řešení různých situací v denním životě - pozoruje, popíše a porovná viditelné proměny v přírodě v jednotlivých ročních obdobích 	Učivo <ul style="list-style-type: none"> - škola a její okolí, cesta do školy, pracovní návyky, dovednosti ve škole, spolupráce, pomůcky, úkoly - nejznámější povolání, výrobky - předměty denní potřeby (oblečení, hygiena, potřeby na vaření apod.) - orientace v čase, roční období, rok, měsíc, den, části dne, dny v týdnu - základní seznámení s proměnami přírody na podzim, v zimě, na jaře, v létě - domácí a volně žijící zvířata (liška, srnec, jelen,

<ul style="list-style-type: none"> - dodržuje zásady bezpečného chování tak, aby neohrožoval zdraví své a zdraví jiných - chová se obezřetně při setkání s neznámými jedinci - uplatňuje základní pravidla účastníků silničního provozu - reaguje adekvátně na pokyny dospělých při mimořádných událostech 	<p>zajíc, kráva, bažant, kůň, kočka, pes, slepice, husa), mláďata</p> <ul style="list-style-type: none"> - pozorování ptáků na krmítku - seznámení s rostlinami a živočichy v lese, sadu, na zahradě, na poli - vhodné chování ve škole a mimo školu, práva a povinnosti žáků - školní režim a řád, režim dne, rozvrh hodin, přestávky, prázdniny, pohyb v prostoru školy - člověk a péče o zdraví, základní hygienické návyky - zdravá výživa, stravovací návyky, pitný režim <ul style="list-style-type: none"> - osobní bezpečí- obezřetné chování při setkání s neznámými lidmi - dopravní výchova- bezpečné chování v roli chodce, bezpečná cesta do školy a ze školy - vztahy ke spolužákům, učitelům a pracovníkům školy, vztah k rodičům a dospělým
<p><u>2. ročník</u></p> <p>Výstupy</p> <ul style="list-style-type: none"> - vyznačí v jednoduchém plánu místo svého bydliště a školy, cestu na určené místo a rozliší možná nebezpečí v nejbližším okolí - rozlišuje blízké příbuzenské vztahy v rodině, role rodinných příslušníků a vztahy mezi nimi - využívá časové údaje při řešení různých situací v denním životě - pozoruje, popisuje a porovná viditelné proměny v přírodě v jednotlivých ročních obdobích - roztřídí některé přírodniny podle nápadných určujících znaků 	<p>Učivo</p> <ul style="list-style-type: none"> - škola, adresa školy, okolí školy, práce s jednoduchým plánkem, organizace školního života - místo, kde bydlím, bydliště, okolí a prostředí kolem bydliště, adresa - domov, vlast - rodina, život a funkce rodiny, příbuzenské vztahy (otec, matka, syn, dcera, bratr, sestra, prarodiče) - soužití lidí, úcta, pomoc, vzájemné pochopení, chování k mladším a starším členům rodiny, komunikace - povolání, zaměstnání členů rodiny, volný čas - čas, orientace podle hodin, kalendářní rok, datum, roční období, měsíce - proměny přírody na podzim, v zimě, na jaře, v létě, ochrana přírody - ovoce a zelenina (základní třídění, ovocné stromy a jejich plody (jablono, hrušeň, třešeň, angrešt) - rozlišení živé a neživé přírody - stromy jehličnaté a listnaté rozdílly (smrk, borovice, lípa, javor, bříza) - byliny v lese, na zahradě, na louce, na poli

<ul style="list-style-type: none"> - uplatňuje základní hygienické návyky, režimové a jiné zdravotně preventivní návyky, projevuje vhodným chováním a činnostmi vztah ke zdraví - dodržuje zásady bezpečného chování tak, aby neohrožoval zdraví své a zdraví jiných - chová se obezřetně při setkání s neznámými jedinci, odmítne komunikaci, která je mu nepříjemná - v případě potřeby požádá o pomoc pro sebe i pro jiné děti - uplatňuje základní pravidla účastníků silničního provozu - reaguje adekvátně na pokyny dospělých při mimořádných událostech 	<ul style="list-style-type: none"> - živočichové (ptáci, savci), základní rozdíly ve stavbě těla - život ve volné přírodě, domácí a hospodářská zvířata, mláďata - živočichové v lese, u vody a ve vodě (projekty) - člověk a péče o zdraví, běžné nemoci, úraz, první pomoc, zimní sporty - zdravotně preventivní návyky, potraviny a správná výživa - bezpečné chování úrazy a poranění, úrazová zábrana - osobní bezpečí- bezpečné chování v krizových situacích a v krizovém prostředí - důležitá telefonní čísla - bezpečné chování v silničním provozu v roli chodce, dopravní výchova, dopravní prostředky - pravidla slušného chování, seznamování, vztahy mezi lidmi, chování- ve škole, doma, na veřejnosti - negativní projevy chování, jejich příčiny, usměrňování, předcházení
<p><u>3. ročník</u></p> <p>Výstupy</p> <ul style="list-style-type: none"> - začlení svou obec (město) do příslušného kraje a obslužného centra ČR, pozoruje a popíše změny v nejbližším okolí obce (města) - rozliší přírodní a umělé prvky v okolní krajině a vyjádří různými způsoby její estetické hodnoty a rozmanitost - projevuje toleranci k přirozeným odlišnostem spolužáků, jejich přednostem i nedostatkům - rozlišuje děj v minulosti, přítomnosti a budoucnosti - pojmenuje některé rodáky, kulturní či historické památky, významné události regionu, interpretuje 	<p>Učivo</p> <ul style="list-style-type: none"> - město Vyškov (bydliště a škola), orientace ve městě, začlenění města do ČR, význam města - okolí obce (města) - okolí bydliště (města, vesnice) - historické a kulturní památky města, náměstí, městský úřad, policie, hasiči, nemocnice, pošta, nádraží, knihovna, muzeum, kino, sportoviště, turistické informační centrum - doprava, zemědělství, průmysl - seznámení s mapou, světové strany na mapě, vliv krajiny na život lidí, působení lidí na krajinu a životní prostředí, orientační body - soužití lidí, národností, vztahy mezi lidmi, osvojování vhodného chování k ostatním spolužákům - historie našeho města, jeho současnost a budoucnost - pověst o založení Vyškova, historické a kulturní památky města, kultura (folklor)

<p>některé pověsti a báje spojené s místem, v němž žije</p> <ul style="list-style-type: none"> - uplatňuje elementární poznatky o sobě, o rodině a činnostech člověka, o lidské společnosti, soužití, zvycích a o práci lid, na příkladech porovnává minulost a současnost - roztrídí některé přírodniny podle nápadných určujících znaků, uvede příklady výskytu organismů ve známé lokalitě <p>- provede jednoduché pokusy u skupin známých látek, určuje jejich společné a rozdílné vlastnosti, změří základní veličiny pomocí jednoduchých nástrojů a přístrojů</p> <ul style="list-style-type: none"> - uplatňuje základní hygienické, režimové a jiné zdravotně preventivní návyky s využitím elementárních znalostí o lidském těle - dodržuje zásady bezpečného chování tak, aby neohrožoval zdraví své a zdraví jiných - uplatňuje základní pravidla účastníků silničního provozu - reaguje adekvátně na pokyny dospělých při mimořádných událostech 	<ul style="list-style-type: none"> - slavní rodáci (např. Musil, Šoupal, Dvořáček) - rodina, významné události v rodině, svátky a zvyky - lidská činnost- práce, volný čas, proměny způsobu života v minulosti a přítomnosti - živá příroda, zkoumání přírody, rozmanitost přírody, její ochrana ROSTLINY- třídění na dřeviny a byliny - části rostlin. Kořen, stonek, květ, plod a listy - živočichové- obratlovci, bezobratlí- základní rozdíly a rozdělení obratlovců (savci, ptáci, plazi, raby, obojživelníci) - stavba těla vybraných živočichů - houby- nejznámější druhy hub, jedlé, jedovaté houby - neživá příroda, látky a jejich vlastnosti - měření- délka, čas, teplota, hmotnost Voda- oběh vody v přírodě, její výskyt a ochrana Vzduch- vlastnosti, proudění vzduchu, ochrana Země, Slunce- seznámení - lidské tělo- základní seznámení se stavbou těla, smysly, péče o zdraví, režim dne - průběh lidského života - člověk, výživa, první pomoc při drobných úrazech, denní režim, pitný režim, pohybový režim - dopravní výchova- bezpečné chování v silničním provozu v roli chodce (cyklisty) - chování žáků ve škole i mimo školu, osobní bezpečí - soužití, podobnost a odlišnost lidí, vztahy mezi lidmi, komunikace
--	---

PŘÍRODOVĚDA- základní škola 4

<u>Vzdělávací oblasti</u>	
<u>4. ROČNÍK</u>	
<p>Rozmanitost přírody</p> <p>Výstupy</p> <ul style="list-style-type: none"> - nachází shody a rozdíly v přizpůsobení organismu - třídí organismy podle diakritických znaků - rozlišuje jedovaté a jedlé houby - rozlišuje kulturní a plané rostliny - uvědomuje si význam léčivých bylin a jedovatých rostlin - prakticky třídí organismy do známých skupin, využívá k tomu jednoduché klíče a atlasy - porovnává na základě pozorování základní projevy života - charakteristické znaky rostlin a živočichů 	<p>Učivo</p> <ul style="list-style-type: none"> - přímé pozorování přírody: podzim, zima, jaro, léto a přizpůsobení organismů změnám prostředí - rostliny, houby, živočichové - znaky života, životní potřeby a projevy, výživa, stavba těla některých nejznámějších druhů - třídění organismů, principy třídění a jeho význam pro poznávání přírody (dřeviny, byliny, hmyz, obratlovci)
<p>Neživá a živá příroda</p> <p>Výstupy</p> <ul style="list-style-type: none"> - objevuje propojenost prvků živé a neživé přírody 	<p>Učivo</p> <ul style="list-style-type: none"> - voda, vzduch (výskyt, vlastnosti a formy vody, koloběh vody v přírodě, složení, proudění vzduchu -význam pro život) - nerosty a horniny, půda (některé hospodářsky významné horniny a nerosty, zvětrávání, vznik půdy a její význam) - živočichové, stavba těla, typické znaky, způsob života podle ročních období a prostředí, ve kterém žijí (stěhovaví ptáci, domácí zvířata a zvířata volně žijící)
<p>Ekosystémy</p> <p>Výstupy</p> <ul style="list-style-type: none"> - rozlišuje základní systémy a uvádí jejich charakteristiku - přímé pozorování přírody: podzim, zima, jaro, léto a přizpůsobení organismů změnám v přírodě 	<p>Učivo</p> <p>Les</p> <ul style="list-style-type: none"> - společenstvo lesa - rostliny a houby v lesním podrostu - lesní živočichové - vztahy organismů v lese

<ul style="list-style-type: none"> - přírodní společenstva: les, pole, louka, voda - porovnává přírodu naší vlasti a v jiných zemích - vyhledává místní přírodní zvláštnosti a posuzuje jejich význam - zdůvodňuje význam chráněných území 	<p>Potok a rybník</p> <ul style="list-style-type: none"> - společenstvo potoka - vodní a bahenní rostliny - břehová zeleň - živočichové v potoce a okolí - rybníky, společenstvo rybníků a okolí <p>Zahrada</p> <ul style="list-style-type: none"> - ovocné stromy, zelenina, okrasné rostliny - živočichové v zahradách <p>Pole</p> <ul style="list-style-type: none"> - polní plodiny, plevele - živočichové žijící na poli
<p>Praktické uplatňování využívání poznatků při měření vlastností látek</p> <p>Výstupy</p> <ul style="list-style-type: none"> - využívá kompasu a buzoly v praxi - zná využití magnetu a magnetické síly v praxi - osvojuje si základní veličiny a jejich jednotky - zpracovává naměřené časové údaje a chápe vztahy mezi nimi 	<p>Učivo</p> <ul style="list-style-type: none"> - práce s magnety a kompasem - praktické měření hmotnosti, objemu, času, teploty - pojem: magnet, magnetická síla, kompas - měření a zaznamenávání hodnot spojených se změnou ročních období - Pojem: počasí, podnebí
<p>Ekologie a ochrana přírody</p> <p>Výstupy</p> <ul style="list-style-type: none"> - hodnotí konkrétní činnosti člověka v přírodě a rozlišuje aktivity, které mohou prostředí i zdraví člověka podporovat nebo poškozovat 	<p>Učivo</p> <ul style="list-style-type: none"> - problémy lidstva - ochrana přírody (ohleduplné chování v přírodě: odpovědnost lidí, ochrana a tvorba životního prostředí, ochrana rostlin a živočichů, likvidace odpadů, živelné pohromy, ekologické katastrofy) - škodlivé vlivy - ochrana člověka v mimořádných situacích (první pomoc)
<p>Bezpečná orientace v okolí svého bydliště</p> <p>Výstupy</p> <ul style="list-style-type: none"> - zná okolí svého bydliště - zvládá nebezpečné modelové situace 	<p>Učivo</p> <p>/</p>
<p>Odpovědné chování</p> <p>Výstupy</p>	<p>Učivo</p>

<ul style="list-style-type: none"> - dodržuje pravidla chování, mezilidských vztahů - upevňuje své chování v sociálním kontaktu s vrstevníky - propaguje zdravý životní styl - ví, jak regenerovat své síly a relaxovat - zná zásady poskytování první pomoci a ošetřuje běžná poranění 	/
<u>5. ROČNÍK</u>	
<p>Země ve vesmíru</p> <p>Výstupy</p> <ul style="list-style-type: none"> - orientuje se v poznatcích o Zemi jako součásti vesmíru - vysvětluje na základě poznatků o pohybech Země střídání dne a noci a ročních období - chápe význam Slunce pro život na Zemi, postavení Země ve vesmíru, důsledky pohybu Země - kolem své osy a kolem Slunce a jeho rytmus - ke znázornění používá glóbus 	<p>Učivo</p> <ul style="list-style-type: none"> - Země (pohyb) - Vesmír - Slunce (zdroj světla a tepla, střídání ročních období, střídání dne a noci) - Měsíc
<p>Podmínky života na Zemi</p> <p>Výstupy</p> <ul style="list-style-type: none"> - zjišťuje propojenost prvků živé a neživé přírody - zná způsob výživy rostlin, živočichů, hub - ví, jak se rostliny, živočichové a houby rozmnožují - ví, co je ústrojí - zná pojmy: rod, druh - uvádí rodové a druhové jméno - vnímá rozdíly mezi rostlinami - uplatňuje nové názvy rostlin - vnímá rozdíly mezi živočichy, třídí živočichy do jednotlivých skupin, - popíše životní cykly jednoletých, dvouletých a vytrvalých bylin - ví, že věci se skládají z různých látek - zná základní vlastnosti vody a vzduchu - chápe význam vody a vzduchu v přírodě 	<p>Učivo</p> <ul style="list-style-type: none"> - Vznik života - Sluneční záření, vzduch, voda, půda - podnebné pásy (rozdíly v rozvoji života v těchto oblastech, tropické a subtropické ovoce a plody) - zásahy člověka do ekosystému narušování ekosystémů, negativní projevy civilizace, význam přírody pro lidstvo, pojem trvalé udržitelnosti rozvoje lidstva - rozmanitost přírody v Evropě, rozmanitost přírody u nás (botanické a zoologické zahrady, chráněná území, fauna a flóra našeho regionu) - organismy - rozlišování podle diakritických znaků uvedené skupiny - třídění přírodnin a jeho význam pro

<ul style="list-style-type: none"> - ví, jak vzniká půda - zkoumá základní společenstva ve vybraných lokalitách regionu - zdůvodní podstatné vzájemné vztahy mezi organismy a nachází shodu a rozdíly v přizpůsobení organismů v prostředí - zhodnotí některé konkrétní činnosti člověka v přírodě a rozlišuje aktivity, které mohou prostředí i zdraví člověka podporovat nebo poškozovat - založí jednoduchý pokus, naplánuje a zdůvodní postup, vyhodnotí a vysvětlí výsledky pokusu - uplatňuje příklady zásad ochrany přírody a životního prostředí jako celku v praktickém životě - uvádí příklady organismů žijících v různých oblastech Evropy a světa, příčiny i způsobování organismů vnějším podmínkám 	<p>poznávání přírody</p>
<p>Člověk a jeho vztah k prostředí</p> <p>Výstupy</p> <ul style="list-style-type: none"> - seznamuje se, se základy techniky - umí zacházet se získanými poznatky, chová se ekologicky - zvládá nebezpečné simulované situace 	<p>Učivo</p> <ul style="list-style-type: none"> - člověk a technika - energie v životním prostředí - síla (příklady jednoduchých strojů, práce se siloměrem) - význam a nezbytnost různých výroby
<p>Člověk- společenský živočich</p> <p>Výstupy</p> <ul style="list-style-type: none"> - využívá poznatků o lidském těle - umí vysvětlit základní funkce jednotlivých orgánových soustav - rozlišuje jednotlivé etapy lidského života - orientuje se ve vývoji dítěte před a po jeho narození - orientuje se a rozumí základním položkám rodinného rozpočtu - posuzuje zkušenosti předků se zaměřením na region - seznamuje se s historickými událostmi, které ovlivnily současnost 	<p>Učivo</p> <ul style="list-style-type: none"> - původ a vývoj - prenatální vývoj, změny organismu během etap vývoje - stavba těla - orgánové soustavy a jejich funkce - vliv životního stylu na poškozování organismu - význam zdravé potravy a čisté vody

- rozpozná etapy vývoje člověka - aktivně využívá svůj volný čas pozitivními aktivitami - otevřeně diskutuje o vztazích mezi pohlavími	

Klasické výukové metody užívané při hodině:

Metody slovní: vyprávění   vysvětlování   beseda   diskuse
 přednáška   rozhovor   popis   dramatizace
 instruktáž   práce s textem

Metody názorně demonstrační: předvádění   pozorování

Metody praktické: experimenty   produkční metody
 vytváření dovedností

Aktivizující metody: didaktické hry   inscenační metody (ztvárnění rolí)

Činnost a chování učitele:

Činnost a chování žáků:

Vztah mezi učitelem a žáky: .....

.....

Zájem učitele o učivo: .....

.....

Zájem žáků o učivo: .....

.....

Míra korespondence se Školním vzdělávacím programem:

.....
.....

Spolupráce učitele a žáků: .....

.....

Začlenění průřezových témat: 1. Osobnostní a sociální výchova: Ano – Ne

2. Výchova demokratického občana: Ano – Ne

3. Výchova k myšlení v evropských souvislostech: Ano – Ne

4. Multikulturní výchova: Ano – Ne

5. Environmentální výchova: Ano – Ne

6. Mediální výchova: Ano – Ne

Míra mezipředmětových vztahů:

(míra určena počtem vyučovacích předmětů začleněných do hodiny)

Předmět:

Příklad:

DOTAZNÍK

Dobrý den,

Jsem studentkou pedagogické fakulty a obracím se na Vás s žádostí o vyplnění krátkého dotazníku. Ve své diplomové práci provádím výzkum, který se zaměřuje na analýzu školních vzdělávacích programů základních škol. Výzkum se zaměřuje pouze na vzdělávací oblast - **Člověk a jeho svět**. Dotazník si klade za cíl podrobněji zmapovat povědomí o této oblasti ze strany učitelů prvního stupně.

Otázky jsou založeny převážně na otevřených odpovědích, to znamená, že uvedete svůj vlastní komentář, myšlenku nebo názor. Objevují se mezi nimi i otázky s uzavřenými odpověďmi, ze kterých zvolíte křížkem jednu nebo více z nabízených možností.

Vaše odpovědi budou podkladem pro výzkumnou část mé diplomové práce.

Prosím o vyplnění dotazníku v souladu s pokyny uvedenými vždy při zadané otázce - doba pro vyplnění dotazníku netrvá déle než **10 minut**.

Předem Vám velmi děkuji za spolupráci.

Alena Kušková

---

1. Pohlaví: žena   muž

2. Věk: A) pod 25 let
                  B) 25 – 40 let
                  C) 40 – 55 let
                  D) nad 55 let

3. Podílel/a jste se na tvorbě vzdělávací oblasti *Člověk a jeho svět* pro školní vzdělávací program vaší školy?

A) přímo jsem se podílel/a
B) částečně jsem se zapojil/a
C) přímo jsem se nepodílel/a

Pokud zvolíte **první nebo druhou z možností** rozepište se prosím jakým způsobem:

.....
.....

4. Jaký hlavní význam pro Vás má oblast Člověk a jeho svět?

.....
.....
.....
.....

5. Na co kladete při výuce v této oblasti největší důraz?

.....
.....

6. Zdá se Vám počet dotovaných hodin v této oblasti dostatečný? Svou odpověď prosím zdůvodněte.

- A) určitě ano   B) spíše ano   C) nevím
D) spíše ne   E) určitě ne

Zdůvodnění:

.....
.....
.....

7. Jsou na vaší škole zařazovány samostatné vyučovací předměty i pro průřezová témata? (bez ohledu na zařazení do ročníku)

- A) všechna průřezová témata se vyučují jako samostatný předmět
B) alespoň jedno průřezové téma se vyučuje jako samostatný předmět
C) některé z nich jsou zařazovány jako samostatné předměty, ovšem nepravidelně
D) vůbec se nezařazují jako samostatné předměty

8. Prostřednictvím níže uvedené škály prosím ohodnoťte míru uplatnění průřezových témat ve výuce vzdělávací oblasti Člověk a jeho svět. (zakroužkujte)

1- nejmenší míra uplatnění   ...   5- největší míra uplatnění

Osobnostní a sociální výchova	1	2	3	4	5
Výchova demokratického občana	1	2	3	4	5
Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech	1	2	3	4	5
Multikulturní výchova	1	2	3	4	5

Environmentální výchova	1	2	3	4	5
Mediální výchova	1	2	3	4	5

9. Dostalo se k Vám ustanovení o plánovaných změnách v této vzdělávací oblasti, které vydalo Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy?

- A) ano, mám je prostudované
- B) ano, zaslechl/a jsem tyto změny
- C) nevím, nezajímá/a jsem se
- D) ne, o žádných změnách nevím

10. Jaké změny byste v této oblasti uvítali vy?

.....

.....

.....

11. Do jaké míry užíváte následujících organizačních forem ve vyučování této oblasti? (zakroužkujte prosím na škále vyhovující míru)

- 1 - vůbec nevyužívána   2 - nevyužívána   3 - zčásti využívána
4 - využívána   5 - velmi využívána

Žák ve vztahu k řízení učitelem:

individuální vyučování	1	2	3	4	5
hromadné vyučování	1	2	3	4	5
individualizované vyučování	1	2	3	4	5
diferencované vyučování	1	2	3	4	5
skupinové vyučování	1	2	3	4	5

Hledisko organizačního rámce:

vyučovací hodina základního typu	1	2	3	4	5
vyučovací hodina v laboratoři	1	2	3	4	5
vyučovací hodina v dílnách, na pozemku	1	2	3	4	5
vycházka a exkurze	1	2	3	4	5
počítačové učebny	1	2	3	4	5

12. Které z uvedených výukových metod v této oblasti využíváte? (zakřížkujte i více možností)

A) Metody slovní:

Monologické → a) vyprávění b) vysvětlování c) popis

d) instruktáž e) přednáška

Dialogické → a) rozhovor b) diskuse

c) beseda d) dramatizace

Metody práce s textem a → a) metoda práce s textem a písemnými pracemi
metody písemných prací

B) Metody názorně demonstrační:

Pozorování → a) pozorování

Předvádění → a) pokusy b) předvádění činností

C) Metody praktické:

a) Návik pohybových a praktických dovedností (motorické aktivity apod.)

b) Žákovské pokusy a laboratorní činnosti

c) Grafické a výtvarné práce

D) Aktivizující metody:

a) didaktické hry

b) inscenační metody (žáci sami ztvárňují dané role)

13. Se kterými materiální pomůckami pracujete v této oblasti? (zakřížkujte i více možností)

A) Originální předměty a reálné skutečnosti: a) přírodniny b) výrobky a výtvořy

B) Zobrazení a znázornění předmětů a skutečností: a) modely b) zobrazení (mapy)

c) zvukové záznamy

C) Textové pomůcky: a) učebnice b) pracovní materiály (pracovní listy)

c) doplňková literatura

D) Pořady a programy pomocí didaktické techniky: a) počítač b) televize

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Alena Kušková
Katedra:	Primární a preprimární pedagogiky
Vedoucí práce:	Doc. PaedDr. Miluše Rašková, Ph.D.
Rok obhajoby:	2013

Název práce:	Vzdělávací oblast Člověk a jeho svět (RVP ZV) ve ŠVP základních škol
Název v angličtině:	Educational area Man and his world (FEP EE) in SEP elementary schools
Anotace práce:	<p>Diplomová práce se zabývá vzdělávací oblastí Člověk a jeho svět. Dává dohromady povědomí o vývoji této oblasti v minulosti a dnes. Zároveň se zabývá nynější formou jejího zpracování a následného využití v základních školách.</p> <p>Práce byla rozdělena na dvě části – teoretickou a výzkumnou. Teoretická část ukazuje jak historický kontext vzdělávací oblasti, tak její současné pojetí. Seznamuje s charakteristikou této sféry, s ucelenou strukturou v Rámcovém vzdělávacím programu spolu s klíčovými kompetencemi a vzdělávacími cíli. Nechybí i zmínění jejích plánovaných změn.</p> <p>Výzkumná část nabízí tři výzkumné metody. Hlavní metodou došlo k důkladné deskripci Školních vzdělávacích programů. Vedlejšími metodami se nám dostalo hlubšího poznání o oblasti. Dále pak poznatku o míře povědomí učitelů prvního stupně opět o zkoumané oblasti.</p>
Klíčová slova:	Člověk a jeho svět, historický kontext, současné pojetí, teoretická, výzkumná, RVP ZV, změny, tři metody výzkumu, ŠVP, hlavní, vedlejší.

Anotace v angličtině:	<p>This thesis deals with the educational area of „Man and his World“. Brings together awareness of developments in this area in the past and today. It also deals with the actual form of processing and subsequent use in primary schools.</p> <p>The thesis is divided into two parts - theoretical and research. The theoretical part shows the historical context of education as its present concept. Introduces with the characteristics of this sector, with the overall structure in the FEP along with key competencies and educational aims. There is also mention of its planned changes.</p> <p>The research part offers three research methods. The main method was a thorough analysis of Schools educational programs. Ancillary methods, we were given a deeper knowledge about the area. Furthermore, knowledge about the level of awareness of teachers of First Instance again about researched area.</p>
Klíčová slova v angličtině:	<p>Man and his World, historical context, present concept, theoretical, research, FEP EE, three research methods, SEP, main, ancillary.</p>
Přílohy vázané v práci:	<p>Příloha č. 1 - Plné znění cílových zaměření RVP ZV</p> <p>Příloha č. 2 - Změny v RVP ZV ve vzdělávací oblasti Člověk a jeho svět</p> <p>Příloha č. 3 - Kompletní ukázka přepisu Školního vzdělávacího programu</p> <p>Příloha č. 4 - Nástin zpracování očekávaných výstupů a učiva</p> <p>Příloha č. 5 - Protokol o pozorování</p> <p>Příloha č. 6 - Dotazník</p>
Rozsah práce:	<p>110 s</p>
Jazyk práce:	<p>český</p>